T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı
Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

# MODERN DÖNEMDE NAHİVDEKİ YENİLİK HAREKETLERİ

Mohammad Malek KHAZNAWİ
14929004

Danışman
Doç. Dr. Yahya SUZAN

Diyarbakır 2017

T.C.
Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü
Doğu Dilleri ve Edebiyatları Anabilim Dalı
Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalı

Yüksek Lisans Tezi

# MODERN DÖNEMDE NAHİVDEKİ YENİLİK HAREKETLERİ

Mohammad Malek KHAZNAWİ
14929004

Danışman
Doç. Dr. Yahya SUZAN

Diyarbakır 2017

# TAAHHÜTNAME

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Dicle Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Modern Dönemde Nahivdeki Yenilik Hareketleri" adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi ve tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığımı taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım. Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

 Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

14/07/2017

Mohammad Malek KHAZNAWİ

## KABUL VE ONAY

Mohammad Malek KHAZNAWİ tarafından hazırlanan Modern Dönemde Nahivdeki Yenilik Hareketleri adındaki çalışma, 14/07/2017 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda jürimiz tarafından Doğu Dilleri ve Edebiyatlar Anabilim Dalı, Arap Dili ve Edebiyatı Bilim Dalında **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak oybirliği ile kabul edilmiştir.

Prof. Dr. Mehmet Mesut ERGİN

Doç. Dr. Yahya SUZAN

Yrd. Doç. Dr. Hacı ÇİÇEK

# ÖNSÖZ

Nahiv ilmi, zaman bağlamında birçok süreçlerden geçmiştir. Nahiv ilmi, Arapçayla ilgilenen dilbilimciler tarafından görülmemiş derecede bir ilgiyle karşılanmıştır. Söz konusu dilbilimciler, nahvin oluşması için öyle yorucu çalışmalar yapmışlardır ki bunun sonucunda nahiv, dilin korunmasını ve fasih konuşulmasını sağlayan ideal bir ilim dalı haline gelmiştir. Biz, o çalışmaların bereketinden istifade ediyor, pınarlarından da kana kana içiyoruz. Modern asra geldiğimizde araştırmacıların, nahvin yenilenmesi ile ilgilenenlerin seslerinin yükseldiğine tanık oluyoruz. Çağdaş dilbilimcilerin, nahve yeni bir şekil vermek; basit ve kolay kurallara dayanan bir nahiv ilmini oluşturmak amacıyla araştırma ve incelemelere başladıklarını görüyoruz. Söz konusu inceleme ve araştırmalar, işi, modern asırda nahvin yenilenmesi hareketlerinin oluşmasına kadar götürmüştür. Bu konuda pek çok çalışma yapılmıştır.

Birçok nahivciyi uğraştıran ve nahvin en önemli sorunlarını ele alan bu çalışmamızın önemli bir yeri vardır. Nahivcilerin ele aldığı konular, öğrencilerin nahvi daha iyi anlamalarına yönelik amaçladığı yenilikçi çalışmalardır. Nahvi yenileme ve kolaylaştırma konusu, üzerinde birçok çalışma ve araştırmanın yapılmasını gerektirecek durumda olan bir konudur. Biz, nahvin yenilenmesi hususunda tüm çalışmaları ele almadık. Tecdid ve teysîr alanında yapılan en meşhur çalışmaları ele alıp adı geçen aktiviteden uzak ama nahiv ilminin gelişmesinde payı olanlar ile yetindik. Buradan hareketle, bu çalışmamızın şu amaçları güttüğünü söyleyebiliriz:

1- Nahivde yenilik çağrılarının nedenlerini belirlemek.

2- Modern çağda nahvin yenilenmesine dair oluşan ilmî hareketleri ve görüşleri tanıtmak.

3- Nahvi yenilemeye ilişkin yapılan çalışmaların, bu ilim üzerindeki etkilerini açıklamak.

Bu çalışmamız, aşağıdaki soruların cevaplarını bulmaya çalışmaktadır:

1-Nahvi yenileme konusu, eski nahivcilerden daha çok, çağdaş nahivcilerin ele aldığı bir sorun mudur?

2- Çağdaş nahivciler, nahvi yenileyebildi mi? Onların nahiv ilmine ne gibi katkıları oldu?

3- Eski ve çağdaş çalışmalar, nahvi yenilemede başarılı oldu mu?

Bu çalışmamız, modern çağda nahvin yenilenmesine dair çağdaş araştırmacıların çalışmalarına dayanmaktadır. Onların farklı çıkış noktalarına, bakış ve analizlerine, hakkında sundukları görüşlerine yer vermekte ve onların analitik kritiğini yapmayı eksen almaktadır. Nitekim bu metodun adı "vasfî ve "tahlilî" metottur.

Bu araştırma bir giriş ve iki bölümden ibarettir.

Giriş'te "*Yenilikçi Kavramların Farklılığı ve Çeşitliliği***"** başlığı altında, nahvin yenilenmesini ele alan çeşitli inceleme ve çalışmaların yer verdiği en meşhur dilbilim terimlerin anlamlarını ve farklarını açıkladık.

Birinci bölüm, kısaca nahvin doğuşuna neden olan faktörleri, nahvin kurucusu ile ilgili eski ve çağdaş yazarların görüşleri, nahvin kusurları ve sorunları çeşitli boyutlarıyla ele almaktadır. Bu bölümde ayrıca nahiv edebiyatında yenileme ve kolaylaştırma alanında yapılan çalışmaları özet şeklinde verdik. Bununla modern çalışmalardaki yenileme ve kolaylaştırma çalışmalarının daha iyi anlaşılabilmesini amaçladık.

İkinci bölümde modern çağdaki yenilikçi çalışmaların en önemli ve meşhur olanlarını ele aldık. Bunları da iki kısma ayırdık. Birinci kısımda nahiv kültürüne dayanarak onun bütün konularını kapsayan veya nahvi etraflıca ele almayan lokal nitelikli çalışmaları ele aldık. İkinci kısımda ise Batı dili üzerine yapılan araştırmalardan etkilenen çalışmaları konu edindik.

Çalışmamızda ulaştığımız sonuçları "Sonuç" kısmında "*Kaynakça*" başlığı altında zikrettik.

Bu çalışmamız boyunca, bilimsel bağlamda bizden yardımını esirgemeyen, tavsiyeleriyle yol gösteren, tezimizin başarıya ulaşmasında en büyük payı olan danışmanım sayın Doç. Dr. Yahya SUZAN Bey'e özellikle teşekkür ediyorum. Ayrıca bu çalışmamızda bize yardım eden Adıyaman Üniversitesi Eğitim Fakültesi öğretim üyelerinden Sayın Yrd. Doç. Dr. Hacı ÇİÇEK Bey'e teşekkür ederim

Mohammad Malek Khaznawi

Diyarbakır 2017

# ÖZET

Nahiv ilmi, Arapçayı hatalardan korumak ve yabancı milletlerin Araplara karışmasından sonra Arapları, dil yanlışlarından uzak tutmak duyarlığından doğmuştur. Zamanla bu ilim dalı, başka ilimlerden etkilenmiş; derken karmaşıklık, hem nahvi hem onun metodunu ağır aksak yürür hale getirmiştir. Öyle ki nahvin zorluğu ve manevra alanının daraldığına dair araştırmacıların şikâyet sesleri yükselmiştir. Bundan dolayı nahvin yenilenmesi, kolaylaştırılması, karmaşıklıktan ve kusurlardan kurtulması hakkında önceki dilbilimcilerin yaptığı birçok çalışma olmuştur. Onlardan en önemlisi, İbn Madâ el-Kurtubî'nin çalışmasıdır.

Modern çağda farklı bölgelerde olmak üzere birçok çalışma yapılmıştır. Söz konusu çalışmalar, çeşitli amaçlar güden, farklı ve birbiriyle çelişik metotlar formatında yapılmıştır. Bazı çalışmalar, nahiv kültürüne saldırmayan ve geleneksel muhafazakâr çizgiyi takip eden çalımalardır. Onların en meşhuru İbrâhîm Mustafâ'nın; diğeri ise modern Batı dil araştırmalarından etkilenen Temmâm Hasan'ın çalışmasıdır.

Bu araştırma, nahiv alanında yapılan modern çalışmaların en önemlilerini incelemektedir. Aynı şekilde, yenilikçi nahiv çizgisinden uzak, araştıranları bıktıran, öğretmen ve öğrencilerin nefretini kazanan geleneksel nahve, alternatif olmayı amaçlayan çalışmaları incelemektedir.

**Anahtar Sözcükler**

Nahiv, Yenileme Hareketleri, Kolaylaştırma, Islah.

# ABSTRACT

Grammar Science was born to protect the Arabic language from mistakes and to keep the Arabs out of language effects after foreign nations intervene in the Arabs. Over time, this science was influenced by other sciences and then this complexity of both the grammar and its method, has become a serious hurdle. So that the complaints of researchers about the difficulty of Grammar and the narrowing of maneuvering area have increased. Thus, there have been a number of previous linguists' works on Grammar renewal, facilitation, complexity, and avoidance of imperfections. And the most important one is the work of *Ibn Meda al-Qurtubi*.

A lot of works have been done in modern times in different regions, these works have been done in the form of different and contradictory methods for various purposes. Some of the works are those that do not pass the Arabs grammatical culture and follow traditional conservative lines like their most famous as *Ibrahim Mustafa*; And another one is the work of *Tammam Hasan*, who is influenced by modern Western language researches.

This research examines the most important of modern studies in Arabic Grammar field; far away from the innovative grammar line, tiring researchers, traditional grammar which increases the hatred of teachers and students, studies every research that aims to be an alternative.



**Key Words**

Grammar, Renewal movements, Facilitation, Reformation.

# İÇİNDEKİLER

**Sayfa No.**

**ÖNSÖZ** ..... **I**

**ÖZET** ..... **IV**

**ABSTRACT** ..... **V**

**İÇİNDEKİLER** ..... **VI**

**KISALTMALAR** ..... **X**

**GİRİŞ** ..... **1**

**YENİLİKÇİ KAVRAMLARIN FARKLILIĞI VE ÇEŞİTLİLİĞİ** ..... **1**

**1. İHYÂ ( الإحْياء )** ..... **1**

1.1. Sözlük Anlamı ..... 1

1.2. Terim Anlamı ..... 2

**2. ISLÂH ( الإصْلاح )** ..... **4**

2.1. Sözlük Anlamı ..... 4

2.2. Terim Anlamı ..... 5

**3. TECDÎD ( التَّجْدِيدُ )** ..... **6**

3.1. Sözlük Anlamı ..... 6

3.2. Terim Anlamı ..... 6

**4. TEYSÎR ( التَّيسير )** ..... **8**

4.1. Sözlük Anlamı ..... 8

4.2. Terim Anlamı ..... 8

## BİRİNCİ BÖLÜM

## NAHVİN OLUŞUM SÜRECİ, YENİLENMESİ VE KOLAYLAŞTIRILMASINA DAİR YAZILAN İLK ESERLER

**1.1. NAHVİN DOĞUŞU ..... 11**

1.1.1. Nahvi Ortaya Çıkaran Faktörler ..... 12

1.1.1.1. Dinî Faktörler ..... 12

1.1.1.2. Milli Faktörler ..... 13

1.1.1.3. Sosyal ve Toplumsal Faktörler ..... 13

1.1.1.4. Siyasal/Politik Faktörler ..... 14

1.1.2. Nahvin Kurallarını İlk Koyanlar ..... 15

1.1.3. Eski Dilbilimcilerin Görüşü ..... 15

1.1.4. Çağdaş Dilbilimcilerin Görüşü ..... 16

**1.2. NAHVİN ZORLUĞU VE YENİLİKÇİ/KOLAYLAŞTIRICI DÜŞÜNCENİN ORTAYA ÇIKIŞI ..... 17**

1.2.1. Nahiv Kitaplarında Öne Çıkan Eksiklikler ..... 19

1.2.1.1. Düzensizlik ..... 19

1.2.1.2. Konuların Gereksiz Uzatılması ..... 20

1.2.1.3. Dilin Donukluğu ve Karmaşıklığı ..... 21

1.2.1.4. Cansız, Duygusuz Örneklerin Varlığı ..... 21

1.2.2. Dilbilimcilerin Metotları ..... 21

1.2.3. Dilbilim Konusu ..... 26

**1.3. NAHİV HAKKINDA YAPILAN YENİLİKÇİ VE KOLAYLAŞTIRICI ÇALIŞMALAR ..... 27**

1.3.1. Nahvi Kolaylaştırmak İçin Yazılan Didaktik Eserler (Nahiv hakkında yazılan muhtasar/kısa ve manzum eserler) ..... 27

1.3.1.1. Halef el-Ahmer: Mukaddime fi'n-Nahv ..... 28

1.3.1.2. Ebû Ca'fer en-Nehhâs: Kitâbu't-Tuffâha fi'n-Nahvi'l-'Arabî ..... 29

1.3.1.3. Ebû'l-Kâsım 'Abdurrahmân ez-Zeccâcî: el-Cumel fi'n-Nahv ..... 29

1.3.1.4. Ebû Bekir Muhammed ez-Zubeydî: el-Vâdıh ..... 30

1.3.1.5. Ebû'l-Feth Usmân b. Cinnî: el-Luma‘ fi'l-‘Arabiyye .....31
1.3.1.6. İbn Âcurrûm: el-Acurrûmiyye .....32
1.3.1.7. İbn Mâlik et-Tâî: el-Hulâsatu'l-Elfiyye .....32
1.3.2. Nahvi Yenilemeye Dair Görüşler, Öneriler, Eleştiriler ve Dilbilimcilerin Metotları 33
1.3.2.1. Ebû'l-‘Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Vellâd el-Mısrî.....33
1.3.2.2. Ebû'l-‘Alâ el-Ma‘arrî .....34
1.3.2.3. İbn Hazm el-Endelûsî.....35
1.3.2.4. İbn Madâ el-Kurtûbî.....35
1.3.2.4.1. Âmil Nazariyesine Reddiye .....36
1.3.2.4.2. Tenâzu‘ Konusuna Reddiye.....38
1.3.2.4.3. İştigâl Konusuna Reddiye.....38
1.3.2.4.4. İkinci ve Üçüncü Derecedeki İlletlere Reddiye .....39
1.3.2.4.5. Kıyasa Reddiye .....40
1.3.2.4.6. Pratik Değeri Olmayan Alıştırmaların Ayıklanması.....41

## İKİNCİ BÖLÜM

## MODERN ÇAĞDA NAHVİ YENİLEMEYE DAİR YAPILAN ÇALIŞMALAR

**2.1. KÜLTÜRE DAYALI YAPILAN ÇALIŞMALAR .....44**
2.1.1. Lokal Çalışmalar.....44
2.1.1.1. Circîs el-Hûrî el-Makdisî.....44
2.1.1.2. Kâsım Emîn .....45
2.1.1.3. Selâme Mûsâ.....45
2.1.1.5.Emîn el-Hûlî.....47
**2.2. KAPSAMLI ÇALIŞMALAR .....52**
2.2.1. İbrâhîm Mustafâ'nın Çalışması .....52
2.2.2. Mısır Eğitim Bakanlığının Çalışması.....56
2.2.3. Muhammed Ahmed b. Burânik'in Çalışması.....59

2.2.4. Ya'kûb 'Abdunnebî'nin Çalışması .....62
2.2.4.1. Kelime Çeşitleri .....63
2.2.4.2. İ'râb ve Binâ .....64
2.2.4.3. Cümleler .....64
2.2.5. Şevkî Dayf .....65
2.2.5.1. Nahiv Konularının Yeniden Düzenlenmesi .....66
2.2.5.2. Takdîrî ve Mahallî İ'râbın Atılması .....67
2.2.5.3. İ'râbın, Konuşmanın Sağlıklı Olması İçin Yapılması .....68
2.2.5.4. Nahvin Bazı Konuları İçin Daha Titiz Tanım ve Kuralların Konulması 68
2.2.5.5. Nahiv Konularındaki Fazlalıkları Ayıklamak .....70
2.2.5.6. Dayf'ın Yaptığı Eklemeler .....70
2.2.6. 'Abdulmute'âl es-Sa'îdî'nin Çalışması .....71
2.2.7. Ahmed 'Abdussettâr el-Cevârî'nin Çalışması .....73
2.2.8. Muhammed el-Kessâr'ın Çalışması .....76
2.2.9. Mehdî el-Mahzûmî'nin Çalışması .....78
**2.3. BATI'DAKİ DİL ARAŞTIRMALARINDAN ETKİLENEN ÇALIŞMALAR .....83**
2.3.1. 'Abdurrahmân Muhammed Eyyûb .....83
2.3.1.1. Kelimenin Üç Kısma Ayrılması .....84
2.3.1.2. Mu'râb ve Mebnîliğin Nedenleri .....85
2.3.1.3. İ'râbın Anlamı .....85
2.3.1.4. Cümlenin Anlamı .....86
2.3.1.5. Cümle Çeşitleri .....86
2.3.2. Temmâm Hassân'ın Çalışması .....87
**SONUÇ .....96**
**KAYNAKÇA .....99**

# KISALTMALAR

| | |
|---|---|
| ***b.*** | İbn |
| ***bkz.*** | Bakınız |
| ***bs.*** | Baskı, basım |
| ***byy.*** | Baskı yeri yok |
| ***C.*** | Cilt |
| ***çev.*** | Çeviren |
| ***s.*** | Sayfa |
| ***S.*** | Sayı |
| ***Thk.*** | Tahkik |
| ***tsz.*** | Tarihsiz |
| ***nşr.*** | Neşreden |

# GİRİŞ

# YENİLİKÇİ KAVRAMLARIN FARKLILIĞI VE ÇEŞİTLİLİĞİ

Modern çağda nahvin (sentaks/sözdizimi-dizimbilim) yenilenmesi konusunda görüş ve talepler çoğalmış; bu alanda birçok araştırma ve çalışma kaleme alınmıştır. Bu çalışmalarda önceki eserlerde görülmeyen, nahiv âlimlerince kullanılmayan ve onların döneminde bulunmayan farklı terimler oluşmuştur.

Biz, bu girişte nahvin yenilenmesine dair yapılan araştırma ve çalışmaların ele aldığı meşhur terimler üzerinde duracağız. İlkin bazı terimlerin sözlük ve ıstılahî anlamlarını; daha sonra ise onların işaret ettiği çeşitli anlamlar arasındaki ilintiyi ele alacağız. Söz konusu terimler şunlardır.

## 1. İHYÂ ( الإِحْياء )

### 1.1. Sözlük Anlamı

**(الإِحْياء )** *İhyâ* kelimesi, **أَحْيا** fiilinin mastarıdır. **فَهُوَ حَيٌّ – يَحْيَا – حَيَّ** sözcükleri, "yaşadı- yaşıyor- yaşayan" anlamlarına gelmektedir. Bu kelimenin farklı formatları ve anlamları şu şekildedir:

**حَيَّ الْقَوْمُ :** "Kavmin durumu iyi oldu";

**حَيَّ الطَّرِيقُ** : **"**Yol ortaya çıktı, göründü"**;**

**أَحْيَا الْقَوْمُ: "**Kavmin toprakları verimli ve hayvanları iyi oldu**";**

**أَحْيَا النَّاقَةُ** : "Devenin doğurduğu hiçbir yavrusu, neredeyse ölmedi"

**أَحْيَا اللهُ فُلاناً: "**Allah, onu yaşattı";

**أَحْيَا اللهُ الأَرْضَ :** "*Allah, yerden bitkileri bitirdi*" demektir.[1] Buna dair Kur'ân'da şu ayet bulunmaktadır:

**فَسُقْنَاهُ إِلَى بَلَدٍ مَّيِّتٍ فَأَحْيَيْنَا بِهِ الْأَرْضَ بَعْدَ مَوْتِهَا كَذَلِكَ النُّشُورُ**

"*Biz bulutları bir yere sürüp, onunla toprağı ölümünden sonra diriltiriz. İnsanları diriltmek de böyledir.*"[2]

**الْحَياةُ** kelimesi, **الْمَوتُ** "mevt" kelimesinin zıddıdır. Dolaysıyla *canlı olan her şey* **الحيّ** de, *ölü*'nün zıddıdır. **حَيٌّ** kelimesinin cemi/çoğulu ise **أَحْيا** şeklinde gelir. Bu kökten gelen **أَحْياهُ** : "*Ona can verdi, onu yaşattı, diriltti*" anlamına gelmektedir. Bu kelime Kur'ân'da şu şekilde ifade edilmektedir:

**أَلَيْسَ ذَلِكَ بِقَادِرٍ عَلَى أَن يُحْيِيَ الْمَوْتَى**

"*Bunları yapanın, ölüyü diriltmeye gücü mü yetmez*?"[3]

Buna göre **اَلْإِحْيَاءُ** "*ölümden sonra dirilmek*" demektir. Başka bir ifadeyle "*ölüye hayatı yeniden vermektir.*"

### 1.2. Terim Anlamı

Bu nahiv terimini ilk defa *İhyâu'n-Nahv* adlı eserinde 1937'de İbrâhîm Mustafâ (ö.1381/1962) kullanmıştır. O, *ihyâ*'dan neyi kastettiğini şu sözlerle ifade etmektedir:

"Nahve giden yol, zorlu ve tekin olmayan bir yoldu. Onu derinlemesine incelemek, bütün gücümü benden alıyor, insanlardan uzaklaşmamı arttırıyor ve beni dünyada gezip dolaşmaktan yoksun bırakıyordu. Ama diğer tarafta bir arzu, beni, bu netameli yola girmeye ve onun peşinden gitmeye itiyordu. Ben, Arapçanın filolojik açıdan metodolojisini değiştirmeyi; nahvin öğrenciler üzerindeki ağır yükünü kaldırmayı; ona alternatif olarak daha kolay bir metot getirmeyi, onları Arapçaya

[1] Şa'bân, Âbdulâtî 'Âtiyye ve diğerleri, **el-Mu'cemu'l-Vasît**, Macma'u'l-Luğa el-'Arabiyye,
[2] Fatır, 35/9.
[3] Kıyâme, 75/40. Bu konuda daha geniş bilgi için bkz. İbn Manzûr, Ebû'l-Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, **Lisânu'l-'Arab**, Dâru Sâdır, Beyrût, 3.bs., 1414, c.14, s. 211-212.

yaklaştırmayı ve fıkıh usulünden alınan o kaidelerin baskısından da kurtarmayı istiyordum."[4]

İbrâhîm Mustafâ'ya göre İhyâ, yukarıdaki ifadelerinden anlaşıldığı kadarıyla "Nahiv ilmini kolay hale getirmek ve öğrencileri zorlamadan kendi dillerine yaklaştırmak amacıyla filolojik metodu değiştirmektir."

İbrâhîm Mustafâ'nın *İhyâu'n-Nahv* adlı eserine uzunca bir "önsöz" yazan Tâhâ Huseyn (ö.1973), nahvin ihyasını iki yönden değerlendiriyor:

Birincisi: Nahivcilerin nahvi anlamaları, sindirmeleri ve somut bir şekilde kavramaları için, ona çağdaş bir akılla yaklaşmaları gerekir. Dolaysıyla düşünen; konuşan ve yazan bir kimsenin aklına, diline ve kalemi üzerine nahiv akıyor olmalıdır.

İkincisi*:* İnsanların ruhunda nahvi öğrenme sorunlarını tartışma, aslı ve ayrıntıları konusunda müzakere etme sevgisi çoğalmalıdır. Böylece onu göz ardı edenler, onunla ilgilenecek; ondan yüz çevirenler de kendini ona verecektir. Bu önsözde Tâhâ Huseyn ayrıca İbrâhîm Mustafâ'ya göre *ihyâ'*nın, **"**ıslah**"** olduğunu belirtmektedir. Nitekim bu konuda Tâhâ Huseyn, şöyle demektedir**:** "İbrâhîm Mustafâ, nahiv ihya ediyor diyebiliriz. Çünkü onu ıslah ediyor. Ondan tamamen gafil olanların dikkatini ona çekiyor. İhya demek için bütün bunlar yeterlidir."[5]

Sonuç olarak, terimsel bağlamda *İhya*'dan "*ölünün diriltilmesi*"'nin kastedilmediğini söylememiz mümkündür. Çünkü nahiv hep diri olmuştur. Buna göre nahvin ihyâsı, *ıslah* iledir. Ondan gafil olan kişinin dikkatini çekmek, ona ilgiyi artırmak, onu öğrencilere kolaylaştırmak ve yakınlaştırmaktır.

[4] İbrâhîm Mustafâ, **İhyâu'n-Nahv**, 2.bs., Kâhire, 1992, Mukaddime bölümü, s 1.
[5] Mustafâ, **İhyâu'n-Nahv**, (Tâhâ Huseyn'in esere yazdığı Takdim'den), s, S.

## 2. ISLÂH ( الإِصْلاح )

### 2.1. Sözlük Anlamı

Bu kelime, **أَصْلَحَ** fiilinin mastarıdır. Bu sözcüğün anlamını aşağıdaki şekilde örneklemek mümkündür:

**أَصْلَحَ فِي عَمَلِهِ أَو أَمْرِهِ :** "*İyi ve faydalı olanı yaptı*.";

**أَصْلَحَ الشَّيء :** "*O şeyin bozulan tarafını düzeltti*.";

**أَصْلَحَ ذاتَ بَيْنِهِما :** "*İkisinin arasındaki düşmanlık ve ayrılığı giderdi*.";

**أَصْلَحَ ذُرِّيَّتَهُ :** "*Neslini salih kişiler yaptı*" anlamına gelmektedir.

Kur'ân-ı Kerîm'de, söz konusu kelimenin sözlük anlamını içeren şu ayetler mevcuttur:

**وَإِن طَائِفَتَانِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ اقْتَتَلُوا فَأَصْلِحُوا بَيْنَهُمَا**

"*Eğer müminlerden iki topluluk birbirleriyle savaşırlarsa aralarını düzeltiniz*!"[6]

**فَاتَّقُواْ اللّهَ وَأَصْلِحُواْ ذَاتَ بِيْنِكُمْ**

*"Allah'a karşı gelmekten sakının, aranızı düzeltin*!*"*[7]

**وَالله لفُلَان فِي ذُرِّيَّته أَو مَاله جعلهَا صَالِحَة**

"*Allah, falan adamın zürriyetini ve malını ıslah etti yani hayırlı yaptı*" denir ki[8] aşağıdaki ayette de bu mana vardır.

**وَأَصْلِحْ لِي فِي ذُرِّيَّتِي**

"*Soyumdan gelenleri de benim için iyi kimseler eyle*"[9]

**(الإِصْلاح)** kelimesi, *ifsâd* **(الإِفْساد)** kelimesinin zıddıdır.

---

[6] Hucurât, 49/9.
[7] Enfâl, 8/1.
[8] Âtiyye ve diğerleri, **el-Mu'cemu'l-Vasît**, s. 520.
[9] Ahkâf, 46/15.

**الإِسْتِصْلَاحُ** *Istıslâh* kelimesi de ıslah etmek, ıslah etmeyi istemektir. **الإِسْتِفْساد** kelimesinin karşıtıdır. Buna göre, **أَصْلَحَ الشَّئَ بَعْدَ فَسَادِهِ :** " *Bozulduktan sonra şeyi düzeltti, doğrulttu*"; **أَصْلَحَ الدَّابَّةَ** *"hayvana iyi davrandı, iyilik yaptı; o da düzeldi"* anlamına *gelmektedir.*

*et-Tehzîb*'te şöyle bir ibare bulunmaktadır: Bir hayvana iyilik yapıldığında **أَصْلَحْتُ إِلَى الدَّابَّةِ** yani **"***O hayvana iyilik yaptım***"** denir. Buna göre *Islâh* kelimesi "*fesadı bertaraf etmek, onun yerine yaralı bir şeyi getirmek*" anlamına gelir.[10]

### 2.2. Terim Anlamı

Bu terim, modern çağda nahvi tenkit eden birçok eserin sayfalarında yer aldığı gibi, 'Abdulvâris Mebrûk'un *fî İslâhi'n-Nahvi'l-'Arabî* adlı eserine de isim olmuştur.

Islah kelimesine yer verenlerin bu kelimeden amaçları, zamanla nahve giren ve temizlenmesi gereken fazlalıkları ayıklamaktır. Islah çağrısında bulunanlarda görüyoruz ki onlar, nahvin bazı konularını atmak veya düzeltmek ve nahvi ilgili kesime yeniden sunmak istiyorlar. Buna göre onların yanında ıslahın anlamı değiştirmek ve nahvi hazfederek yeni bir tarzla, eski nahiv metinlerine benzer bir şekilde yeniden sunmakla alakalıdır. Modern çağda nahvi ıslah hareketinin öncüsü olan Rifâa et-Tahtâvî (ö.1290/1873), *et-Tuhfetu'l-Mektebiyye li Takrîbi'l-Luga el-'Arabiyye* adlı eserinde, gereksiz konuları adı geçen ilimden ayıklamış ve nahvi, muğlâk metinlerden arındırarak modern bir formatta yeniden kaleme almıştır.

Sonuç olarak bu akıma göre, ıslahtan amaçlanan şey nahiv kitaplarını anlaşılmaz ifadelerden ve ihtilaflardan kurtarmaktır.[11]

---

[10] İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, c.2, s.516.

[11] Bkz. 'Abdulvâris Mebrûk Saîd, **fî Islahi'n-Nahvi'l-'Arabî -Dirâse Nakdiyye**, Dâru'l-Kalem, Kuveyt, 1.bs., 1985, s. 87; Hâlid b. 'Abdulkerîm Besendî, **Muhâvalâtu't-Tecdîd ve't-Teysîr fî'n-Nahvi'l-'Arabî (el-Mustalah ve'l-Menhec)**,Mecelletu'l-Hitâb es-Sekâfî, 2008, s. 6.

## 3. TECDÎD ( التَّجْدِيدُ )

### 3.1. Sözlük Anlamı

Tecdîd kelimesi **جَدَّدَ** fiilinin mastarıdır. Mesela **جَدَّدَ الشَّيء** denildiğinde "*onu yeniledi*"; **جَدَّدَ ثوباً "***Elbiseyi yeni olarak giydi***"; وَتَجَدَّدَ الشَّيْء "***yenilendi***"** anlamları kastedilmiş olur. **جدّ الضرع** "*sütün bitmesi ve memeden yok olması*" manasındadır. **وَاسْتَجَدَّ الشَّيْء** ise "*yenilendi, yeniletti*" manalarında kullanılmaktadır.[12]

Tecdîdin kökü olan **الجِدَّةُ** kelimesi, (eski) sözcüğünün zıddıdır. Mesela **شيءٌ جَدِيدٌ** "*yeni bir şey*" ifadesi bunun bir kanıtıdır. **الجِدَّةُ** kelimesinin çoğulu, **أَجِدَّةٌ وجُدُدٌ وجُدَدٌ** şeklinde gelir. **جَدَّ الثوبُ وَالشَّيءُ** ifadesi, "*elbise ve eşya yeni oldu/yenilendi*" anlamındadır. الجدة kökünden **أَجَدَّ ثَوْباً واسْتَجَدَّه** denildiği zaman "*onu yeni olarak giydi*" anlamı ifade edilmiş olur.

**الجِدَّةُ** kökünden **الجَديدُ** ise "*hakkında herhangi bir bilgiye sahip olmadığın şey*" anlamına gelir ki bu nedenle ölüm, **الْجَدِيد** ile nitelenmektedir. **الْجَدِيدانِ** ise gece ve gündüz demektir**.** Çünkü gece ile gündüz, asla eskimezler.[13]

Sonuç olarak **جَدَّدَ** kelimesinin sözlük anlamına yoğunlaştığımızda onun genel anlamda eskime olayından sonra yenilenmeyi ifade ettiğini görürüz.

### 3.2. Terim Anlamı

Nahiv ilmi araştırmaları alanında yazılan birçok eser, *tecdîd* terimini ya metinler ya da başlıklar bağlamında ele almıştır. Buna *Şevkî Dayf* (ö.2005) ile 'Afîf Dimaşkiyye'nin (ö.1417/1996)[14] *Tecdîdu'n-Nahv* adlı eserlerini örnek vermemiz mümkündür. *Şevkî Dayf*, tecdîd kavramını açıklarken onun ne anlama geldiğini şu şekilde vurgulamıştır: "İbn Madâ el-Kurtubî'nin (ö.592/1196) *er-Redd 'alâ'n-Nuhât* adlı eserini tahkik edip yayımladığımdan itibaren ben, nahvin yenilenmesi, onun

[12] Âtiyye ve diğerleri, **el-Mu'cemu'l-Vasît**, s. 109.
[13] İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, c.3, s. 111-112.
[14] Şevkî Dayf, **Tecdîdu'n-Nahv**, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, 6.bs., tsz; 'Afîf Dimaşkıyye, **Tecdîdu'n-Nahv**, Ma'had el-İnmai'l-'Arabî, Lubnan, 1.bs., 1981.

sağlam, saf ve arı duru temeller üzerinde çağdaş bir formatta sunma, nesillerin ona kolaylıkla ulaşmasını sağlama düşüncesine yoğunlaştım."[15]

Muhammed Huseyn es-Sağîr de bu konuda şu görüşe sahiptir: "Tecdîd, tıpkı bir esirin esaretten kurtulması gibi, nahiv ilmini de kendisini kuşatan olumsuzluklardan kurtarmak demektir. Kupkuru olduktan sonra ona yeniden bir hayat kazandırmaktır. İrâb alametleri, muğlâk tanımlar, mantıkî, felsefi vb. yorumlardan; diğer anlam ve amaçlardan kaçınarak, nahvi, fıtrî sistemi ışığında yenilemeye ve düzeltmeye çalışmaktır."[16]

Muhammed Sârî ise "Tecdîd, aynen ıslâh gibidir; yani nahvin, üzerinde oluştuğu ana temelleri, kökten değiştirmeye çalışmaktır" şeklinde bir değerlendirmede bulunmuştur."[17]

Tecdîd aktivitesiyle, nahvin gereksizliği amaçlanmamaktadır. Aksine onunla, insanların, bazı nahiv kurallarına muhtaç olmadığı kastedilmektedir. Bu ihtiyaç, kimi zaman o nahiv kurallarının zorluğundan, kimi zaman ise nahvi boğan bazı olumsuz birikimlerden kaynaklanmaktadır. Bu itibarla nahvin hayatın birçok alanında kullanılması, öğrencilerin onu içselleştirmesi ve nahivcilerin onu modern akla yaklaştırabilmesi için tecdîd hareketinin gerçekleştirilmesi bir zorunluluktur.

Sonuç olarak tecdîd hareketi, geçmişten kopuk nevzuhur bir olay değildir. Aksine geçmişle son derece ilintili, onun ruhundan/özünden kaynaklanan bir olgudur. Aslında nahvin özü, sağlam bir şekilde durmaktadır. Burada yapılan işlem ise hayatın birçok alanında yenilenmenin olduğu gibi bu alanda da bir yenilenmenin olmasıdır.

---

[15] Dayf, **Tecdîdu'n-Nahv**, s. 3.
[16] Muhammed Huseyn es-Sağîr, **Nahve't-Tecdîd fî Dirâsâti ed-Duktûr el-Cevârî**, Matba'âtu'l-Mecmai'l- el-İlmî el-Irâkî, Bağdad, 1984, s. 23.
[17] Muhammed Sârî, **Teysîru'n-Nahv Têref em Darûre**, Mecelletu'd-Dirâsâti'l-Luğaviyye, c.3, *S.*2, 2001, s. 151.

## 4. TEYSÎR (التَّيسير )

### 4.1. Sözlük Anlamı

Teysîr, يَسَّرَ fiilinin mastarıdır. يَسَّرَ الشَّيء denildiğinde "*o şeyi kolaylaştırdı*" meramı kastedilmiş olur. يَسَّرَ لَهُ كَذا ibaresi "*onu bunu hazırladı*" demektir.[18]

تَيْسِير 'in kökü olan الْيُسْرُ insan hakkına nazik ve yumuşak davranma; hayvan için ise boyun eğme ve teslim olma anlamında ifade edilir. Bu sözcük fiil olarak ikinci bâb (يَسَرَ يَيْسِرُ) formatında gelir. مفاعلة bâbından ساهل şeklinde ise hoşgörülü ve anlayışlı davranma manasını vermektedir. Nitekim bir hadiste " إِن هَذَا الدِّينَ يُسْرٌ " şeklinde vurgulanmıştır ki anlamı "*gerçekten bu din, kolaydır, hoşgörülüdür*"[19] demektir.

الْيُسْرُ (Kolaylık) kelimesi, الْعُسْرِ (Zorluk) kelimesinin zıddıdır. Bununla bir şeyin kolaylık ve yumuşaklığı; şiddetinin veya şeddesinin azlığı ifade edilir.[20]

Sonuç olarak تَيْسِير kolaylık, hoşgörülülük ve zorluktan uzak durma demektir.

### 4.2. Terim Anlamı

Teysîr kavramı, modern çağda nahve ilişkin yazılan eserlerde bulunan birçok terimden daha önemli sayılmıştır. Dahası teysîr kavramının, modern çağda nahvi yenileme hareketi bağlamında telif edilen eserlerde ele alınan bütün terimlerin başında geldiğini söyleyebiliriz. Bundan dolayı modernistlerin bu terime ilişkin yaptıkları tanımlar çoğalmıştır.

Mesela Ahmed Abdussettâr el-Cevârî'ye (ö.1408/1988) göre "Teysîr, nahvi kolaylaştırma, kısaltma, nahiv konularından zorlukları çıkarıp metodolojisinde yeni çığırlar açmaktır. Nahvin eğitim ve öğretimiyle uğraşanları, onun diğer Arapça bilgi dallarıyla birlikte, tüm boyutlarıyla anlaşılması ve özümsenmesi bağlamında, kapsamlı bir şekilde hazırlık hale getirmektir. Söz konusu aktivite, öyle yapılmalıdır ki nahiv ilmi, ilgili kimselerce kabul edilmeyen, sindirilmeyen ve yararlanılmayan

[18] Âtiyye ve diğerleri, **el-Mu'cemu'l-Vasît**, s. 1064.
[19] Ebû ''Abdullâh Muhammed b. İsmâ'il Buhârî, **Sahîhu'l-Buhârî**, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 1993, c.1, s. 23.
[20] Bkz. İbn Manzûr, **Lisânu'l-'Arab**, c.5, s. 295.

bir obje olarak kalmasın. Bu nedenle kolaylaştırma ameliyesinin nahiv ilmini bütünüyle kapsaması kaçınılmazdır. Hatta uzmanlarına göre olay, Arapça öğretiminde de değişikliği kapsaması gerekir. Böylece bu değişiklik ilimler arasında derinlikli, doğru ve zevkli bir anlamayla neticelenecektir."[21]

Muhammed Sârî'ye göre teysîr, modern eğitimin gerektirdiği ölçüler ışığında öğrencilere nahvin kurallarını kolayca sunacak şekilde yeniden nahiv ve sarf ilim dallarını oluşturmaktan ibarettir. Bu kolaylaştırma faaliyeti, bizzat nahvin kendisiyle değil, onun öğretim metodolojisiyle sınırlı olmamaktadır.[22]

Mehdî el-Mahzûmî (ö.1413/1993)'ye göre teysîr, şerh ve yorumları ne kısaltmak ne de kesip atmaktır. Aksine nahvin konularını öğrencilere kolaylaştırarak kapsamlı bir şekilde algılamaları ve özümsemeleri için yeni bir formatta sunmaktır. Ona göre teysîr, nahvin özü ve sorunları bağlamında, bu dersin ve konularının metodolojisini ıslâh etmeyi de kapsamadıkça yeterli olmayacaktır."[23] Onun bir görüşüne göre teysîr faaliyeti, kapsamlı bir nahiv metodunu da göz önünde bulundurarak konuları öğrencinin zihin dünyasına göre ele alınmasından ibarettir.

Yukarıda söz konusu edilen terimlerle bağlantılı başka terimler de vardır. Tecdid ve teysîr taraftarları, onları da eserlerinde kullanmışlardır. O terimler şunlardır: **التَّبْسِيط** /tebsît**;** **التَّحْسِين** /tahsîn; **التَّسْهِيل** /teshîl; **التَّقْرِيب** /takrîb; **التَّحْدِيث** /tahdîs**;** **التَّطْوير** /tatvîr **ve** **التَّهذِيب** /tehzîb. Bu terimlere dönüp baktığımızda onların iç içe girdiklerini görürüz. Onların tek bir anlama geldiğini söylememiz doğru olacaktır. Onların tümü, dil öğretimini öğrencinin zihnine yakınlaştırma konusunda birleşmektedir.

Nahvi yenilemeye çalışan farklı kişilere ait terimleri incelemenin sonunda konuyu aşağıdaki şekilde özetlememiz mümkündür:

Arap dil gramerini yenileme hareketlerinin ürettiği terimlerin anlamları iç içe girmiş, girift bir formdadır. Bu konuda kalem oynatan bilginlerin bağlı olduğu

---

[21] Ahmed 'Abdussettâr el-Cevârî, **Nahve't-Teysîr Dirâse ve Nakd Menhecî**, Matba'atu'l-Macma'i'l-İlmî el-Irâkî, Bağdad, 1984, s. 15.
[22] Sârî, **Teysîru'n-Nahv Têref em Darûre**, s.151.
[23] Mehdî el-Mahzûmî, **fî'n-Nahvi'l-Arabî Nakd ve Tevcîh**, Dâru'r-Râid, Beyrût, 2.bs., 1986, s. 15.

kurallar bulunmamaktadır. Kavramlar bazen müteradif/eşanlamlı, bazen de aynı vezinde peş peşe kelimeler halinde gelebilmiştir. Aslında onların genel ve kapsayıcı anlamları olmamıştır. Terimler, başından sonuna kadar anlamı bütün boyutlarıyla içermemiş, aksine farklı anlamlar iç içe girmiştir. Anlamı ifade etme bağlamında kimi ittifaklar görülse de terimlerin delalet ettiği ayırıcı işaretler kaybolmuştur.[24] Sözü edilen terimlerin, iki kısma ayrıldığı görülmektedir:

Birinci grup ıslâh, ihya ve tecdid kavramlarını oluştururken; ikincisi sadece teysîr kavramı olarak ortaya çıkmaktadır. İlk üç terim, nahiv sistemine kökten bir bakışla ilgilenmekte ve dil öğretimi mantalitesine uygun en ideal metodolojik bir çözüme odaklanmaktadır. Teysîr ise dil öğretimi kalıp ve yöntemlerini, basit bir formatta öğrencinin zihnine yakınlaştırmayı amaçlamaktadır.[25]

Burada birçok modernist araştırmacının, nahvi, sadece salt eğitim çerçevesinde kolaylaştırmanın, nahvin sorununu çözemeyeceği ve bu şekliyle ondaki zorlukların üstesinden gelinemeyeceği görüşünde olduklarını görüyoruz. Bu nedenle biz onları, teysîr'den önce nahvi ihyâ, ıslâh ve yenilemeye götürecek bağlamda cesur bir adımın atılmasını şart koştuklarını görüyoruz. Bu ilk adım atıldıktan sonra, peşinden modern öğretim metotlarıyla sunmak olan ikinci adım gelecektir. Bu görüşe sahip olanlar, ihya, ıslah ve tecdid olgusuna genel bir dilbilimsel görev olarak bakıyorlar. Teysîr ise bir eğitim meselesidir. Sanki onlar, nahvin ihya, ıslah veya tecdid'ini, teysîr sürecine varacak ya da onunla sonuçlanacak zorunlu bir süreç olarak görüyorlar. Çünkü nahvin yolu oldukça zor ve netameli bir yoldur. Bu ilim dalı dirildiğinde, ona yeni bir ruh üfürüldüğünde ve sağlam bir eğitim süreciyle tedavi edildiğinde; işte o zaman oldukça kolay, engelsiz ve düzenli bir şekilde geri gelecektir.[26]

[24] Bkz. Besendî, **Muhâvalâtu't-Tecdîd ve't-Teysîr fî'n-Nahvi'l-'Arabî**..., s. 11.
[25] Bkz. Ni'me Rahîm el-'Azzavî, **fî Hareketi Tecdîdi'n-Nahv ve Teysîrihi fî'l-'Asri'l-Hadîs**, Dâru'ş-Şuûni's-Sakâfiyye, Bağdad, 1995, s. 125.
[26] Bkz. el-'Azzavî, **fî Hareketi Tecdîdi'n-Nahv ve Teysîrihi fî'l-'Asri'l-Hadîs**, s. 123.

# BİRİNCİ BÖLÜM

# NAHVİN OLUŞUM SÜRECİ, YENİLENMESİ VE KOLAYLAŞTIRILMASINA DAİR YAZILAN İLK ESERLER

## 1.1. NAHVİN DOĞUŞU

İslâm'dan önceki Arap toplumunda nahiv ilminin bilinmediği, su götürmez bir hakikattir. Bunun nedeni ise Arapların sağlam fıtratları ve mükemmel mizaçları nedeniyle bu ilme ihtiyaç duymamalarına dayanır. Onlar, İslam'dan önce bu konuya eğilmediler. Çünkü onlar, İslam öncesinde dillerini doğal yapısında konuşuyorlardı.[27] Nitekim Arapça İslâm'dan önce Arap yarımadasının kucağında doğmuş ve doğuşundan itibaren diğer dillerin tortularından arınmış şekilde Araplara has bir dil olarak kalmıştı.[28]

ez-Zubeydî (ö.379/989) bu konuda şu yorumu yapmıştır: "Araplar, cahiliye döneminde ve İslâm'ın başlangıcında kendi doğal dillerini konuşmaya devam ettiler. İslâm, diğer dinlere baskın geldikten, insanlar gruplar halinde İslâm'a girdikten ve farklı diller birbiriyle iletişime geçtikten sonra Arap dilinde bozulma başladı."[29]

---

[27] ''Abdullâh b. Hamd el-Hasrân, **Merâhilu Tatavvuri'd-Dersi'n-Nahvî**, Dâru'l-Ma'rife el-Câmi'iyye, İskenderiye, 1993, s. 13.

[28] Muhammed et-Tantâvî, **Neş'etu'n-Nahv ve Târîhu Eşheri'n-Nuhât**, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, 2.bs., tsz. s. 13.

[29] Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan ez-Zubeydî, **Tabakâtu'n-Nahviyyîn ve'l-Luğaviyyîn**, nşr. Muhammed Ebû'l-Fadl İbrâhîm, Dâru'l-Ma'arif, Kâhire, 2.bs., 1973, s. 11.

### 1.1.1. Nahvi Ortaya Çıkaran Faktörler

#### 1.1.1.1. Dinî Faktörler

Nahvin doğuşunda ve ortaya çıkmasındaki başat faktörün, dinî faktör olduğunu söylemek mümkündür. Bu, Müslümanların, Kur'ân metinlerini/ayetlerini fasih ve güvenilir şekilde okuma hırslarından kaynaklanmaktadır. Özellikle de konuşmalarda dilbilgisi bağlamında yapılan yanlışların yaygınlaşmasından sonra[30] bu tehlikenin emareleri, Hz. Peygamber döneminde İslam'ın doğuşuyla birlikte ortaya çıkmıştı. Hz. Peygamber, dil hatası yapan birisini duyduktan sonra: "*Kardeşinize doğruyu gösterin, o yanlış yaptı*"[31] diyerek, gelen tehlikeye dikkat çekmiştir. İslamî fetihlerden sonra Arapların yabancı milletlere karışmaları dolaysıyla, dilin yanlış kullanılması konusundaki tehlike artmaya başladı. Bu olgu, Arapçayı bozacak derecede tehdit etti. Öyle ki tehlike, âlim ve halifelerin evine kadar girdi. Âlimler, dilin yanlış kullanılmasından kaynaklanan bu tehlikeden ötürü Kur'ân'ın kötü okunmasından ve anlamının bozulmasından endişelendiler. Bunun üzerine, Kur'ân ayetlerinin doğru dürüst anlaşılmasına hizmet edecek ve belli kaideleri olan bir Arap dili gramerinin sistemleştirilmesinin kaçınılmaz olduğunu gördüler.[32]

İbn Haldûn (ö.808/1406), *Mukaddime* adlı eserinde bu konuya dair şu yorumu yapmıştır: "İslâm gelip, Araplar diğer milletlerin ülkelerine egemen olmak için Hicaz dışına çıkınca acemlere karışmışlar. Böylece onlar, Araplaşmış acemlerden Arap dil kurallarına aykırı duydukları şeylerin etkisinde kalmış ve dildeki melekeleri değişip bozulmuştur. Çünkü melekelerin temeli ve esası duymaktır. Bu yüzden sürekli acemlerden duydukları şeylere alışmışlar ve kendi melekeleri bozulmuştur. Âlimler ise zamanla bu melekenin tamamen bozulmasından, buna bağlı olarak Kur'ân ve sünnetin anlaşılmamasından endişe duydular. Bu nedenle Arapların bozulmamış konuşma ve sözlerinden hareket ederek bu melekeye ilişkin genel kurallar koydular. Böylece diğer sözleri bu kurallara kıyas ettiler ve benzer olanları birbirinin hükmüne tabi kıldılar. Mesela fâilin *merfu* ve *mefulun* de mansup olması buna örnek verilebilir. Sonra kelimelerin harekelerinin değişmesiyle işaret ettikleri anlamların

[30] Şevkî Dayf, **el-Medârisu'n-Nahviyye**, Dâru'l-Ma'arif, Kâhire, 7.bs., tsz. s. 11.
[31] Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Abdillâh Hâkim en-Nisâbûrî, **el-Mustedrek 'alâ's-Sahihayn**, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1990, c.2, s. 477.
[32] Ahmed Cemil Şâmî, **en-Nahvu'l-'Arabî Kadâyâh ve Merâhilu Tatavvurih**, Dâru'l-Hadâra, Beyrût, 1418, s. 23-24.

değiştiğini görüp bu durumu isimlendirdiler. Bu değişiklikleri gerekli kılan etkenleri de âmil olarak adlandırdılar ve bunun gibi daha nice örnekler… Bunların hepsi, dil bilginlerine has terimler haline geldi. Sonra onlar, bu terimleri, yazıp kayıt altına aldılar; dolaysıyla bu aktiviteyi kendilerine has bir ilim dalı haline getirip ona nahiv ilmi adını koydular."[33]

### 1.1.1.2. Milli Faktörler

Allah, Arapların içinden bir peygamber seçip onların diliyle Kur'ân-ı Kerîm'i indirmekle, Araplara büyük bir saygınlık kazandırmıştır. Allah, bu konuda şöyle buyurmuştur: **إِنَّا أَنزَلْنَاهُ قُرْآنًا عَرَبِيًّا لَّعَلَّكُمْ تَعْقِلُونَ** "*Biz, o Kitabı analayasınız diye, Arapça bir Kur'ân olarak indirdik*" [34] Bu itibarla Arapça da dünya dilleri arasındaki yüce konumuna erişmiş ve bu olay, Arapları, dilleriyle iftihar etmeye, ona önem vermeye sevketmiştir[35]. Bu övünç ve iftihar, onları yabancılara karışmalarından doğacak dilin bozulması konusunda duyarlı olmaya itti. Arapçanın yabancı dillerin arasında eriyip yok olması endişesinden dolayı yeni bir dil gramerinin/sisteminin oluşturulması hususunda hassas davrandılar.[36]

### 1.1.1.3. Sosyal ve Toplumsal Faktörler

Sosyal ve toplumsal faktörlerin başında, Arapça öğrenen yabancı milletlerin, Arapçayı kendi mantalitesi doğrultusunda doğru konuşabilmek ve ondan yararlanabilmek için, kelime ve cümle yapılarını içeren bir metodolojiye şiddetle ihtiyaç duymaları gerekmektedir. 37 Buna Arap Yarımadası'ndan uzakta doğan Arapların, yabancı milletlerin dil kalıplarıyla konuşmasını; birçok Arap çocuğun yabancı annelerin lehçesinden etkilenmesini de ekleyebiliriz. Onlar, Kur'ân-ı Kerîm'i ve Hz. Peygamber'in hadislerini güzelce anlayabilmek için Arap dil gramerini zorunlu gördüler. Diğer bir neden ise Arapça bilenlerin, toplum nezdinde yüksek bir konuma eriştiği; onların dili fasih ve beliğ şekilde konuştuğunun kabul

---

[33] İbn Haldun, Ebû Zeyd Veliyyuddîn 'Abdurrahmân b. Muhammed et-Tûnusî, **Mukaddime** (Dîvânu'l-Mubtede ve'l-Haber fî Eyyâmi'l-'Arab ve'l-'Acem ve'l-Berber ve men-Aâsarahum min-Zevi'ş-Şe'ni'l-Ekber), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, tsz. s. 201.
[34] Yusuf, 12/2.
[35] Şâmî, **en-Nahvu'l-'Arabî Kadâyâh ve Merâhilu Tatavvurih**, s. 31.
[36] Dayf, **el-Medârisu'n-Nahviyye**, s. 12.
[37] Dayf, **el-Medârisu'n-Nahviyye**, s.12.

görmesidir.[38] Ebû Şubrume ‘Abdullâh b. Şubrume et-Tufeylî (ö.144/761)’nin [39] şu sözü, Arapça öğrenmenin toplum nezdinde ne denli önemli olduğunu desteklemektedir: “Şayet, küçük görüldüğün birisinin gözünde büyümek; gözünüzde ise küçük görülen birisinin yücelmesinden hoşnut olmak istiyorsanız, Arapçayı öğrenin! Çünkü Arapça, güzel ve fasih konuşmana neden olur; seni sultana/hükümdara yaklaştırır.”[40]

#### 1.1.1.4. Siyasal/Politik Faktörler

Her konuda İslâm kardeşliğine çağıran Raşit Halifeler dönemi son bulduktan sonra İslam hilafeti, Arap devletine dönüştü. Emevîler, “ısırıcı” zalim bir idare oluşturdu. İdareciler, etnik temele dayalı ayrışmalara sığındılar. Bunun sonucunda Müslümanlar Arap olan ve olmayan (Mevâli) diye ikiye ayrıldı. Kur’ân ve devletin dili Arapçaydı ki bu olgu Emevîlerin elinde bir üstünlük ve hâkimiyet unsuru olarak kullanıldı. Bundan dolayı devletin üst makamlarına az sayıda Mevâli erişebildi. Buna karşın Muâviye b. Ebî Sufyân (ö.60/680) döneminde, Mevâliden hiç kimsenin erişemediği Beytü’l-mal idaresine, Hıristiyan Araplar getirildi. Devletin yüksek makamları ile Mevâli arasındaki aşılmaz ilk barikatın, dil unsuru olduğunu söylemek mümkündür. Bunun üzerine onlar dile yönelmeye başladılar.

Arap dili ve edebiyatı alanında birinci tabakayı oluşturan dilbilimci Ebû’l-Esved ed-Du’elî (ö.69/688) ve öğrencileri, nahvin ilk kurallarını daha bitirmeden, onların sayesinde din ve devletin dili olan Arapçayı öğrenen Mevâli kökenli dilbilimciler, Ebû’l-Esved ile öğrencilerinin yanlışlarını gördüler ve dilbilim sancağını Arapların elinden aldılar. Böylece nahiv alimleri arasında *Ebû ‘Amr b. el-‘Alâ* (ö.154/774), Halil b. Ahmed el-Ferahidî (ö.170/786), Bekr b. Muhammed b. Habîb Ebû Usmân el-Mâzinî (ö.249/863) gibi parmak sayısı kadar Arap kökenli

---

[38] el-Hasrân, **Merâhilu Tatavvuri’d-Dersi’n-Nahvî**, s. 34.

[39] Asıl adı, Ebû Şubrume ‘‘Abdullâh b. Şubrume et-Tufeylî ed-Dabbî’dir. Ebû Şubrume, Irak’ın meşhur fakihlerindendir. Kufe’de kadılık yapmıştır. Geniş bilgi için bkz. Şemsuddîn Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed b. Usmân b. Kaymâz ez-Zehebî, **Siyeru A‘lami’n-Nubelâ**, Muessesetu’r-Risâle, Beyrût, 2001, c.6, s.348.

[40] İbn Kuteybe, Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Muslim ed-Dineverî, ‘**Uyûnu’l-Ahbâr**, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 1418, c.2, s. 172.

dilbilimciyi sayabiliriz. Mevâliden olan dilbilimciler, nahvi hızlı bir şekilde bilimsel metodolojiden öğretici bir metodolojiye dönüştürdüler. Mesela hem Mevâliye ve hem de Araplar arasında doğanlara Arapçayı en güzel şekilde öğretmek amacıyla risaleler yazıldı. Bunlar arasında Ebû'l-Hasan b. 'Alî b. Hamza el-Kisâî (ö.189/805) gibi edip ve dilbilimcileri görüyoruz. Böylece o ana değin toplumda yabancı sayılan Mevâliler, vatandaşlar zümresine girdiler.

İşte siyasî faktör, Mevâlilerin, bu şekilde nahvin gramerini tamamlamaya ve kendi soydaşlarına hizmet etmeye sevk etti. Mevâliler Emevi çağının sonundan itibaren, Irak'ta hayatın tüm alanlarına katıldılar. Hatta onların omuzlarında kurulan Abbasî devletinde birinci derecede yer aldılar. Böylece onlar için din ve devlet dili olan Arapça bir servet ve zenginlik oluverdi.[41]

### 1.1.2. Nahvin Kurallarını İlk Koyanlar

Nahvin kurallarını ilk koyan dilbilimcilere dair görüşler, oldukça farklılık göstermektedir. Bu konuda ilk dilbilimciler ile modernist dilbilimcilerin görüşleri, aykırılık arz etmektedir. Biz, söz konusu görüşleri aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz.

### 1.1.3. Eski Dilbilimcilerin Görüşü

Nahiv ilminin kurallarını koyma hususunda önceki dilbilimcilerin görüşleri, büyük oranda farklıdır. el-Enbârî (ö.577/1182), *Nuzhetu'l-Elibbâ fî Tabakâti'l-Udebâ* adlı eserinde nahiv kurallarını ilk koyan kişinin Hz. Ali olduğunu vurgulayarak şöyle demiştir: "Allah, seni muvaffak etsin, en doğru yola iletsin! Şunu bilmeni isterim ki Arapçanın temel kurallarını ilk koyan, kaidelerini belirleyen ve sınırlarını çizen kişi, Emîru'l-muminîn 'Alî b. Ebî Talib(ö.40/661)'dir. Aynı ilmi, ondan Ebû'l-Esved ed-Du'elî almıştır. Denildiğine göre 'Alî b. Ebî Talib, köylü bir Arabın **لا يأكُلُه إلّا الْخَاطِئِينَ** ibaresini yanlış okuduğunu duyunca bu ilmi tanzim ve tasnif etmiştir.[42]

---

[41] Temmâm Hassân, **Kitâbu'l-Usûl Dirâse Ebistemolojiyye li'l-Fikri'n-Nahvî İnde'l-'Arab**, 'Âlemu'l-Kutub, Kâhire, 2000, s. 27-28.

[42] İbnu'l-Enbârî, Ebû'l-Berekât Kemâluddîn 'Abdurrahmân b. Muhammed, **Nuzhetu'l-Elibbâ fî Tabakâti'l-Udebâ**, İbrâhîm Samarrâî (Thk.), Mektebetu'l-Menâr, Ürdün, 3. bs., 1985, s. 17-19.

Muhammed b. Sellâm el-Cumahî (ö.231/845)'ye göre Arapçanın temelini ilk atan, metodolojisini belirleyen ve veznini vurgulayan ilk kişi, Ebû'l-Esved ed-Du'elî'dir. O, Arapların konuşmalarının bozulduğu, dilin otantik durumunun zayıfladığı, halktan ve eşraftan birçoğunun dil hataları işlediği bir süreçte, bu faaliyete girişmiştir. Bundan dolayı fâil, mefulü bih, muzâf, cerr harfleri, ref, nasb, cerr ve cezm konularını yazmıştır.[43]

Dilbilimiyle ilgilenen bazı ravilerin dediğine göre ise Arapçanın temel kurallarını koyan ilk kişi, Abdurrahmân b. Hurmuz (ö.117/735)'dür. Abdurrahmân, insanlar arasında nahiv kurallarını ve Kureyş'in soy ağacını en iyi bilen kimsedir. Farklı düşünenler göre ise nahiv kurallarını ilk yazan kişi Nasr b. 'Âsım ed-Duelî el-Leysî (ö.89/707)'dir. İbnu'n-Nedîm (ö.438/1047), *el-Fihrist*'te[44]; Ebû Bekr ez-Zubeydî ise *Tabakâtu'n-Nahviyyîn ve'l-Luğaviyyîn* adlı eserinde, 'Abdurrahmân b. Hurmuz ve el-Leysî'ye işaret etmişlerdir.[45]

### 1.1.4. Çağdaş Dilbilimcilerin Görüşü

Nahvin kurallarını ilk koyan kişi hakkında çağdaş dilbilimcilerin ileri sürdüğü görüşler, oldukça çelişkilidir. Mesela Carl Brockelmann (ö.1956), Ebû'l-Esved ed-Duelî'nin nahiv ilmi hakkındaki çalışmalarını ve Arapçaya katkısını kabul etmemektedir. Ebû'l-Esved'in katkılarının var oluşuna dair yapılan araştırmaları inkâr etmekte; onları mitolojik veriler olarak nitelemektedir.[46]

Ahmed Emîn (ö.1954), nahvin kurallarını koyanları belirleyen görüşler hakkında şüphelenmiş, söz konusu görüşleri çelişkili ve uyuşmaz bağlamda değerlendirmiştir. Ahmed Emîn, aynı zamanda Ebû'l-Esved'e ait faaliyetin, Kur'ân-ı Kerîm'i noktalamayla sınırlı kaldığı görüşündedir.[47]

---

[43] Muhammed b. Sellâm el-Cumahî, **Tabakâtu Fuhûli'ş-Şu'arâ**, Mahmud Muhammed Şakir (Thk.), Dâru'l-Medenî, Cidde, tsz., c.1, s. 12.
[44] İbnu'n-Nedîm, Ebû'l-Ferec Muhammed b. İshâk, **el-Fihrist**, İbrâhîm Ramadân (Thk.), Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 2. bs., 1997, c.1, s. 61.
[45] ez-Zubeydî **Tabakâtu'n-Nahviyyîn ve'l-Luğaviyyîn**, s. 26.
[46] Carl Brockelmann, **Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî**, 'Abdulhalîm Naccâr (çev.), Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, 5. bs. ,1959, c.3, s.23.
[47] Ahmed Emîn, **Duha'l-İslâm**, el-Heyetu'l-Mısriyye, Kâhire, tsz., c.3, s. 285-286.

Dilbilimci İbrâhîm Mustafâ ise nahvin temel kurallarını ilk koyan kişinin, ‘Abdullâh b. Ebû İshak el-Hadramî (ö.127/745) olduğunu iddia etmektedir. İbrâhîm Mustafâ, Ahmed Emîn’in “Ebû’l-Esved, nahvin dilbilim kurallarını belirlememiş, aslî prensiplerini sağlamlaştırmamış; sadece Arapçanın doğal konuşmasına göre kelimelerin sonunu belirleyen noktaları koymuştur” tezini desteklemektedir.[48]

Çağdaş araştırmacılar arasında Ebû’l-Esved’in, Mushaf’ı/Kur’ân’ı noktalamasının yanı sıra nahvin kurallarını da koyduğu görüşünde olanlar bulunmaktadır. Saîd el-Afgânî (ö.1417/1997), bu konuda şöyle demektedir: “İbn ‘Asâkir (ö.571/1176)’in, *Târîhu Dimaşk* adlı eserinde Ebû’l-Esved’in biyografisini dikkatlice okuyan biri, birçok kaynağın, Ebû’l-Esved’in nahvin temelini attığı görüşünde birleştiği tezini görmezden gelmeyecektir. Ebû’l-Esved’in nadir zekâ, hazır cevap ve keskin anlayış sahibi bir dilbilimci olduğunu kabul edecektir”[49]

Muhammed Tantâvî (ö.1379/1959) de, onun bu görüşünü desteklemekte ve şöyle demektedir: “Biz, bunun, gerçeğe en yakın görüş olduğunu; bu ilmin temelini ilk koyanın da Ebû’l-Esved olduğu gerçeğini herkesin kabul edeceğini sanıyoruz.”[50]

Nahvin temel kurallarını ilk koyanın kim olduğuna dair bazı bilginlerin görüşlerini özetle açıkladıktan sonra, nahvin yapısında ilk kerpiç koyanla ilgili bilginlerin görüşlerini inceleyen kişiye bunun Ebû’l-Esved olduğu görünecektir diyebiliriz. Bunun nedeni ise neredeyse icma derecesinde birçok dilbilimcinin bunu seslendirmesidir.

## 1.2. NAHVİN ZORLUĞU VE YENİLİKÇİ/KOLAYLAŞTIRICI DÜŞÜNCENİN ORTAYA ÇIKIŞI

Nahiv konusunda yenilikçi hareketleri ele almadan önce, yenilikçi hareketleri ve yenilik düşüncesinin ortaya çıkmasını doğrudan etkileyen faktörler üzerinde durmamız yerinde olacaktır.

Nahve dair yenilikçi çalışmalar, söz konusu ilmin kavranılması ve öğretimindeki soruna dayanmaktadır. Bu, hem dilbilimci hem de öğrenciler

[48] el-Hasrân, **Merâhilu Tatavvuri’d-Dersi’n-Nahvî**, s. 44.
[49] Saîd el-Afgânî, **Min Târihi’l-‘Arabî**, Mektebetu’l-Felâh, tsz., s. 27.
[50] et-Tantâvî**, Neşetu’n-Nahv ve Târihu Eşheri’n-Nuhât**, s. 27.

tarafından nahvin anlaşılmasında ortaya çıkan bir sorundur. Örneğin Câhız (ö.255/869)'ı, nahivden ve onun karmaşıklığından şikâyet eden biri olarak görüyoruz. Mesela Câhız, bu konuda Ebû Hasan el-Ahfeş (ö.215/830)'i, "*Sen, nahiv konusunda insanların en bilginisin! Niçin kitaplarını bütün yönleriyle anlaşılır formatta yazmıyorsun? Ne diye hepsini değil de bir kısmını anlıyoruz? Niçin kimi kapalı ibareleri öne alıyor, anlaşılır olanları ise erteliyorsun*?"[51] şeklinde uyarmıştır.

Bazı edebiyatçılar da konuyla ilgili yaşadıklarını şu şekilde tasvir ediyorlar: "Biz, nahiv uzmanı üç kişinin yanında idik. Birinin dediğinin hiç birisini anlamamıştık. Diğerinin kimisinin dediğinin ancak bir kısmını; öbürünün de tüm dediklerini anlamıştık. Hiçbir dediğini anlamadığımız kişi, Ebû'l-Hasan er-Rummânî (ö.384/994) idi. Dediklerinin bir kısmını anladığımız kişi, Ebû 'Alî el-Fârisî (ö.377/987); bütün dediklerini anladığımız kişi ise Ebû Sa'îd es-Sîrâfî (ö.368/979) idi."[52]

İbrâhîm Mustafâ, nahiv metinlerinin karmaşıklığı ve anlaşılmazlığı konusunda şunu söylemektedir: "Neredeyse uzmanı tarafından bile anlaşılmayan, ibareleri birbirinden ayırt edilmeyen, insanı nahiv kaideleriyle bıktırıp rahatsız eden; anlamak isteyenin göğsünü daraltan bir belagat örneğini gördüm. Bu üslup, eski nahivcilerin bir hastalığıdır. İşte bundandır ki nahvi kolaylaştırma, apaçık hale getirip öğrencinin zihnine yaklaştırma; onun sistemine ilişkin bazı kurallar koyma ve anormal yönlerini sınırlamaya yönelik eserler yazıldı."[53]

'Alî Ebû'l-Mekârim (ö.2015) ise konu hakkında şöyle diyor: "Herhalde nahiv ilmini araştıran ve okutanların birçoğu, nahvin büyük oranda zor olduğunu kabul edecektir. Nahiv öğrencileri, bu zorlukları anladıkları gibi nahvin uzman ve öncüleri de anlamıştır. Nahvi değiştirmeye çalışanlar, şüphesiz ki onun zorluklarıyla karşılaşanlardır. Nihayet onlar, nahivdeki zorlukların varlığından hareket etmiş ve bu alanda çabaların yoğunlaştırılması gerektiği sonucuna varmıştır. Gösterilen tüm çabalar ise nahvin zorluklarını bertaraf etmeye, konularını sadeleştirmeye, hem

[51] Ebû Usmân 'Amr b. Bahr b. Mahbûb el-Câhız, **el-Hayavân**, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2.bs., 1424, c.1, s. 62.
[52] el-Enbârî, **Nuzhetu'l-Elibbâ fî Tabakâti'l-Udebâ**,s. 234.
[53] Mustafâ, **İhyâu'n-Nahv**, (önsöz), s. b.

araştırmacı hem dilbilimcilerin kolaylıkla ona ulaşmasını kolaylaştırmaya yönelik olmuştur."[54]

Ahmed 'Abdussettâr el-Cevârî, nahvi yenileme ve kolaylaştırma fikrinin arka planında, bu ilmin karmaşık ve zorluğunun yattığını vurgulamıştır. O, bu konuda şöyle demektedir: "Nahiv ilmi, ilgili kimselere göre hala zor, karmaşık, anlaşılmaz ve amacından uzak bir konumdadır. Hâlâ öğrenci ve öğretmenlerin şikâyet konusu durumundadır. Onlar, bu ilme başlıyorlar ama arzuladıkları amaç ve sonuca varamıyor, onu anlamıyorlar. Bu sorunlar göz ardı edildikçe, önlerindeki alan daha da genişledi, yolları çeşitlendi, çoğaldı. Böylece olay, beraberinde Arap ülkelerinin kahir ekseriyetindeki karmaşık ve içinden çıkılmaz öğretim sorununu getirdi."[55]

Dilbilimciler, nahvin zorluk ve karmaşıklık nedenini, bazı nahiv kitaplarından, dilbilimcilerin uyguladığı metodolojilerden ve mevcut nahvin kendi mantalitesinden kaynaklandığına bağlamışlardır.[56] Biz, adı geçen üç alanın zorluk ve kusurlarını ele almaya başlıyoruz.

### 1.2.1. Nahiv Kitaplarında Öne Çıkan Eksiklikler

#### 1.2.1.1. Düzensizlik

Bununla, nahiv kitaplarının oluşturduğu yöntemin sağlam olmadığı kastedilmektedir. Buna en çarpıcı örnek, nahiv alanında yazılan en eski, en meşhur ve en çok iz bıraktığı söylenen Sîbeveyh (ö.180/796)'in *el-Kitâb* adlı eseridir. Çünkü Sîbeveyh, belli bir çizgi üzerinde yürümemiştir. Biz onun, sonra verilmesi gereken bazı konuları öne aldığını; önce verilmesi gereken bazılarını sona bıraktığını; bazı konuları asıl yerine koymadığını; aynı konuya ilişkin sorunları bir insicam içinde ele almadığını görüyoruz.[57] Aksine o konuları garip şekilde bâblara ayırdıktan sonra

---

[54] 'Alî Ebû'l-Mekârim, **Usûlu't-Tefkîri'n-Nahvî**, Dâru Ğarîb, Kâhire, 1. bs., 2006, s. 7.
[55] el-Cevârî, **Nahve't-Teysîr Dirâse ve Nakd Menhecî**, s. 9.
[56] Sa'îd, **fî Islahi'n-Nahvi'l-'Arabî -Dirâse Nakdiyye**, s. 21.
[57] Sîbeveyh'ten sonraki nahiv âlimlerinin eserlerinde konu başlıklarının daha bir insicam içinde verildiğini görüyoruz. Mesela Zemahşerî (ö.538/1143), el-Mufassal fî Sina'ati'l-İ'rab adlı eserinde nahve olan katkılarından dolayı bir taraftan Sîbeveyh'i övmüş, diğer taraftan da onun yanlışlarına düşmemeye çalışmıştır. Geniş bilgi için bkz. Hacı Çiçek, Ebû'l-Qâsım Mahmûd ez-Zemahşerî'nin "el-Mufassal fî Sinâ'ati'l-İ'râb" Adlı Eseri, **İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, Bahar 2015/6 (1), 291-302.

bilginin bir kısmını birinci konuda, diğer kısmını da ikinci konuda vermiştir.[58] Sîbeveyh'in eserinde belirsizliklerin fazlalığından kaynaklanan birçok faktörün, bu düzensizlik ile ilişkisi vardır. Onlardan bir kısmı şunlardır:[59]

1- Bazı konu başlıklarının anlaşılmazlığı: Buna dair şu örnek verilebilir: "*kâne ve benzerleri*" konusu için **الفعل الذي يتعدى اسم المفعول واسم الفاعل والمفعول فيه لشيء واحد** başlığı verilmiştir.[60]

2- Konu başlıklarının uzunluğu:

Buna örnek olarak, Arap kökenli olmayan Sîbeveyh'in verdiği şu uzun başlığı verebiliriz:[61]

**( هذا باب ما جرى من الأسماء التي من الأفعال وما أشبهها من الصفات التي ليست بفعل نحو الحسن والكريم وما أشبه ذلك مجرى الفعل إذا أظهرت بعده الأسماء أو أضمرتها )**

Aynı şekilde el-Muberrid (ö.286/900)'in *el-Muktadab* adlı eseri de düzensizlikten uzak değildir. Onun eserinde de konular arasında bir uyum ve insicam bulunmamaktadır.[62] Mesela eserinin birinci cildini oluşturan nahiv, sarf ve fonetiğe dair konular, şu karmaşık formatta tasnif edilmiştir: Kelime çeşitleri, fâil, atıf harfleri, bedel, nevâsıh, harfleri seslendirme şekli, kelimelerin yapısı, ek harfler, vasl ve kat' hemzesi, ma'rifelik, idğam, harflerin mahreci vb…[63]

### 1.2.1.2.Konuların Gereksiz Uzatılması

İlk yazılan nahiv kitapların çoğu, genellikle gereksiz uzatma ve tekrar içermektedir. Bu da, uzaktan yakından nahivle ilgisi olmayan garip sorunların ele alınışından kaynaklanmıştır. Bu ise konunun anlaşılması için beraberinde birçok şerh, haşiye, yorum ve açıklama yapılmasını getirmiştir.[64]

---

[58] Hadîce el-Hadîsî, **Kitâbu Sîbeveyh ve Şurûhuh**, Dâru't-Tadâmun, Bağdad,1. bs., 1967. s. 88.
[59] Sa'îd, **fî Islahi'n-Nahvi'l-'Arabî -Dirâse Nakdiyye**, s. 24.
[60] Sîbeveyh, Ebû Bişr 'Amr b. Usmân b. Kanber, **el-Kitâb**, 'Abdusselâm Muhammed Harûn (Thk.), Mektebetu'l-Hancî, Kâhire, 3. bs., 1988 , c.3, s. 45.
[61] Sîbeveyh, **el-Kitâb**, c.2, s. 36.
[62] Fâdıl es-Samarrâî, **ed-Dırâsâtu'l-Luğaviyye ve'n-Nahviyye 'İnde'z-Zemahşerî**, Dâru't-Tedeyyun, Bağdad, 1970, s. 35.
[63] Ebû'l-'Abbâs el-Muberrid, **el-Muktadab**, Muhammed 'Abdulhâlık Uzayma (Thk.), 'Âlemu'l-Kutub, Beyrût, tsz, c.2, s. 20.
[64] Sa'îd, **fî Islahi'n-Nahvi'l-'Arabî -Dirâse Nakdiyye**, s. 27.

Şüphesiz bu durumda kitabı okuyan öğrenciyi ya da okuru bıktırmakta, kitap onlara ağır gelmekte; dolaysıyla ona ulaşma hususunda onlarda bir isteksizlik oluşturmaktadır.

#### 1.2.1.3.Dilin Donukluğu ve Karmaşıklığı

Dille ilgili birçok eser, gereksiz nahiv delilleri, işaret ve hükümleriyle dolup taşmıştır. Bu eserlerdeki dil de anlaşılmaz metin ve benzeri objelerin daralan dili haline gelmiştir. Bunlara örnek olarak, birçok yönden Farsçadan etkilendiği belli olan Sîbeveyh'in *el-Kitâb*'ındaki dili birçok anlamlar vermek suretiyle abartı ve haşiye dili diyebileceğimiz İbn Cinnî (ö.392/1002)'nin dilini göstermek mümkündür. O, Arap olmadığından ötürü, eserlerini okuyan kişiyi ikna etme hassasiyetiyle söz ve cümlelerini gereksiz uzatmıştır.[65]

#### 1.2.1.4. Cansız, Duygusuz Örneklerin Varlığı

Bununla, eserlerde gerçek hayatla ilgisi olmayan birçok örneklerle ve teorik kurallarla yetinilmiş olması kastedilmektedir. Bu durum ise nahvi öğrenmeye başlayan bazılarında, eserlerde verilen kuralların, vurgulanan misaller ile sınırlı olduğu düşüncesini oluşturmaktadır. Dolaysıyla öğrenci, aynı nahiv kuralını başka örneklere nasıl uygulayacağı konusunda şaşırıp kalmaktadır. Yani öğrenci için, nahivden yararlanma ve ondan zevk alma alanı açılmamakta; sözünü aynı minval üzere beliğ bir formda başka ibareye uygulayamamaktadır. [66]

### 1.2.2. Dilbilimcilerin Metotları

Nahvi öğetmenin temel esaslarında Arap dilbilimcilerinin metotları oldukça çeşitlenmiştir. Kimisi bu ilme dair araştırma ve incelemesini, o ilmin bölümlerini, delalet ettiği anlamları bir araya getirdikten sonra onun kaidelerini koymuştur. Ne var ki dilbilimle ilgili yapılan bu çalışma, onu bazı eksiklerden kurtaramamıştır. O eksiklerin en önemlileri şunlardır:

---

[65] 'Abbâs Hasan, **el-Luğatu ve'n-Nahv Beyne'l-Kadîm ve'l-Hadîs**, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, 1966, s. 215.

[66] Bkz. Sa'îd, **fî Islahi'n-Nahvi'l-'Arabî -Dirâse Nakdiyye**, s. 28; . el-'Azzavî, **fî Hareketi Tecdîdi'n-Nahv ve Teysîrihi fî'l-'Asri'l-Hadîs** s. 17.

1- Dilin edebî düzeyine göre hareket etmemek:

Bundan kastedilen düzey, Kur'ân-ı Kerîm, hadis-i şerifler, hem cahiliye hem İslam dönemindeki şiir ve nesrin düzeyidir. Bu yanlışa düşme nedeni ise dilbilimcilerin, gerek genç gerek ihtiyar; gerek erkek gerekse kadın; gerek dili en üst seviyede gerekse günlük hayatın dar bir alanında konuşan olsun, bütün Arapların, Arapçayı kendi doğal akışı içinde konuştuklarına inanmalarıdır.[67] Buna dair en canlı örnek ise *Suyûtî* (ö.911/1506)'nin, Asma'î (ö.216/831)'den naklettiği şu sözdür: "Ben, Dariyya'da kendi aralarında kasideler söyleyen çocuklara rast geldim. Onların kasideleri dikkatimi çekti, onlara kulak kesildim. Çocukların dediklerini yazayım derken ihtiyar bir adam, bana dönerek: Sen, bu minik ve değersiz kişilerin dediklerini mi yazıyorsun, diye beni azarladı." [68] Burada Asma'î'nin, çocukların söylediklerinin edebî olup olmadığına dikkat etmediği görülmektedir.

2- Arapça kurallarının konulmasında şiirin bir başına yeterli olmadığı bilinmekle beraber dilbilimcilerin, şiiri bu aktiviteye esas almaları.

Şiirin kendine has bir dili vardır. Onun, vezin ve kafiyelerin gereklerine uyması zorunludur. Yani şiirde geçerli olan her şey, nesirde geçerli değildir. Şairin yaptığı işlemlerin aynısı, yazarlar tarafından hoş karşılanmaz. Bunun için vahiv metodolojisini sadece kurallara ve şiirin mantalitesine dayandırmak, Basra ve Kûfe ekolü dilbilimcileri arasındaki birçok farklılığın neden olduğu gibi kimi dilbilimcilerin, kendi kuralları konusunda sıkıntıya düşmesine de neden olmuştur.[69]

Diğer taraftan şiirin kendine has bir üslubu, lafızları, müzikal bir boyutu, vezin ve kafiyeye dair bağlayıcı bazı şartları olduğu için, günlük rutin konuşmalarda özel konuların gerektirmediği şartları, şairin, yapmaya mecbur kaldığı görülmektedir. Çünkü şair, dilbilgisi kuralları ile şiirin müzikal boyutu arasında bocalamaya maruz kalır. Şair, şiirini nahvin sabit kurallarına göre oluşturduğunda ise gereken amaç gerçekleşmez. Çünkü nahvin somut kurallarına göre yazılan bir şiir, ideal bir şiir olmayacaktır.

---

[67] Sa'îd, **fî Islahi'n-Nahvi'l-'Arabî -Dirâse Nakdiyye**, s. 29.

[68] 'Abdurrrahmân b. Ebû Bekr Celâluddîn es-Suyûtî, **el-Muzhir fî 'Ulûmi'l-Luğa ve Envâ'ihâ**, Fuâd 'Alî Mansûr (Thk.), Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1. bs.,1998, s.109.

[69] Mehdî el-Mahzûmî, **Medresetu'l-Kufe ve Menhecuhâ fî Dirâseti'l-Luğa ve'n-Nahv**, Matba'atu Mustafâ el-Bâbî, Beyrût, 2. bs., 1985, s.335.

3- Yunan bilimlerinin Arapçaya tercüme edilmesinden sonra dilin felsefe ve mantıktan etkilenmesi:

Tercüme faaliyeti, dilbilimcileri nahvi anlama, sorunlarını kavrama hususunda o denli etkiledi ki onları nahvin aslî kuralların çizgisinin dışına itti. Dolaysıyla bu olgu, nahiv ilminin karmaşıklığına ve zorluğuna neden olan en önemli faktörlerden biri haline geldi.[70] Bu karmaşıklık ve zorluk, hicri IV. Asırdaki ile sonrasındaki dilbilimcilerin eserlerinde açıkça görülmektedir. Mesela mantıktan etkilenen dilbilimcilerden Ebû'l-Hasan er-Rummânî'yi görüyoruz ki onun hakkında Ebû 'Ali el-Fârisî şöyle demektedir: "Eğer nahiv, Ebû'l-Hasan er-Rummânî'nin dediğinden ibaret ise ondan hiçbir şey bizde bulunmamaktadır. Eğer nahiv, bizim dediğimiz ise bu kez, Ebû'l-Hasan er-Rummânî'de ondan bir şey bulunmamaktadır."[71]

4- Ölçü/vezin metodunu kullanmada sınırı aşmak, onu nahvi anlama konusunda bir yol ve yöntem olarak kabul etmek:

Bunu kabul edenler, duyulmamış bile olsa, mantıksal kıyas yoluyla bir şeyi kabul eder oldular. Öyle ki onlar, nahvin kuralları temelinden değil, kıyas esası bağlamında bir kabilenin lehçesini, diğer bir kabilenin lehçesine üstün saydılar. Bu metodolojiyi izleyenler, nahvin oluşmasında, konu ve sorunlarının tasnifi konusunda, kıyası, genel bir metot olarak kabul ettiler. Dahası onlar, kıyasın çerçevesini genişletmede, nahvin konularını kısımlara ayırmada, temel prensiplerine ve esasına bakma hususunda ileri giderek bilimsel mantaliteyi çiğnediler. İşi öyle bir raddeye vardırdılar ki kendilerine göre her şey için mantıksal bir neden mümkündür. Kıyastaki bu ifrat, nahvin karmaşıklığına ve anlaşılmazlığına; öğrencilerin ondan uzak durmasına, geçmişte ve zamanımızda şikâyetlerin oluşmasına neden oldu.[72]

5- Ta'lilde (delil getirme/nedensellik) konusunda aşırı gitmek:

---

[70] Sa'îd, **fî Islahi'n-Nahvi'l-'Arabî -Dirâse Nakdiyye**, s 30.
[71] el-Mahzûmî, **Medresetu'l-Kufe ve Menhecuhâ fî Dirâseti'l-Luğa ve'n-Nahv**, s. 397; et-Tantâvî, **Neşetu'n-Nahv ve Târîhu Eşheri'n-Nuhât**, s. 202.
[72] Bişr, Kemâl, **el-Luğatu'l-'Arabiyye beyne'l-Vehm ve Sûi'l-Fehm**, Dâru Garîb, Kâhire, 1999, s. 139-140.

Ta'lil olayı, nahvin doğuşuyla birlikte ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu metot, nahiv kuralına dayalı olarak "*niçin*" sorusuna karşılık, muhatap kişiye verilen ilk açıklama ile başlamıştır. Başka bir ifadeyle *ta'lil, öğretici bağlamda ilk açıklama* olarak başlamıştır.[73] Ancak olay, hicrî III., IV. ve V. asırda farklılaştı. Bunun nedeni ise nahiv çalışmalarına felsefi temayüllerin girmesidir. Olay, sonra daha da ilerledi, karmaşık bir hal aldı. Hatta nahvin bilimsel durumu kötüleşti, söz konusu tehlike nahvin bütün konularına ve bâblarına sirayet etti ki dilbilimciler, ellerinde mevcut olan dile dair olguları ve nahve ilişkin hükümleri delillendiriyorlar; onun varlığı konusunda da çeşitli nedenler arıyorlar. Böylece nahivde aklî çalışma, giderek niteleyici objektif çalışmanın yerini tuttu. Nahvin konuları, soyut meselelere benzer bir hal aldı. Neredeyse dil ve gramer maddesi, delillendirme, tartışma, farklılaşma ve soyut meselelerin yanında görünmez, bilinmez bir duruma geldi.[74]

Nahivde illet metoduna ilgi gösterme öyle önemsendi ki bazı bilginler bu konuya dair müstakil eserler kaleme aldılar. Bu hususta Kutrub (ö.210/825)'un *el-'İlel fi'n-Nahv* ve el-Mâzinî (ö.249/863)'nin '*İlelu'n-Nahv* adlı eserlerini örnek vermek mümkündür.[75] Söz konusu illeti çeşitli kısımlara ayırdılar. Mesela ez-Zeccâcî (ö.337/949), ta'limî/öğretici, kıyasî/normatif ve cedelî/diyalektik olmak üzere üç kısma ayırmıştır.[76] İlletin bu üç kısmını, periyodik olarak birinci, ikinci ve üçüncü illetler şeklinde nitelemek mümkündür.[77] Nahivle ilgili yaşanan bu süreçte ed-Dineverî (ö.340/951), daha ileriye gitmiş, *Simâru's-Sinâ'â* adlı eserinde illeti, yirmi dört kısma ayırmıştır.[78] Böylece talil konusunda aşırıya kaçanların bu tutumu; nahvi bozan en büyük zaaflar ve apaçık kanıtlardan biri görülmüştür. Bu aynı zamanda öğrencileri nahivden oldukça bıktırmış ve azımsanmayacak sayıda dilbilimci ve edebiyatçının şikâyet kaynağı olmuştur.

---

[73] el-Mulah, Hasan Hamîs Saîd, **Nazariyyâtu't-Tal'il fî Nahvi'l-'Arabî beyne'l-Kudamâ ve'l-Muhdesîn**, Dâru'ş-Şurûk, Ürdün, 1. bs., 2000, s. 16.

[74] 'Avn**, Tatavvuru'd-Dersi'n-Nahvî**, Ma'hadu'l-Buhûs ve'd-Dirâsâtu'l-'Arabiyye, Kâhire, 1970, s. 72-73.

[75] Umer, Ahmed Muhtâr 'Abdulhamîd, **el-Bahsu'l-Luğavî İnde'l-'Arab**, Alemu'l-Kutub, Kâhire, 2. bs., 1988, s. 149.

[76] Ez-Zeccâcî, Ebû'l-Kasım 'Abdurrahmân b. İshâk, **el-Îzâh fî İlmi'n-Nahv**, Mâzi el-Mubârek (Thk.), Dâru'n-Nefâis, 3. bs., 1979, s. 65.

[77] Terzî, Fuâd Hannâ, **fî Usûli'l-Luğa ve'n-Nahv**, Dâru'l-Kutub, Beyrût, tsz. s. 136.

[78] es-Suyûtî, **el-İktirâh fî Usûli'n-Nahv ve Cedelih**, Mahmud Faccâl (Thk.), Dâru'l-Kalem, Dimaşk, 1. bs., 1989, s. 227.

6- Cümlede âmil nazariyesi konusunda aşırı duyarlılık:

Nahivciler, her i'râb durumu için bir 'âmilin olduğunu varsaymış; onu lafzî ve manevî 'âmil olmak üzere ikiye ayırmıştır.[79] Nahivciler, bu kuramı felsefeden esinlenerek oluşturmuştur. Onlara göre felsefede "*Her bir olayın fâili vardır*" ilkesi var ise, öyleyse nahivde de "*Her ma'mulün bir 'âmili vardır*" kuralı mevcuttur.[80] Nahivciler, bu konuda aşırıya gittiler; hatta nahvi felsefi bir formatta açıklamaya çalıştılar. Bu konuda '*Avâmil* başlığı altında nahiv kaidelerini toplayan eserler yazdılar. Mesela Ebû 'Alî el-Fârisî, *Kitâbu'l-'Avâmil ve Muhtasaruhu*; 'Abdulkâhir el-Curcânî (ö.471/1078), *el-'Avâmilu'l-Mi'e* adlı eserler kaleme almış, nahiv felsefesi ve Arapçanın aslı olarak gördükleri avâmile dair şart ve hükümleri derlemişlerdir. Onu dilde bir norm, kendi aralarında ise tartışmanın bir ölçüsü olarak belirlediler. Hatta onlar, bu felsefeyi Arap lehçelerinden birini yekdiğerine üstün görmenin bir ölçütü olarak gördüler. Dahası, öteden beri nesilden nesile aktarılan Arapça dil kalıplarının bir kısmını inkâr etme yoluna gittiler.[81]

7- Yorum ve takdirlerde gizli sözcük yerleştirmede ifrata kaçmak:

Bu metot, Arapçanın kalıplarını açık olmayan bir 'âmille ilişkilendirmeye dayanır. Mesela el-Muberrid **ثُمَّ بَدَا لَهُم مِّن بَعْدِ مَا رَأَوُا الْآيَاتِ لَيَسْجُنُنَّهُ حَتَّىٰ حِينٍ** "*Onlar, delilleri gördükten sonra bile, onu bir süre zindana atmaları kendilerine münasip göründü*"[82] ayetine dair şu yorumu yapmıştır: "**بَدَا"** fiilinin fâili, takdir edilen bir mastardır. Ayetin takdiri ise **ثُمَّ بَدَا لَهُم بَدْوٌ** şeklindedir. Ama burada **بَدْوٌ** kelimesi hazfedilmiştir yani atılmıştır. Çünkü ibaredeki **بَدَا** sözcüğü, zaten ona delalet etmektedir. **لَيَسْجُنُنَّهُ** ise İbn Vellâd (ö.332/943)'a göre fâilin yerini tutan bir cümledir.[83] İşte tevil ve takdir faaliyeti, nahvin öğrenilmesini zorlaştıran ve yollarını engebeli kılan birer faktör haline geldi. Nahivciler, mantık ilminin temelleri olarak kabul ettiği faktörlerin, dilde de olduğunu varsaydılar.[84]

8- Nahivle ilgisi ve ona hiçbir katkısı olmayan şeylere başvurmak:

---

[79] Terzî, **fî Usûli'l-Luğa ve'n-Nahv**, s. 137.
[80] Bişr, **el-Luğatu'l-'Arabiyye beyne'l-Vehm ve Sûi'l-Fehm**, s. 142.
[81] Umer,**el-Bahsu'l-Luğavî İnde'l-'Arab**, s. 142.
[82] Yûsuf, 12/35.
[83] Umer '**el-Bahsu'l-Luğavî İnde'l-'Arab**, s. 148.
[84]el-'Azzâvî, **fî Hareketi Tecdîdi'n-Nahv ve Teysîrihi fî'l-'Asri'l-Hadîs**, s. 24.

Nahivcilerin faaliyeti, ne konuşmaya ne dili korumaya ne de oluşacak yanlışa engel olmaya bir katkısı olmuştur. "Fa" ve "vâv" harfinden sonraki nasb olgusunda i'râbın, bizzat kendisinden mi yoksa gizli takdir edilen "en" edatından mı ya da fiilin kendisinden mi kaynaklandığına dair ihtilaflarını örnek vermemiz mümkündür. Onlar, aynı şekilde muzari fiilin ref olmasının nedeni, onun nasb ve cezm eden edatlarından soyutlanmasından, ismin yerini tuttuğundan; muzaraat veya muzarilik harflerinin var olmasından mı kaynaklanıp kaynaklanmadığı konusunda farklı düşünmüşlerdir.

Onlar, aynı minval üzere pratik hayatla ilgisi olmayan konu ve problemleri ele almışlardır. Öyle ki pratikle uzaktan yakından ilgisi olmayan iştiğal ve tenâzu' gibi konuları ele alıp detaylandırmaları, dallandırıp budaklandırmaları, bunun en açık örneğidir.[85]

Pratikle ilgisi olmayan bu alıştırmaların kapısını açan el-Halil b. Ahmed ile Sîbeveyh'dir. Sîbeveyh, bu konuda şu anekdotu aktarmaktadır: "Ben, Halîl b. Ahmed'e **نَحْنُ أُولُو قُوَّةٍ وَأُولُو بَأْسٍ شَدِيدٍ** "*Biz, kuvvet sahibiyiz ve cesur savaşçılarız*"[86] ayetinde geçen bir kelimeden mülhem adı "Ûlû" olan bir adam ve konuşmalarındaki **ذَوُو** edatı hakkında soru sordum. Kelimelerin konuşma içindeki i'râblarının durumunu bana açıklamasını istedim. el-Halîl, şöyle cevap verdi: Bana göre onlar, aslında **هَذا ذَوُون ، وَهَذا أُولُون** şeklindedir. Çünkü ben onlara muzâfun ileyhi iliştirmedim ki nûn harfi düşsün. "Nûn" harfi sadece izafet yapmak için atılmıştır."[87]

### 1.2.3. Dilbilim Konusu

Modern dil çalışmalarına rağmen, söz konusu çalışmalar, bir bakıma nahiv kurallarında zorluğun olmadığını kabul ediyorlar. Biz, Arapçanın sorunlarıyla karşılaşan bazılarının, sorunların bir kısmını Arapçanın özüne ve sistematiğine bağlamaya çalıştıklarını görüyoruz.[88] Onlardan kimisi, zorluğu i'râbın zahirinde görmüştür. Onların bir kısmı, Arapçanın zorluğunu sayı ve onunla ilgili hükümlerde, gayr-ı münsarıf, istisna, cemi teksir (kırık-düzensiz çoğul), sülasî mücerred (fazlalık

[85] Umer, **el-Bahsu'l-Luğavî İnde'l-'Arab**, s. 152.
[86] Neml, 27/33.
[87] Dayf, **el-Medârisu'n-Nahviyye**, s. 55.
[88] Sözü edilen kimselere Selâme Mûsâ, Hasan Şerîf ve Uneys Karîha'yı örnek verebiliriz.

harflerden soyut) bâblar ve mastarlarda görmüştür. Onları ya elden geçirmek ya da tümüyle elemekten yana tavır koymuşlardır.[89]

Öteden beri sayılan problemler, nahivden kaynaklanan, onun anlaşılmasını zorlaştıran ve onu karmaşık hale getiren en önemli sorun ve kusurlardır. Biz, bundan sonra modern yazar ve araştırmacıların gündeme getirdiği nahvi kolaylaştıran ve yenilenmesini sağlayan; buna mukabil onun karmaşıklığını gidermede belirleyici bazı faktörleri en güzel bir formatta vermeye çalışacağız.

## 1.3. NAHİV HAKKINDA YAPILAN YENİLİKÇİ VE KOLAYLAŞTIRICI ÇALIŞMALAR

Bazı eski dilbilimciler, nahvin zorluklarının farkına varmış; bu noktaya dikkat çekmiş ve birçok açıdan onu yenilemeye çalışmıştır. Nahvi asıl mecrasına yerleştirmek için yapılan yenilikçi çalışmaları ortaya koyabilmemiz için, önceki asırlarda bu alanda yapılan çalışmaları irdelememiz gerekir. Söz konusu çalışmalar iki şekilde ortaya çıkmıştır; şunlardır:

A- Nahvi Kolaylaştırmak İçin Yazılan Didaktik Eserler

B- Nahvi Yenilemeye Dair Görüşler, Görüşler, Öneriler, Eleştiriler ve Dilbilimcilerin Metotları

### 1.3.1. Nahvi Kolaylaştırmak İçin Yazılan Didaktik Eserler (Nahiv hakkında yazılan muhtasar/kısa ve manzum eserler)

Eski dilbilimciler, öğrencilerin, nahiv ilmini öğrenme bağlamında sıkıntı yaşadıklarını anladılar. Bundan dolayı nahvi, önceki otantik yapıyla uyumlu şekilde sunmayı sağlayacak eserler yazmaya yöneldiler. Bundan amaç ise genelde Arapçayı özelde de öğrencilerin nahiv ilmini öğrenmelerini kolaylaştırmaktır. Kolaylaştırma faaliyeti söz konusu eserlerde iki şekilde ortaya çıkmıştır.

Birincisi: Kolaylaştırma, nahve ilmî metotlar kazandırma bağlamında yapılmıştır. Çünkü o ana dek nahiv konusunda kaleme alınan eserler başlıklar, sunum

[89] Sa'îd, **fî Islahi'n-Nahvi'l-'Arabî -Dirâse Nakdiyye**, s. 32-33.

tarzı, dilbilimsel örneklemeler, özetleme, talillerden uzak durma gibi birçok metot kullanmıştır.

İkincisi: Buradaki kolaylaştırma ise bizzat nahvin kendisi bağlamında anlaşılmıştır. Ki dilbilimciler bu alanda kısa özlü ifadeler, dilbilimsel ihtilaflardan uzak durma, dilbilimle ilgili terimler, tanımlara ilgi duyma, tevil ve takdirden sakınma, bazı dilbilimsel konulara ihtiyaç duymama gibi metotlar kullanmıştır. İlgililerin, nahvin zorluklarını anladığını; onu yenilemek ve kolaylaştırmak istediklerini ispat etmek adına bazı örnek eserler üzerinde durmaya çalışacağız. Onlardan bir kısmı şunlardır:

#### 1.3.1.1.Halef el-Ahmer: Mukaddime fi'n-Nahv[90]

Halef el-Ahmer (ö.180/796)'in bu eseri, nahiv konusunda yazılmış en eski muhtasar sayılmaktadır. Eserin girişinde eserin yazılmasını gerektiren faktörler ve kaleme alış amacı şöyle açıklanmıştır:

"Dilbilimciler ile Arapçayla ilgilenenlerin, konuları uzattıkça uzattıklarını; illetleri habire çoğalttıklarını; öğrencilerin muhtaç olduğu kısa ve özlü metotları göz ardı ettiklerini; nahve yeni başlayan kimsenin onu kolayca anlayıp kavramasını ve aklını çalıştırmasını ihmal ettiklerini gördüm. Bu nedenle öğrencileri uzun ifadelerden uzak tutacak bir eser yazma fikri konusuna tamamen yoğunlaştım. Sonunda elinizdeki bu sayfaları yazdım. O sayfalarda ne usulü ne edatları ne delilleri ihmal ettim. Onları okuyup mütalaa eden ve ezberleyen kimse, ister bir kitap veya bir şiir yazsın; ister bir hutbe irad etsin, onun dilini ideal hale getirecek tüm kuralları eserde bulacaktır.[91]

Küçük hacimli olmasına rağmen eser, Arapça gramerin temel kurallarını toplamıştır. Birçok durumda örnek vererek, nahvin açık kurallarına uymuştur. Yazar, niteleyici metodu takip etmiştir. Eserde öğrencinin, nahvin kurallarını en ideal yöntemle öğrenmesini amaçlanmıştır ki bunun başında i'râb ya da kelimelerin

[90] Türkiye'de bu müellif ve eseri hakkında M. Edip Çağmar, kapsamlı bir kitap; İsmail Durmuş ise bir ansiklopedi maddesi kaleme almıştır. Geniş bilgi için bkz. Çağmar, **Halefu'l-Ahmer ve Mukaddime fi'n-Nahv Adlı Eseri**, İlâhiyât Yayınları, Ankara, 2006, (130 sayfa); Durmuş, "Halef el-Ahmer" maddesi, DİA, İstanbul, 1997, c.15,234-236.

[91] Halef el-Ahmer, **Mukaddime fi'n-Nahv**, 'İzzuddîn et-Tennûhî (Thk.), Dimaşk, 1961, s. 34.

sonlarını tespit etme gelmektedir. Eser, nahvin birçok konu ve başlıklarını kapsamıştır. Nahvin bazı kusurlarından oldukça uzaktır. O kusurlar, kısaca şunlardır: İbare ve ifadeleri çok uzatma, metodun anlaşılmazlığı, öğrencinin seviyesini göz ardı etme, konuların düzensizliği vs. Eser, kısa da olsa nahiv kaidelerini tam ve açık bir formatta ele almıştır.[92]

### 1.3.1.2. Ebû Ca‘fer en-Nehhâs: Kitâbu’t-Tuffâha fi’n-Nahvi’l-‘Arabî

Ebû Ca‘fer en-Nehhâs (ö.338/950)’ın[93] bu eseri, oldukça küçük bir eserdir. Müellif, nahvin bütün ilke ve kurallarını, otuz bir bölümde ele almıştır. Eserinde herhangi bir sarf konusunu ele almamıştır. Nahivle ve ortak dille ilgili ihtilafları özet halinde vermiştir. Lehçelere dair ihtilaflara değinmemiştir. Dilbilimcilerin adlarını ve delillerini vermemiştir. Felsefe ve mantık içerikli tartışmalardan uzak durmuştur. Eser, pratikle ilgisi olmayan iştiğal ve tenazu’ gibi konulardan da arınmıştır. Yazar, kuralları yerli yerine oturtmak için niteleyici metodu takip etmiştir. Bundan dolayı Ebû Cafer en-Nehhâs, geleneksel dilbilimin yer zarfları olarak kabul ettiği **خَلْفَ - أَسَفْل - بَيْنَ - وَسَط - تَحْتَ - فَوْقَ - وَراءَ - قُدَّام** - (altında – arkasında - önünde – gerisinde – üstünde – altında – ortasında - arasında) edatlarını harf-i cerler kısmında saymıştır.[94]

### 1.3.1.3. Ebû’l-Kâsım ‘Abdurrahmân ez-Zeccâcî: el-Cumel fi’n-Nahv

ez-Zeccâcî (ö.337/949)’nin [95] *el-Cumel fi’n-Nahv* adlı eseri, onun nahiv alanındaki en önemli eseridir. O, eserini nahvi öğrenmeye çalışanlar için oldukça basit ve anlaşılır bir dille yazmıştır. Girift ve felsefi yorumlardan uzak durmuştur. Kur’ân’dan ve darbı mesellerden birçok örnekler vermiştir. Zikrettiği konulara ilişkin kaideleri temellendirmek ve kolay kavratmak adına adına yeri geldikçe bazı durumlarda tartışmalara girmiştir. Büyük bir yetkinlikle yaptığı tahlil ve analizleri veren bu eser, öğrencilerin seviyesine göre tanzim ve tasnif edilmiştir.[96] Şöhreti her tarafı kaplamıştır. *el-Cumel*, Şam, Yemen Mısır, Mağrib ülkeleri ve Endülüs gibi ilim çevrelerinde uzun süre öğrencilere okutulmuştur. Adı geçen yörelerin dilbilimcileri

[92] Sa’îd, **fî Islahi'n-Nahvi'l-‘Arabî -Dirâse Nakdiyye**, s. 38-40
[93] Ebû Ca‘fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâ‘il el-Muradî el-Mısrî en-Nehhâs, **Kitâbu’t-Tuffâha fi’n-Nahvi’l-‘Arabî**, Kurkis ‘Avvâd (Thk.), Matba‘âtu’l-Ânî, Bağdad, 1965.
[94] Bkz. Umer, **el-Bahsu’l-Luğavî ‘İnde’l-‘Arab**, s. 155-156.
[95] ez-Zeccâcî, Ebû’l-Kâsım ‘Abdurrahmân b. İshâk, **el-Cumel fi’n-Nahv**, ‘Alî Tevfîk el-Hamd (Thk.), Muessesetu’r-Risâle, Beyrût, 1. bs., 1984.
[96] ‘Abdulkerîm Halîfe, **Teysîru’l-‘Arabiyye beyne’l-Kadîm ve’l-Hadîs**, 1. bs., s. 45.

tarafından *el-Cumel*'in çok sayıda şerhi yapılmıştır. Denildiğine göre *el-Cumel*'e yapılan şerhlerin sayısı yüz yirmiyi aşmıştır.[97]

### 1.3.1.4.Ebû Bekir Muhammed ez-Zubeydî: el-Vâdıh[98]

ez-Zubeydî (ö.379/990), *el-Vâdıh* adlı eserinde nahvi basitleştirmeyi ve öğrencinin ideal manada nahvin bütün konularını kolaylıkla anlamasını amaçlamıştır. Bu nedenle o, nahve pratik bir yaklaşımla yönelmiş ve ifade etmek sitediklerini *Muhâtabâtu'n-Nâs, Kırâa* ve *Kutubuhumu'l-Muellefe'*de vurgulamıştır.

ez-Zubeydî, hiçbir dil okuluna bağlı kalmamıştır. O, kişisel amacına en yakın nahivcilerin çatışan görüşlerinden ve o görüşlerin karmaşıklığından uzak bir kuralı gördüğünde, onu benimsemiş ve kabul etmiştir. Bu bağlamda onun verdiği birçok örnek vardır: Mesela o, **حَبَّذا** kelimesini tek bir kelime olarak kabul etmiştir. Ona göre **ذا** kelimenin bir parçasıdır. Aynen **ضَرَبَ** fiilindeki **الباء** harfi gibidir.[99] ez-Zubeydî, **حَبَّذا** kelimesinin i'râbı (cümle içindeki durumu) hakkında ise şunu söylemektedir:

"**حَبَّذا** kelimesi medh/övgü anlamındadır. Kelimenin aslı **حَبَّ ذا الشَّيءُ** şeklindedir. **حَبَّ** mazi fiildir. **ذا** ise muşârun ileyh (kendisine işaret edilen/gösterilen) bir isimdir. Daha sonra bu kelimenin çokça kullanımı sonucunda bu bir kelime olarak benimsenmiştir. Böylece "*Za*" eki **ضَرَبَ** fiilinde bulunan "bâ" harfi gibi oluvermiştir. Ondan sonra gelen ve isim olan kelimeler ise merfu (ötreli formda) olarak kabul edilmiştir. Mesela **حَبَّذا عبدُ الله** cümlesindeki **عبدُ الله** sözcüğe merfudur. **حَبَّذا الرَّجلان** ve **حبذا المرأةُ** cümlelerindeki durum da aynı şekildedir. Bazı dilbilimciler ise **عبدُ الله** kelimesinin **حَبَّذا** kelimesinin mübtedası olduğuna kaildirler. Hâsılı, şu ana kadar vurguladıklarım, bana en doğru seçenek olarak gelmektedir.[100]

---

[97] Şevkî Dayf, **Teysîru'n-Nahvi't-Talîmî Kadîmen ve Hadîsen Ma'a Nehci Tecdîdih**, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, tsz. s. 14.

[98] Mehmet Cevat Ergin, ez-Zubeydî ve el-Vâdıh adlı eseri hakkında oldukça kapsamlı ve yararlı bir eser kaleme almıştır. Geniş bilgi için bkz. **"Endülüslü Dil Bilimci Ebu Bekir ez-Zübeydî ve el-Vâdıh'ı"**, Araştırma Yayınları, Ankara, 2011.

[99] Ebû Bekir Muhammed b. el-Hasan ez-Zubeydî, **el-Vâdıh**, 'Abdulkerîm Halîfe (Thk.), Dâru Celîs, 'Amman, 1. bs., 2011, s. 22

[100] ez-Zubeydî, **el-Vâdıh**, s. 22.

ez-Zubeydî, şair ruhlu olmasına rağmen[101] *el-Vâdıh* adlı kitabında şiirden, Kur'ân-ı Kerîm'den ve Arapların en fasih sözlerinden örnekler getirmekten son derece kaçınmıştır. Buna karşın o, nahvin kurallarına açıklık getiren, öğrencinin yakın çevresinde ve sosyal hayatın içinde yaygın kullanılan örnekleri getirmede duyarlı davranmıştır. Mesela **كانَ زيدٌ عِنْدَنا** "*Zeyd, yanımızdaydı*"; **أَصْبَحَ أَخُوكَ فِي أَهْلِهِ** "*Kardeşin, ailesinde sabahladı*" ve **أَمْسَى أَبُوكَ فِي المَسْجِدِ** "*Baban, camide akşamladı*" örnekleri bunlardandır.[102]

### 1.3.1.5. Ebû'l-Feth Usmân b. Cinnî: el-Luma' fi'l-'Arabiyye

İbn Cinnî (ö.392/1002), *el-Luma' fi'l-'Arabiyye* adlı eseri sayesinde nahiv ve sarf ilminin sorunlarını en kolay bir yöntemle çözmeyi; öğrencinin sıkıntı çekmeksizin nahiv kurallarını öğrenmesini amaçlamıştır. İbn Cinnî'nin, adı geçen didaktik eserdeki metodu, şu yönleriyle öne çıkmıştır: Bakış açısına göre en önemli saydığı sorunları çözmeye çalışmış; gerekli görmediklerini de elemiştir.

Gerek Basra gerekse başka bir dil ekolünün kıstaslarına uysun veya uymasın, kendisi sadece doğru olduğuna inandığı görüşleri almıştır. Uzun ifade ve değerlendirmelerden uzak durduğu gibi başkalarının ne dediğine de pek iltifat etmemiştir.

Kıyasa/kurala uygun olanları almış, uygun olmayanlara da önem vermemiştir.

Kendisiyle delil getirilmeyen basit misallere yer vermemiştir. Şiirlerden pek az örnek zikretmiştir. *el-Luma*'da şiirlerden seksen, Kur'ân-ı Kerîm'den ise sadece kırk dört örnek verilmiştir.

İbare ve ifadelerin inceliğine çok önem vermiştir. Tanımların kısa özlü, kuşatıcı ve itiraza mahal vermeyecek formda olmasına dikkat etmiştir.

Tekrarlardan kaçınmış, bir bâbta verdiğini, başka bir bâbta söz konusu etmemiştir.

---

[101] Ergin, **"Endülüslü Dil Bilimci Ebu Bekir ez-Zübeydî ve el-Vâdıh'ı"** s. 64.
[102] Halîfe, **Teysîru'l-'Arabiyye beyne'l-Kadîm ve'l-Hadîs**, s. 32.

İbn Cinnî, şu ana kadar kullanılan bazı gramer terimlerini, ilk seslendiren dilbilimcidir. Eski dilbilimcilerin o dönemde **اَلْجَمْعُ بِأَلِفٍ وتاءٍ مَزِيدَتَيْنِ** "*Elif ve Tâ Harflerinin Eklenmesiyle Yapılan Cemi/Çoğul*" şeklinde tanımladığı konuyu **بَابُ جَمع التَّأنيث** "*Müennes/dişil Çoğul*" formatına sokması, bunun en açık bir örneğidir. İşte böylece İbn Cinnî'nin, *el-Luma'* adlı öğretici/didaktik eseri, dilbilimcilerin güvendiği ve nahiv ilmini öğretenlerin de esas aldığı bir kaynak olmuştur.[103]

### 1.3.1.6. İbn Âcurrûm: el-Acurrûmiyye

İbn Âcurrûm (ö.723/1322)'un bu eseri, nahiv ilmi alanında yazılan muhtasarların en meşhur ve yaygın olanıdır. Körfez ülkelerinden Okyanusa dek bütün Arap ülkelerinde öğrencilerin öğretimine kaynaklık yapan bir eserdir. Bütün yerleşim birimlerindeki nahiv bilginleri, ona önem vermiş ve çeşitli şerhler yazmıştır. *el-Acurrûmiyye*, orta boyda yirmi sayfayı aşmayan bir hacimde olmasına rağmen birçok oryantalist/doğubilimci, onu yayımlamış ve farklı dillere çevirmiştir.

İbn Âcurrûm, *el-Acurrûmiyye* adlı muhtasarında nahve dair birçok alt başlığı elemiştir. Öğrencilerin en doğru şekilde öğrenmesine ve anlamasına yetecek miktarda, nahvin temel kurallarıyla yetinmiştir.[104]

### 1.3.1.7. İbn Mâlik et-Tâî: el-Hulâsatu'l-Elfiyye

Bu eser ilmî ve öğretici/didaktik manzum bir eserdir. İbn Mâlik (ö.672/1274), onu en büyük manzum eser olan *el-Kâfiyetu'ş-Şâfiyye*'den özetlemiş ve çok güzel bir şekilde şiir formatına sokmuştur. Bu nedenle *el-Hulâsatu'l-Elfiyye* diye bilinir. Eserde sarf ilminin konuları daha fazladır. Yazar, özlü olarak kimi yerde bazı dilbilimcilerin ekollerine işaret etmiş, onlardan tercih ettiğini vurgulamıştır. Eser, halk arasında *el-Elfiyye* diye meşhur olmuştur. Bunun nedeni ise eserin, tam bin beyitten oluşmasıdır.[105]

*el-Elfiyye*, nazmının sadeliği ve anlamlarının kolaylığından dolayı öğrenciler tarafından ezberlenmiş; bu yönüyle şöhret kazanmıştır. Aynı şekilde nahiv

[103] Ebû'l-Feth Usmân b. Cinnî, **el-Luma' fi'l-'Arabiyye**, Semîh Ebû Muğillî (Thk.), Dâru Mecdulâvî, 'Ammân, 1988, s. 11-12
[104] Bkz. Dayf, **Teysîru'n-Nahv**...., s. 15-16.
[105] Bahâuddîn b. 'Akîl, **Şerhu İbn 'Akîl alâ Elfiyyeti İbn Mâlik**, Muhammed Muhyiddîn 'Abdulhamîd (Thk.), Dâru't-Turâs, Kâhire, 20. bs., 1980, c.1, s.5-6.

bağlamında öğrencilerin öğrenim sürecine uygun düzenlenmiştir. Dilbilimciler tarafından oldukça önemsenmiş; kimisi onu şerh etmiş, kimisi nesir formatına koymuş; kimisi de baştan sona onun i'râbını yapmıştır.[106]

Şimdiye değin nahiv konusunda sözü edilen yazar ve eserleri, konuya ilişkin bütün boyutları kapsamamaktadır. Onlar, sadece geçmişte nahvi sadeleştirme ve kolaylaştırma konusuna değinen; felsefi karmaşıklıktan uzak duran; öğrenciye nahvi basit hale getiren bazı didaktik eser ve çalışmaların varlığına örnek olsun diye zikredilmiştir.

### 1.3.2. Nahvi Yenilemeye Dair Görüşler, Öneriler, Eleştiriler ve Dilbilimcilerin Metotları

Eski dilbilimcilerin nahvi yenileme, sadeleştirme, öğrenciler için kurallarını kolay hale getirme ve dil kusurlarından arındırmaya dair yaptığı ikinci çalışma ise bu konular hakkındaki öneri ve görüşlerdir. Dilbilimcilerin ıslah ve teysîre yönelik öneri ve tenkitleri farklılık göstermektedir. Kimi görüş ve öneriler, nahvi bozan yaygın kural ve teorilerin dışlanıp atılması ve nahvin asıl çizgisine getirilmesi yönünde olmuştur. Buradan hareketle biz, bu noktaya ilişkin bazı dilbilimcilerin duruş ve görüşlerini sunmaya çalışacağız:

#### 1.3.2.1. Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed b. Vellâd el-Mısrî

İbn Vellâd (ö.332/943), nahvi ıslaha ve kolaylaştırmaya çalışan, onun mevcut durumunu ve nahivcilerin metotlarını eleştiren ilk kişilerden sayılmaktadır. Kendisi aşağıdaki ilke ve prensipleri seslendirmiştir. [107]

1- Öteden beri dil hakkında Arapları; onların dildeki yanlışını; bazı nazarî kıyas yoluyla ayıplamak doğru değildir. İbn Vellâd, el-Muberrid'e cevap olarak şöyle demiştir: Dil konusundaki yanlışın, Arap kimseden kaynaklandığını iddia eden bu adam, bir bakıma kendi dediklerini nahve asıl ve temel; Arabın dediklerini ise ikincil malzeme yapmış olmaktadır. Böylece o, öze aykırı ikinci/tali bir metotla

[106] Sâlih 'Abdullâh el-Fevzân, **Delîlu's-Sâlik ilâ Elfiyyetı İbn Mâlik**, Dâru'l-Muslim, tsz. ,c.1, s.14.
[107] Umer, **el-Bahsu'l-Luğavî İnde'l-'Arab**, s. 156-157.

yapılan hataları caiz görmektedir.[108] Aslında dilbilimci, Araplardan gelenlere göre misal getirmeli, illet belirlemelidir. Aksi bir durum söz konusu olamaz.[109]

2- Nesilden nesile işitile gelen dil konusunda durmamız gerekir. Araplardan gelmemiş dili nazarî kıyasa göre düzeltmek uygun değildir. Buna dair, kıyasa göre uyumlu ama duyulmayan nice kalıp ve sözcükler vardır. Evet, Arabın dedikleri hususunda geri durmamız ve onları değiştirmeden olduğu gibi bırakmamız gerekir.

İbn Vellâd, şöyle demektedir: "Arapların konuştuklarına bakmaksızın sadece kıyasa itibar edilmez. Çünkü Araplar, yerine göre kıyasa/kurala uygun olan şeyi konuşmaz; kıyasın kabul etmediğini de konuşurlar."[110]

İbn Vellâd, şöyle demektedir: "Şayet dilbilimciler, Arapların diliyle konuşmayı istiyorlarsa onların takip edeceği yol, Arapların konuşma tarzına uymak olmalıdır. Aksi takdirde kıyasa uygun olsa da onların konuştuğu dil, Arapların dili olmayacaktır."[111]

3- İbn Vellâd, aynı şekilde nahivde tevil ve takdire; bazı konuların atılmasına taraftar olanlara hücum etmiştir.[112]

#### 1.3.2.2. Ebû'l-'Alâ el-Ma'arrî

Ebû'l-'Alâ el-Ma'arrî (ö.449/1057), nahiv alanında tevil ve takdir metoduna taraftar olanlara şiddetle karşı çıkmış; bütün çalışmasını nahvi ıslah etmekle özdeşleştirmiştir. Onu, en çok öfkelendiren şey, nahivcilerden teviller, abartılar ve kendi özel görüşleri için gerçek dışı bazı beyitleri delil getirmeye dair okuduklarıdır. O, daha fazla bu açıdan nahivcilerin eleştirmiştir. Ebû'l-'Alâ el-Ma'arrî, oklarının ekseriyetini tevile baş vuran ve 'âmilleri çok kullanan Basra ekolüne mensup nahivcilere yöneltmiştir.[113] Onun eserleri, bu bağlamdaki örneklerle doludur.[114]

---

[108] İbn Vellâd, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed et-Temimî en-Nahvî**, el-İntisâr li Sîbeveyh 'alal-Muberrid**, Zuheyr 'Abdulmuhsin Sultân, (thk.),Muessestu'r-Risâle, Beyrût, 1. bs.,1996, s. 124.
[109] İbn Vellâd, **el-İntisâr li Sîbeveyh 'alal-Muberrid**,s. 124.
[110] İbn Vellâd, **el-İntisâr li Sîbeveyh 'alal-Muberrid**,s. 102.
[111] İbn Vellâd, **el-İntisâr li Sîbeveyh 'alal-Muberrid**, s. 104.
[112] Umer, **el-Bahsu'l-Luğavî İnde'l-'Arab**, s. 156-157.
[113] Umer, **el-İntisâr li Sîbeveyh 'alal-Muberrid**, s. 157.
[114] **"Absu'l-Velîd"**, s. 80 ve **"Risâletu'l-Ğufrân"** dergilerine bkz. s. 134-152.

### 1.3.2.3. İbn Hazm el-Endelûsî

İbn Hazm (ö.456/1064), genellikle nahvin eksiklerini gündeme getirmiştir. Nahvi sağlam bir temele oturtmaya çalışmıştır. Eserlerinde, nahvin yanlış bir halde olduğunu ve bu halleriyle gerçek misyonuna asla dönemeyeceğini vurgulamıştır. Bu konuda en doğrusu, dilin sistemini belirleyen ve dili konuşan Araplardan duyulduğu gibi dili kabul etmektir. Bunun dışındaki bir uygulama, hem ifsat hem yalan/saçmalık olur. Bütün boyutlarıyla güzel bilinen bir şeyin yalan olması ise mümkün değildir. Arapların, bir süre böyle bir süreç yaşadıkları, sonradan da kendilerinden böyle bir durumun intikal edildiği duyulmamıştır.

İbn Hazm, nahiv konuları hususunda derinleşmeyi, bir nevi kötülük olarak görür. O bu konuda ez-Zubeydî'nin *el-Vâdıh'*ını ve İbn Sarrâc'ın (ö.316/929) *el-Mûciz*'ini yeterli bulmaktadır. O, nahivde derinleşme ise gereksiz ve faydasızdır. Hatta bu aktivite, doğrulardan uzaklaşmak; önemli ve gerekli olan şeyleri göz ardı etmektir. Bu gibi şeylerle uğraşmak ise saçmalığın ta kendisidir demektedir.[115]

### 1.3.2.4. İbn Madâ el-Kurtûbî

Araplara göre, nahvi yenileme ve kolaylaştırma faaliyetinin, en temel aktivite olduğunu söylemek mümkündür. Bu aktivite, İbn Madâ el-Kurtubî adıyla tanınmış olan Ahmed b. 'Abdurrahmân b. Muhammed b. Saîd el-Lahmî (ö.592/1197) tarafından yazılan *er-Redd 'ale'n-Nuhât* adlı eserle başlamıştır. İbn Madâ'nın bu eseri, modern asırdan önce nahvi yenileme ve ıslah etme çalışmaları alanında yazılan en önemli ve ciddi eser sayılmıştır.

İbn Madâ, eserinde oklarını, nahivcilere, onların nahve dair seslendirdikleri metotlarına ve kural bağlamında yapmak istedikleri çalışmalarına yöneltmiştir.[116] Biz, burada onun en önemli eleştirilerini vermeye çalışacağız:

[115] Sa'îd b. Muhammed b. Ahmed el-Afgânî, **Nazarât fi'l-Luğa 'inde İbn Hazm el-Endelûsî**, Dâru'l-Fikr, Beyrût, 2. bs., 1969, s. 44-45.
[116] Sa'îd, **fi İslâhi'n-Nahv**..., s. 48

#### 1.3.2.4.1. Âmil Nazariyesine Reddiye

İbn Madâ, *er-Redd ale'n-Nuhât* adlı eserinin girişinde şöyle demektedir: "Bu kitabı yazmadaki amacım, nahivcilerin ihtiyaç duymadığını nahivden elemektir. Ve onların genellikle hataya düştükleri konulara dikkat çekmektir. Nahivcilerin iddiaları nasb, cerr ve cezmin ancak lafzî bir 'âmille; ref'ın de lafzî ya da manevî bir 'âmille olduğu yönündedir. Mesela **ضَرَبَ زَيدٌ عَمْرًا** cümlesinde Zeyd'in merfu; Amr'ın ise nasb olarak bulunması **ضَرَبَ** fiili tarafından meydana getirilmiştir. Bundan anlaşılan 'âmilin, i'râbı oluşturduğudur. Bu ise doğru değildir. Yani lafzî ya da manevî bir 'âmille olduğuna dair görüşler, apaçık yanlıştır.[117]

İbn Madâ, felsefi açıdan da âmil nazariyesine hücum etmiş ve şöyle demiştir: Her kim, lafızların bir kısmı bazı lafızları oluşturmaktadır, derse; onun söylemi hem aklen hem şer'an geçersizdir. Çünkü bu ifadeyi, hiçbir akıl sahibi söylemez.[118]

İbn Madâ, lafızların 'âmil olduğunu ileri sürenlere şu yorumuyla karşı çıkmıştır: "Fâil/özne, fiilini ya canlılarda (hayvanlarda) olduğu gibi bir iradeyle veya ateşin yakması ve suyun serinletmesindeki gibi bir özelliğiyle yapar. Hakka bağlı olanlara göre gerçek fâil, ancak Allah'tır. İnsan ve diğer canlıların yaptıklarının gerçek fâili Allah'tır. Nahivle ilgili âmillere gelince, onların ne lafız ne manalarının âmil olduğunu hiçbir akıllı söyleyemez. Çünkü âmiller, ne iradeleriyle ne kendilerine biçilen özellikleri sayesinde iş yapmaktadır.[119]

1- Sözün, ancak kendisiyle tamamlandığı mahzûf âmildir. Bu, muhatabın öğrenmesi amacıyla yapılır. Mesela Kur'ân'da şu ayeti görüyoruz:

**وَقِيلَ لِلَّذِينَ اتَّقَوْا مَاذَا أَنزَلَ رَبُّكُمْ قَالُوا خَيْرًا** "Rabbiniz ne indirdi? denildiğinde: "Hayr" derler."[120] Yani "hayr indirdi" demektir. Burada **خَيْرًا** kelimesini nasbeden انزل düşmüştür.

---

[117] Ahmed b. 'Abdurrahmân İbn Madâ el-Kurtûbî, **Kitâbu'r-Redd 'ale'n-Nuhât**, Muhammed İbrâhîm el-Bennâ (Thk.), Dâru'l-İ'tisâm, Kâhire, 1979, s. 69.
[118] İbn Madâ, **Kitâbu'r-Redd 'ale'n-Nuhât** s. 70.
[119] İbn Madâ, **Kitâbu'r-Redd 'ale'n-Nuhât** s. 70.
[120] Nahl, 16/30.

2- Telaffuzuna ihtiyaç duyulmayan, onsuz da sözün tam olduğu mahzûftur. Hatta açıkça söylendiğinde kusur sayılır. Mesela **أَزيداً ضَرَبْتَهُ** cümlesinde nahivcilere göre **زَيداً** kelimesi, gizli/takdir edilen bir fâilin mefulüdür. Yani cümle **أَضَرَبْتَ زيداً؟** şeklindedir ve böyle bir ifade de kusurludur, doğru değildir.

3- Açığa çıktığında değişen gizli mahzuf âmil. Mesela **يا عبدُاللهِ** "*Ey 'Abdullâh*!" ünlememizde nahivcilere göre münada (ünlenen kişi), **أدعوا** (çağırıyorum) diye takdir edilen mahzuf bir fiilin mefulüdür. Bu durumda **" أَدْعو عبدالله** "*'Abdullâh'ı çağırıyorum*" demek istiyoruz. Cümleyi bu şekilde söylediğimizde ise nida cümlesi, haber cümlesine dönüşür.

İbn Madâ, birinci şıkkı oluşturan ifadeler için âmilin hazf edilebileceğini kabul etmiştir. Ona göre, buna dair Kur'ân'da birçok örnek vardır. Çünkü bilinen ifadenin âmili hazf edildiğinde, îcâz ve belagat gerçekleşir. Ama nahivcilerin, hazfin olabileceğini, onun yerine âmilin durumunu sağlamlaştırmak için takdirin olması gerektiğini ileri sürdükleri son iki şıkka gelince, İbn Madâ onları kabul etmemektedir. İbn Madâ, son iki şıkkın, ancak âmil ile olabileceğini söylemektedir. Çünkü her nasb olunanın belli bir nasb edicisi vardır. İbn Madâ, ancak nasb edici edatı belli olmayan kelime için takdirin olacağına taraftır.[121]

İbn Madâ, mahzuf âmilleri esas alan nahivcilere karşı Kur'ân-ı Kerîm'i kaynak olarak almıştır. Bunu da Hz. Peygamber'in bir hadisine dayandırmaktadır.

**مَنْ قالَ فِي الْقُرْآنِ بِرَأْيِهِ فَأَصابَ فَقَدْ أَخْطَأَ**

"*Kim, Kur'ân hakkında kendi zannıyla yorum yaparsa, isabet etse de hata yapmış olur.*" [122] Bu ifadeden kastedilen amaç, zan ile yorum yapmanın yasaklandığıdır. Yasaklanan şey ise haramdır. İbn Madâ, Hz. Peygamber'in şu hadisini de dayanak bgöstermektedir:

**مَنْ قالَ فِي الْقُرْآنِ بِغَيْرِ عِلْمٍ فَلْيَتَبَوَّأْ مَقْعَدَهُ مِنَ النَّارِ**

[121] İbn Madâ, **Kitâbu'r-Redd 'ale'n-Nuhât**, s. 21-22.
[122] Tirmîzî, Ebû İsâ Muhammed, **Sunen**, Dâru'l-Kutubi'l-İlmiyye, Beyrût, tsz.,c.5, s. 184.

"*Kim, bilgisi olmadan Kur'ân hakkında yorum yaparsa, cehennemdeki yerini hazırlasın*!"[123]

Hz. Peygamberin bu sözü, çok büyük bir tehdittir. Allah'ın, cezalandırmakla tehdit ettiği herhangi bir fiili yapmak, haram hükmündedir. İbn Madâ'ya göre zan ve kuruntuyla Kur'ân'a bir lafız ya da mana ekleyenin yaptığı şey, batıl bir işlemdir. Yaptığının geçersizliği de aşikârdır. Çünkü o, Kur'ân hakkında bilgisizce konuşmuştur.[124]

İbn Madâ, cerr ve mecruların mutallakatı ile fiillerde gizli zamirlerin varlığı gibi nahivcilerin çeşitli nahiv konularında kabul ettiği birçok görüşü reddetmektedir. Mesela diğer türevlerde gizli olan zamirlerin varlığını da reddetmektedir.[125]

#### 1.3.2.4.2. Tenâzu' Konusuna Reddiye[126]

Ravilerinin naklettiğine göre şairler, bir kelimede iki âmilin amel etmesini uygulamışlardır. Örneğin; iki amilin bir kelimede etkisini **أَقْبَلَ وَجَلَسَ إِخْوَتُكَ** cümlesinde görmekteyiz. Basra ve Kûfe dil okullarına mensup dilbilimciler, bu tarz gelen bir cümleyi kabul etmezken; Basralılar, ikinci fiilii âmil olarak tercih etmişlerdir. Birinci âmile de zamir takdir ederek, cümleyi **أَقْبَلُوا وَجَلَسَ إِخْوَتُكَ** şeklinde kabul etmişlerdir. Kûfeliler ise birinci âmili etkin görmüş, ikinci âmil için ise zamir takdir etmiştir. Onlara göre cümle şu formda olmalıdır: **أَقْبَلَ وَجَلَسَ إِخْوَتُكَ** Böylece hem Basralılar hem de Kûfeliler, bu cümleye ilişkin olan Arapça ifadeyi reddetmiş; onun yerine Arapçanın yabancı olduğu iki yeni kip koymuşlardır.[127]

#### 1.3.2.4.3. İştigâl Konusuna Reddiye

İbn Madâ, iştigali reddetmiş ve nahivde onun gereksiz olduğunu söylemiştir. Kendisi, nahivcilerin *Fâu's-Sebebiyye* ile *Vâvu'l-Ma'iyye'*den sonra gelen muzari fiilin nasbı için takdir edilen bir gizli "*En*" edatının vücubiyeti iddiasını kabul

---

[123] Tirmîzî**, Sunen**,c.5, s. 74.
[124] İbn Madâ, **Kitâbu'r-Redd 'ale'n-Nuhât**, s. 74.
[125] İbn Madâ, **Kitâbu'r-Redd 'ale'n-Nuhât**, s. 79 ve sonrası. Ayrıca bkz. Dayf, **Teysîru'n-Nahv**.., s.19-20.
[126] Fiil ya da fiil işlevini yapan iki âmilin kendilerinden sonra gelen açık isimde amel etmesine tenâzu' denir. Başka bir ifadeyle iki veya daha fazla âmilden sonra bir veya daha çok ma'mûlun gelmesidir. Bu âmillerden hangisinin ma'mûl veya ma'mûller üzerinde etkin olduğu kesin değildir.
[127] Dayf, **Teysîru'n-Nahv**.., s. 20.

etmemektedir.[128] Nitekim nahivciler, söz konusu harflerden sonra gelen muzari fiilin nasb olma gerekçesini, gizli bir "En" edatının varlığına bağlıyorlar. İşte İbn Madâ, tam bu esnada devreye giriyor, onların bu görüşünü eleştiriyor. Çünkü onların düşündüğü metot; beraberinde anlamda noksanlığı, kastedilen şeyde ise karmaşıklık ve düzensizliği getiriyor. Müellif şu örneği getiriyor:

**مَا تَأْتِينا فَتُحَدِّثَنا** cümlesi, bu şekliyle iki anlama sahiptir. Birincisi "*Bize gelmiyorsun. Bizimle nasıl konuşabilirsin*?" anlamıdır. Konuşma, ancak gelmeye bağlıdır; Gelme olmadığına göre konuşma da olmayacaktır İkincisi ise **مَا تَأْتِينا مُحَدِّثًا** Yani "*Sen, gelirsin ama konuşmazsın*" anlamıdır. Burada nahivciler, cümlenin anlamına iki boyut katıyorlar: "*Senden taraf gelme de sonrasında konuşma da olmuyor*." Oysa söz konusus cümle, her iki anlama da gelmemektedir.[129]

#### 1.3.2.4.4. İkinci ve Üçüncü Derecedeki İlletlere Reddiye

İbn Madâ'nın, nahvi yenilemek ve kolaylaştırmak için kendi nazariyesini seslendirmiştir. Onun nazariyesi, birinci derecedeki nahiv hükümlerini/illetlerini olduğu gibi bırakmak; ikinci ve üçüncü derecede gördüğü illetleri ise reddetmektir. Ona göre söz konusu tali illetler gereksizdir. Mesela **قَامَ زَيدٌ** cümlesinde fâil/özne olan Zeyd, niçin merfu oldu? diye sorulacak olursa, ona şu cevap verilir: Çünkü **زَيدٌ** fâildir; fâil ise cümlede merfu makamındadır; her fâil zaten merfudur şeklinde bir tali illet gereksizdir. İbn Madâ'ya göre aslında bu soruya en doğru cevap şudur: Araplar, bu şekilde telaffuz ediyor. Nitekim biz, bunu öteden beri gelen tevatür geleneğinden öğreniyoruz.

Şayet o soruya karşılık biz: "Fâil ile meful arasında bâriz bir fark vardır" dersek buna inanılmaz ve şöyle denilir: "Niçin fâil mansûb; meful ise merfu olmamış?" Buna da şöyle cevap veririz: "Çünkü dilbilimde nicel olarak fâil olan damme azdır. Bir cümlede fiilin bir fâili ama çok mefulü olur. Bu nedenle ağır hareke fâile, hafif olan mefule verilmiştir ki konuşmada ağır hareke az görülenlerle; hafif hareke de çok görülenlerle olsun.

---

[128] el-'Azzâvî, **fî Hareketi Tecdîdi'n-Nahv ve Teysîrihi fi'l-'Asri'l-Hadîs**, s. 38.
[129] İbn Madâ, **Kitâbu'r-Redd 'ale'n-Nuhât**,s. 80.

İbn Madâ, bu tür delilleri reddetme bağlamında şöyle diyor: Fâilin merfu olduğunu bilmemiz, ilmimizi artırmadığı gibi ondan cahil kalmamızın da bize zararı yoktur. Çünkü biz, fâilin merfu olduğunu tevatüren gelen bilgilerden öğreniyoruz.[130]

#### 1.3.2.4.5. Kıyasa Reddiye

İbn Madâ, nahivcilerin, oldukça geniş yer verdiği kıyas teorisini de reddetmektedir. O, Arapların bilge kişiler olduğu görüşündedir. Ona göre bir şey başka bir şeye nasıl benzer**?** Aslın illeti, tali derecedeki kısımda olmadığı halde ona nasıl hükmeder? Nahivcilerden bunu yapan kimse, cahilin ta kendisidir ve onun dediği de kabul edilemez. Onlar, bilmedikleri konuları da Araplara bağlamasınlar.

İbn Madâ, nahiv ilminde kıyasın fasit olduğunu, muzari fiilin merfuluğu konusunu örnek vererek ele almaktadır. Nitekim bazı nahivciler, ya isme benzeterek veya isme kıyas ederek muzari fiilin mu'rab oluşunu ele almıştır. Onlara göre isim, mu'rab olmadan asıldır, fiil ise tali bir durumdadır. Böyle olunca tali derecedeki fiil, iki illet almış olmaktadır.

Nahivcilerin ileri sürdüğü birinci illet şudur: Muzari fiili geneldir. Ancak sınırlandırılabiliyor. Malum olduğu üzere isimlerde mesela **رَجُلٌ** kelimesi, genel olup bütün erkekleri kapsamaktadır. Ama belirlilik takısı "el" ile **الرَّجُلُ** dediğimiz zaman, tanınan veya bilinen bir erkeği kast etmiş oluruz. Bunun aynısını muzari fiilde de görüyoruz. Örneğin **يَذْهَبُ** fiilinin, şimdi ve gelecek zamanı kapsayan bir formatı vardır. Ama **سَوفَ يَذْهَبُ** dediğimizde, fiil gelecek zamanla sınırlanmış olmuyor.

Nahivcilerin ileri sürdüğü ikinci illet ise ibtida Lâm'ının, ismin başında geldiği gibi muzari fiilin başında da **إِنَّ زَيداً لَيَقُومُ** ve **إِنَّ زَيداً لَقَائِمٌ** örneklerinde olduğu gibi gelebilmesidir. İşte bu iki neden, mu'râb konusunda muzari fiilin; isim gibi ele alınmasını sağlamıştır.

Yukarıda sayılan bütün faktörleri, İbn Madâ reddetmektedir. Çünkü o, bunda tefsir ve yorumda aşırılık, âmili takdir etme faaliyetinde de gerçeklikten uzaklaşma olarak görmektedir.[131]

---

[130] İbn Madâ, **Kitâbu'r-Redd 'ale'n-Nuhât**,s. 36.

### 1.3.2.4.6. Pratik Değeri Olmayan Alıştırmaların Ayıklanması

Bu konu, İbn Madâ'nın, nahvi kolaylaştırma ve sadeleştirme bağlamında seslendirdiği son konudur. Çünkü ona göre bu tür alıştırmalar, nahivcilerin, Arapçanın pratiği konusunda lüzumsuz ve farazî olarak getirdiği alıştırmalardır. İbn Madâ, buna dair şöyle demiştir: "Nahivden atılması gerekenlerden bir konu da şudur: Şunu, şunun için yap türünden ifadelerdir. Mesela **الْبَيْع** kelimesi için **فُعْل** vezninde bir örnek getirilecek olursa **(بُوْع)** denir. **الْبَيْع'** deki Ya, harfi Vâv harfine dönüştürülmüştür Çünkü bunun aslı **بُيْع** idi. **بُيْع** şeklinde kullanılması dile oldukça ağır gelmekteydi. Yâ'nın mâkabli dammeli olduğu için Vâv'a dönüşmüştür. Bu türden farazi misaller, kullanılmayan misallerdir. Arapçada günlük hayatta konuşmalarda da bir karşılığı bulunmamaktadır.[132]

İbn Madâ, çağrısında nahvi karmaşıklıktan ve zorluklardan kurtarma konusuna yoğunlaşmıştır. Ne var ki ona muhalif olan zamanın nahivcileri, onun dediklerine kulaklarını tıkamıştır. Onlar, neredeyse sayılamayacak derecede zor ve çok karmaşık konuları içeren hacimli eserler yazmaya devam etmişlerdir.[133]

Modern çağda İbn Madâ'nın görüşlerine katılanlar olmuştur. Bu konuda Şevkî Dayf'ı örnek verebiliriz. Dayf, İbn Madâ'nın *er-Redd 'ale'n-Nuhât* adlı eserini tahkik ederek yayımlamış, esere yenilikçi unsurları ele alan bir mukaddime yazmıştır. Mukaddimesinde nahvin maruz kaldığı sorunların çözümüne dair yararlı görüşlere yer verdiğini söylememiz mümkündür.[134]

---

[131] İbn Madâ **Kitâbu'r-Redd 'ale'n-Nuhât**,s. 38, 134.
[132] İbn Madâ, **Kitâbu'r-Redd 'ale'n-Nuhât**,s. 43, 134.
[133] Bkz. Dayf, **Teysîru'n-Nahv**..., s. 25.
[134] Sa'îd, **fi İslâhi'n-Nahv**...,s. 50

# İKİNCİ BÖLÜM

# MODERN ÇAĞDA NAHVİ YENİLEMEYE DAİR YAPILAN ÇALIŞMALAR

XIX. asrın bitiminden itibaren günümüze kadarki zaman diliminde nahvi yenileme ve kolaylaştırmaya dair birçok çalışma yapılmıştır. Yapılan bu çalışmalar Mısır, Şam ve Irak gibi yörelerde yapıldığı gibi daha sonra Fas ve Tunus gibi yerlerde de yapılmıştır. Bu süreçteki çalışmaların birçok amacı olmuştur. Metodolojik farklılıklardan kaynaklanan modern ve gelenekçi yönelişler neticesinde bu çalışmalarda çeşitlilik ortaya çıkmıştır.

Çalışmaların bir kısmı, nahvi kolaylaştırma ve öğrencinin zihin dünyasına yakınlaştırma veya nahvin temel kuralları bağlamında yeni teoriler üretme bağlamında olmuştur. Kimi çalışmalar ise Batı'nın eğitimle ilgili geliştirdiği çeşitli bilimsel modern eğitim teorilerinden etkilenerek yapılmıştır. Söz konusu uzun süreçte bu alanda birçok kapsamlı çalışma yapılmış, çeşitli kitaplar yazılmış, nahvin yenilenmesi ve düzeltilmesine dair araştırmalarda bulunulmuştur.

Yapılan çalışmaların, amaçları ve ekolleri konusunda farklılık olduğu gibi ölçülü, dengeli ve radikal olması konusunda da farklılık olmuştur. Bu süreçte kimi modern araştırmacılar, gelenekçi muhafazakâr çizgiyi takip ederek nahvi kolaylaştırmaya dikkat çekmiş ama nahvin temel kurallarına ilişkin elle tutulur gözle görülür somut bir delil getirmemiştir. Kimisi de, çeşitli modern teoriler ışığındaki dilbilim verilerini kullanmak suretiyle nahvin öğrencilere verilmesini seslendirmiştir. Radikaller, eninde sonunda işi, nahivdeki i'râbın getirdiği zincirlerden tamamen kurtulmaya, fasih Arapça ile halk Arapçası arasında orta bir dil oluşturmaya, fasih Arapçayı tamamen atıp yerine halk Arapçasını getirmeye kadar vardırmışlardır.

Modern araştırmacıları nahvin yenilenmesini seslendirmeye iten faktörleri, şu üç nedene dayandırmak mümkündür:

1- Nahvin zorluğu, konularının karmaşıklığı ve öğrencilerin ondan hoşlanmaması.

2- Şevkî Dayf'ın, İbn Madâ'nın *er-Redd âlâ'n-Nuhât* adlı eserini yayımladıktan sonra İbn Madâ'nın görüşlerinin bu alanda ses getirmesi.

3- Batı'da metodolojik teorileri içeren çeşitli modern dilbilim araştırmalarının ortaya çıkması.

Modern araştırmacılar da nahvin yenilenmesine dair önemli çalışmalar yapmışlardır. Farklı hedef, yöneliş ve ekolleri olmasına rağmen nahve dair yapılan bu çalışmalardaki farklılık ve çeşitlilikten söz etmeden önce, aralarındaki benzerliği eser olarak tasnif etmeye çalışacağız. Bu çalışmaları iki şekilde açıklamak mümkündür:

Birincisi, kültüre dayalı çalışmalardır. Bundan kastedilen şey, Arapçanın arı duru olan kültüründen hareket ederek yapılan çalışmalardır. Başka bir ifadeyle bu, önceki nahvin kendi ilke ve kuralları bağlamında oluşan, içerden ve dışardan ona karşı çıkılmamış olan sağlam şeklini ve çerçevesini esas almaktır. Bu alana dair araştırmacıların çalışmaları, nahvi ıslah etmekten kaynaklandığı gibi eleştirileri de kültürel bağlamda olmuştur. Ama ne var ki onların çalışmaları, modern dilden, onun metot ve etkilerinden oldukça uzak kalmıştır.

İkincisi, Batı'daki dilbilime dair yapılan araştırmalardan etkilenen çalışmalardır. Yani bunlar, Batı'da geliştirilen çeşitli modern dil metotları teorilerine dayalı olan çalışmalardır. Bu çalışmalar, bu teorilerle nahiv kültürünü eleştiriye tabi tutmuş, önceki nahivcilerin metotlarındaki yanlışları ve nedenleri tespit etmiştir. Kimi zaman Batı'da yapılan araştırmalar ışığında nahvin konu ve sorunlarına parmak basılmıştır. Bu çalışmalarda nahvin sorunlarına işaret edenler, ne yazık ki nahiv kültürü ve işlevine dair verilerin dışında bir şey önermemişlerdir.

## 2.1. KÜLTÜRE DAYALI YAPILAN ÇALIŞMALAR

Modern çağda nahvin yenilenmesi ve kolaylaştırılmasına dair yapılan çalışmalar, XX. asırdan itibaren, nahvin konularının zorluğu ve karmaşıklığı hakkındaki eleştirel saldırılarla başlamıştır. İlk başta olay, nahvin bazı konu ve sorunlarına itiraz etmek; onları düzeltmek ya da elemek şeklinde lokal bazı mülahazalar şeklinde başlamıştır. Daha sonra bu çalışmalar, dile ait bazı projeler oluşturma amacı şeklinde devam etmiştir. Bundan amaçlanan ise Arapçayı ve niteliğini bu bağlamda açıklamaktır. Bu çalışmalar, meşruluğunu ve mevcudiyetini ise önceki nahiv teorilerini eleştirme ilkesinden almıştır. Bu eleştirilerde Mısır dilbilimcilerinin büyük payı vardır.

### 2.1.1. Lokal Çalışmalar

#### 2.1.1.1. Circîs el-Hûrî el-Makdisî

Lokal alanda yapılan ilk çalışmalardan biri, 1914'te *el-Muktataf* adlı dergide yayımlanmıştır. Beyrut-Amerikan Üniversitesi Arap Dili öğretmenlerinden Circîs el-Hûrî el-Makdisî(ö.1941)'ye [135] ait olan bu çalışma, "*el-'Arabiyye ve Teshîlu Kavâ'iduhâ"* başlığını taşımaktadır. Söz konusu yazıda Circîs, Arapçadaki zahir i'râba hücum etmektedir. Ona göre zahir i'râb, Arapçanın kaideleri için zorluk ve sıkıntı kaynağıdır. Circîs, Arapçanın söz konusu zorluklardan kurtulması için iki yol göstermiştir:

Birincisi: Bütün Arapça kelimelerin sonu mebni olarak kabul edilsin. Kelimelerin harekeleri, işitildiği şekliyle ve sarf kurallarına göre olmalı ve bununla yetinilmelidir. İrâbı ise onların cümlede kelimelerin birbirine nisbet edildiğini bilmekle giderilsin.

İkincisi: Yabancı dillerde olduğu gibi cemi, müzekker ve müennes kelimelerin zamirlerinin eşitlenmesidir.

Münada olan kelimenin mutlaka nasb yapılması.

[135] Lübnanlı gazeteci ve ediptir. Bkz. Muhammed Hayr Ramadân Yûsuf, **Mu'cemu'l-Muellefîn el-Muâsirîn fî Asârihim el-Mahtûta ve'l-Mefkûd**, Mektebetu Melik Fahd el-Vataniyye, Riyâd, 2004, c.1, s.144.

Cem-i müennes-i sâlimin fetha ile nasb yapılması.

Gayrı munsarıfların, şiirde olduğu gibi nesirde de serbestçe kullanılsın ki bütün kelimeler, tenvîn hususunda tek bir şekilde olsun.

Nâkıs fiiller veya fiile benzeyen harflerin, başında bulundukları isim ve haberin her ikisinin de merfu olarak telaffuz edilmesi.

Sayılara ilişkin kuralların tamamen atılmasıdır.[136]

Circîs el-Hûrî'ye göre yapılan bütün bu önerilerin tek amacı, derslerde çocukların karşılaştığı zorluklardan kurtulmaları için dilin kurallarını kolaylaştırmaktır.

#### 2.1.1.2. Kâsım Emîn

İkinci çalışma ise *Kâsım Emîn*(ö.1908)'in[137] çalışmasıdır. O, Arapçadaki bütün yanlışların kaynağı olarak saydığı i'râb konusuna şiddetli bir şekilde hücum etmiştir. Ona göre sorunu çözmenin yolu şudur: Kelimelerin sonları sakin olmalı; herhangi bir âmil onlara hareke kazandırmamalıdır. Böylece sözcükler oldukları gibi kalırlar. Bu, bütün Avrupa dillerinde ve Türkçede olan bir durumdur. Bu yolla nasb ve cezm edatları, hâl, iştigâl vb. konular dilde herhangi bir sorun oluşturmadan elenebilir.[138]

#### 2.1.1.3. Selâme Mûsâ

Bu alandaki üçüncü çalışma, Selâme Mûsâ (ö.1958)'nın[139] *el-Belâgatu'l-'Asriyye ve'l-Lugatu'l-'Arabiyye* adlı çalışmasıdır. Kendisi, fasih Arapçadan daha çok, halk Arapçasından yanadır. O, gramerin devre dışı bırakılmasını istemektedir.

---

[136] Sa' îd, **fi İslâhi'n-Nahv**...,s. 89.

[137] Araştırmacı yazardır. Kadın hakları konusundaki çalışmalarıyla meşhurdur. Mısır'da doğmuş olup Kürt asıllıdır. *Tahrîru'l-Mer'e* adlı bir eseri vardır. Bkz. Hayruddîn ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, Dâru'l-'İlm li'l-Melâyîn, Beyrût, 15. bs., 2002, c.5, 184.

[138] Sa'îd, **fi İslâhi'n-Nahv**...,s. 90.

[139] Mısırlı Kıbtî bir aileye mensuptur. Aşırı görüş ve yorumlarıyla öne çıkan biridir. Zekâzik (Mısır), Paris ve Londra'da öğrenim görmüştür. Çeşitli gazete ve dergilerde yazılar yazmıştır. Bkz. ez-Ziriklî, **el-A'lâm**, c.3, s.107.

Selâme Mûsâ, adı geçen eserinde konuyla ilgili düşüncelerini açıklamıştır. Orada ilgilileri, yeni fasih bir halk diline çağırmıştır. Çünkü ona göre biri konuşulan dil; diğeri ise apaçık konuşulmayan dilsizlerin dili; yani kâhin ve falcıların dili şeklinde bir toplumun iki dilinin olmaması gerekir.[140]

Selâme, çağrısını iki nedene dayandırmıştır: Birinci neden; fasih Arapçayı öğrenmenin zor olmasıdır. O, bu konuda şöyle diyor: "Biz, onu bir yabancı dili öğrenir gibi öğreniyoruz. Bu hususta en iyi yazarlarımız bile yüzlerce hata işlemektedir. Biz, onu düzeltmeye çalıştığımızda, bir türlü onun ruhuna nüfuz edemiyoruz, kurallarından uzaklaşıyoruz ve halen de o konuda yanlış yapmaya devam ediyoruz."

İkinci neden ise fasih Arapçanın, edebî ve ilmî hedefleri gerçekleştirmekten uzak oluşudur. Yazar bu konuda şunları söylemektedir. Fasih Arapça, Mısır edebiyatına hizmet etmiyor, onu ayağa kaldırmıyor. Oysa edebiyat; bir milletin çabası, zekâsının meyvesi, toprağının çocuğu ve çevresinin ürünüdür. Altyapısı bu çevreden kaynaklanmayan bir edebiyat, hiçbir şekilde gelişemez."[141]

Selâme Musa, günümüzde halk dilinin fasih Arapçanın yerini almasının getirdiği sorunları da itiraf ediyor. Bundan dolayı o, fasih Arapça ile halk Arapçası arasında bir dengenin kurulması yönünde önerilerde de bulunuyor. Onun benimsediği öneriler şunlardır:

1-Tesniyeden (ikil) elif ve nûn; cemi müzekker sâlimden (eril çoğul) ise vâv ve nûn harflerinin atılması.

2- İsm-i tasğirin (küçültme kipinin) nahivden atılması.

3-Cemi teksirin (kırık/düzensiz çoğul) tümden atılması; cemi müzekker sâlimin dışındaki bütün cemilerde sadece elif ve ta harfleriyle yetinilmesi.

---

[140] Selâme Mûsâ,**el-Belâgatu'l-'Asriyye ve'l-Lugatu'l-'Arabiyye**, Selâme Musa li'n-Neşr,1. bs.,1945, s. 42.

[141] Nefûse Zekeriyyâ Sa'îd, **Târîhu'd-Da'veti ilâ'l-'Âmiyye ve Âsâruhâ fî Mısr**, Dâru's-Sekâfe, İskenderiye,1. bs., 1964, s. 119.

4-Kelimelerin sonunu sakinleştirerek i'râbın tamamen devre dışı bırakılması.[142]

### 2.1.1.4. Hasan Şerîf

Hasan Şerîf, 1938'de Hilâl Dergisi'nde *Tabsîtu Kavâî'd el-Luğa el-'Arabiyye* başlığı altında şu görüşleri paylaşmıştır:

1-Gayrı munsarıf konusunun tamamen gramerden atılması.

2-Adedi (sayı), ma'dud (sayılan) gibi değerlendirmek. (müzekkerlik ve müenneslik durumunda aded ile ma'dud arasında mutabakat sağlamak.

3-Aslında mefulu bih olması hasebiyle nâibu fâili (sözde özne) mansûb olarak bırakmak; sadece fiilin dönüşümüyle yetinmek.

4-İsimlerde cem-i teksir (kırık, düzensiz çoğul) konusunda, cem-i müzekker-i sâlim olmaya uygun olanları, cemi teksirden tecrid ederek cem-i müzekker-i sâlime çevirmek. Bu hususta sadece cem-i müzekker-i sâlim ile yetinmek. Ama cem-i müzekker-i sâlime dönüştürmeye uygun olmayanları ise cemi teksirin bir kipine göre tanzim ve tasnif etmek.

5- Müstesna ve münadayı, tek bir formata koymak; ya daima mansûb veya merfu yapmak.[143]

### 2.1.1.5.Emîn el-Hûlî[144]

Emîn el-Hûlî (ö.1966) de, nahvin yenilenmesine dair çalışmada bulunmuştur. O, çalışmasının, nahvin ıslahı ve kolaylaştırılması hakkında yapılan dengeli bir adım olduğunu belirtmiştir. Çalışmasında, sadece nahivcilerin uygun gördüğü kurallara dayandığını, onların uygun görmediği kurallardan ise uzak durduğunu vurgulamıştır. Emîn el-Hûlî, şu esaslar çerçevesinde önerilerini sunmuştur:

---

[142] Sa'îd, **Târîhu'd-Da'veti ilâ'l-'Âmiyye ve Âsâruhâ fî Mısr** s. 121.
[143] Bkz. Sa' îd, **fi İslâhi'n-Nahv**...,s.93
[144] Mısır Dil Konseyi üyesidir. Mısır Üniversitesi senatosuna tayin edilmiştir. Daha sonra Edebiyat fakültesine 1953 tarihine kadar vekillik yapmıştır. Eserleri arasında Müşkilâtu Hayatina el-Luğaviyye adlı eseri vardır. Bkz. Ziriklî, **el-A'lâm**, c.2, s.16.

1- Nahvin kolaylaştırılması ve düzeltilmesi.

2- Mevcut bütün nahiv ekollerinin birleştirilmesi ve yüzeysellikten uzak durarak dilin anlaşılmasına odaklanılması.

3- Pratik ve öğretimdeki tecrübe ile dilin zorluklarına dair yapılan şikâyetlerin ışığında olmak üzere, dili konuşanların ihtiyaçlarına göre ve toplumun gelişmesine neden olacak metot seçiminin yapılması.

4- Bir konuda sadece bir nahiv okulunun bakışıyla olayı sınırlandırılması, tercih edilmemesi ve onun en doğruymuş gibi algılanmaması.[145]

*el-Hûlî*, nahiv ilminin öğretilmesi sürecinde öğrencilerin birçok zorluklara maruz kaldıkları görüşündedir.[146] Ona göre zorlukların kaynağı, şu üç faktöre dayanmaktadır.

1- Dilin, iki başlılığa sahip olması.

2- Gramerdeki i'râbın, düzensiz ve karmaşık olması.

3- Gramer kurallarının karmaşıklığı.[147]

el-Hûlî, sorunu çözme konusuna ilişkin görüşünü ise aşağıdaki kurallara dayandırmıştır:

1- Nahivcilerin belirlediği temel dil kurallarının kaynaklarına dönmek.

2- Kur'ân'da mevcut olan delilleri, merkeze almak.

3- Farklı formlarda olsalar bile dilleri kabul etmek. Eğer, nahvin temel bir kuralı hakkında muhalefet etme zarureti hâsıl olmuşsa, bunu da bir kusur veya eksiklik olarak görmemek gerekir.

---

[145] Emîn el-Huli, **Menâhicu Tecdîd fi'n-Nahv ve'l-Belâğa ve't-Tefsîr ve'l-Edeb**, Dâru'l-Ma'rife, Kâhire, 1961, s. 27.

[146] Öteden beri süregelen bu sıkıntılar, birçok eserde, gerek yerel gerekse uluslararası ölçekteki panel ve sempozyumlarda dile getirilmektedir. Bkz. Yahya Suzan, Medreselerde Arapça Öğretimi, **Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum)**: 29 Haziran - 1 Temmuz 2012, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013, cilt: I, s. 599-614.

[147] el-Huli, **Menâhicu Tecdîd fi'n-Nahv ve'l-Belâğa ve't-Tefsîr ve'l-Edeb**, s. 42-43.

4- İstisnaları ve i'râbın karmaşıklığını en aza indirmek.

5- Dile hayat veren ve onun kolayca konuşulmasını sağlayan nedenleri tercih etmek.[148]

Emîn el-Hûlî, yukarıdaki ölçüler ışığında nahivdeki i'râbın karmaşıklığını gidermek için aşağıdaki konuları gündeme getirmiştir:

**Esmâu'l-Hamse (Beş isim)**: el-Hûlî, Esmâu'l-hamse'nin günlük hayatta konuşulana uygun olarak, bütün hallerde i'râbının "vâv" ile kullanılması uygun olacaktır, demiştir. el-Hûlî, bu konuda, Zemahşerî (ö.538/1143)'nin, *el-Keşşâf* adlı eserinde zikrettiği**(تَبَّتْ يَدا أَبُو لَهَبٍ وَ تَبَّ)** kıraati delil olarak getirmiştir.[149] Bu isimler, tesniyede olduğu gibi bütün durumlarda "Elif" harfi ile de kullanılabilir. Böyle olduğunda, beş ismin i'râb çeşitleri azalmış olacaktır. Bu, el-Hûlî'nin ifadesine göre yaygın konuşulan günlük dil ile de çelişmemekte ve Benû'l-Hâris b. Ka'b kabilesinin diline de uygun düşmektedir.[150]

**Tesniye (İkil) İsimler:** Burada, Benû'l-Hâris b. Ka'b kabilesinin sürekli telaffuz ettiği "Elif" harfi tercih edilmektedir. Aslında el-Hûlî, halk Arapçasında bütün durumlarda "Ya" harfinin kullanıldığı gibi kullanılmasından yanadır ama dilde buna dair bir delil bulamamıştır.[151]

**Cemi Müzekker Sâlim (Eril Çoğul):** Ona göre burada "Ya" harfiyle teleffuz daha uygundur. Nitekim "Ya" ve "Nûn" harfleriyle telaffuz, onun "Vâv" ve "Nûn" ile yapılan telaffuzdan daha yaygındır. Bu çoğullarda bu kullanımı giderilmediği takdirde onların i'râbının da, müfred/tekil ismin i'râbı ile yapılan gibi olmalıdır.[152]

---

[148] Bkz. el-Hûlî, **Menâhicu Tecdîd fî'n-Nahv ve'l-Belâğa ve't-Tefsîr ve'l-Edeb**, s. 34-45-47.
[149] ez-Zemahşerî, Ebû'l-Kâsım Mahmûd, **el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vîl**, Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 2. bs., 2009, s. 1227.
[150] el-Hûlî, **Menâhicu Tecdîd fî'n-Nahv ve'l-Belâğa ve't-Tefsîr ve'l-Edeb**, s. 50.
[151] el-Hûlî, **Menâhicu Tecdîd fî'n-Nahv**...., 50.
[152] el-Hûlî, , **Menâhicu Tecdîd fî'n-Nahv**...., s. 52.

**Elif ve Tâ ile yapılan harfiyle Cemilerde:** el-Hûlî, cemilerin "Elif" ve "Tâ" harfleriyle yapılması önerisini, dildeki Kûfe ekolüne dayandırmaktadır. Nitekim bu ekole göre nasbın mutlaka fetha ile yapılması zorunludur.[153]

**Gayr-ı Munsarıf İsimler:** Gayr-ı munsarıf, tenvîn ve kesre kabul etmeyen isimler demektir. el-Hûlî, bütün durumlarda gayr-ı munsarıfların tenvîn ve cerr kabul etmesi gereğine taraftardır.[154]

**Mankûs isimler: bu الْبَاكِي – الْقاضِي** örneklerinde olduğu gibi son harfi "Ya" olup sondan bir önceki harfin harekesi kesre olan isimlerdir. el-Hûlî, kimi Arapların nasb halinde mankûslarda "Ya" harfini sakin yapmasına dayanarak başında "El" takısı bulunan mankûs kelimelerde "Ya" harfinin atılmasını önermiştir. el-Hûlî, böylece her iki durumda da tavır birlikteliğinin sağlanmasını amaçlamıştır.[155]

**Beş Muzari Fiil:** el-Hûlî, bu fiillerin ref, nasb ve cezm hallerinin hepsinde "Nun" harfinin hazf edilmesini önermiştir. Çünkü bu şekil, telaffuz eden için daha kolay, rahat ve kısa olur.[156] el-Hûlî, bu görüşünü şu kıraate dayandırmıştır:

( **قَالُوا ساحِرَانِ تَظَاهَرَا** ) "(Bu) ikisi, birbirini destekleyen iki sihirbazdır dediler"[157]

**Sonu İlletli Olan Muzari Fiil:** *el-Hûlî*, bu konuda fiilin cezmi durumunda bile illet harfinin olduğu gibi kalmasını önermiştir.[158]

el-Hûlî, gramer kurallarının karmaşıklığı hakkında yaptığı önerilerini, i'râbın karmaşıklığı hakkında da aynı metotla önerilerini yapmıştır. O, güçlü olan ve olmayan i'râb uygulamasını aynı seviyede buluştursa da i'râb uygulamalarını mümkün olduğu kadar aynı kaide altındabirleştirmeye çağrıda bulunmuştur. Böylece kolay olan, daha çabuk anlaşılan ve kullanımda daha yaygın olan i'râb tercih edilmiş olacaktır. el-Hûlî, bu konuya **خَلا - عَدا - حَاشا** edatları ile yapılan i'râbı örnek getirmiştir. Malum olduğu üzere müstesnanın son harekesinin nasb ve cerr olması caizdir. Cümlenin başında "Mâ" edatı bulunmadığında ise hareke ancak nasb olur,

[153] el-Hûlî, , **Menâhicu Tecdîd fi'n-Nahv**...., s. 53.
[154] el-Hûlî, , **Menâhicu Tecdîd fi'n-Nahv**...., s. 53.
[155] el-Hûlî, , **Menâhicu Tecdîd fi'n-Nahv**...., s. 54.
[156] el-Hûlî, , **Menâhicu Tecdîd fi'n-Nahv**...., s. 56.
[157] Kasas, 28/48.
[158] el-Hûlî, , **Menâhicu Tecdîd fi'n-Nahv**...., s. 60.

başka olamaz. Emin el-Hûlî, burada söz konusu edatlardan sonra gelen müstesnanın, nasbın bütün hallerde ortak i'râb olması için daima mansûb olmasını önermektedir.[159]

Emîn el-Hûlî'nin, nahvin ıslahı ve yenilenmesi alanında yaptığı çalışmayı içeren bu özette de görüldüğü gibi öğrenciler için nahvi kolaylaştırmayı; istisnalara ihtiyaç duymayacak hale getirmeyi; öğrenciler nahivden zevk alsınlar diye nahvi farklı i'râb çeşitlerinden kurtarmayı amaçlamıştır. Ama biz, el-Hûlî'nin, sadece cüzi/lokal değerlendirmelerde bulunmakla yetindiğini, asıl amacına ulaşamadığını, arzulanan kolaylaştırmayı gerçekleştirmediğini görüyoruz. Ayrıca o, yaptığı çalışmada, Mısırdaki ıslâh ve tecdid hareketinin sınırlarını aşmadığı görülmektedir.

Yukarıda geçen çalışmalar, bazı Arap ülkelerinde, özellikle Irak ve Şam bölgelerinde yapılan lokal çalışmaları desteklemekte ve takviye etmektedir. Söz konusu bütün o çalışmaları, fazla olmaları nedeniyle bu çalışmamızda etraflıca vermemiz mümkün değildir. Bize göre, nahvi yenilemeye yönelik yapılan bu çalışmaların kahir ekseriyeti, içerikleri bağlamında Mısır'da nahvin ıslahı ve kolaylaştırılmasına dair yapılan çalışmaları aşamamış ve onlara pek bir şey katmamıştır.

Şam bölgesinde birçok dilbilimci, Arapçayı halk diliyle konuşmaya ve iraptan kurtarmaya da çağırmıştır.[160] Onlardan biri olan Enîs Farîha'dan[161] (ö.1992) söz etmek istiyoruz. Enîs, *Nahve 'Arabiyye Muyessere* adlı eserinde "İrâbın, söze dair bir süs olduğunu; onun dili anlama ve anlatmada bir fonksiyona sahip olmadığını; ilerleme ve yükselmede bir etkisinin bulunmadığını; geriliğe ve bedeviliğe de bir neden olduğunu" belirtmiştir. Enîs, "Eğer i'râb, anlama ve anlatma konusunda zorunlu bir araç olsaydı, varlığını sürdürürdü ve bilinen bütün diller de onu korurdu. Ama i'râb, özünde zorunlu olmadığından dolayı önemini yitirmiştir" görüşünde

[159] el-Hûlî, **Menâhicu Tecdîd fî'n-Nahv**...., s. 59-60.

[160] Mârûn Ğusn ve Saîd Akl, onlardan bazılarıdır. Geniş bilgi için bkz. 'Abdullâh Ahmed Halîl İsmâ'il, **Kiraâtun Cedîde fî Kadiyye'ed-Da've ila'l-'Amiyye**, Mecelletu'l-Câmi'ati'l-İslâmiyye, Gazze, 1997, c. 5, S. 2, s. 74.

[161] Lübnanlı araştırmacı ve ediptir. Beyrut Amerikan Üniversitesi'nde edebiyat okudu. *fi'l-Luğatil-'Arabiyye ve Muşkilâtuhâ* adlı eseri vardır. Bkz. Nizâr Abâza-Muhammed Riyâd el-Mâlih, **İtmâmu'l-A'lam Zeylun li Kitâbi'l-A'lâm li Hayruddîn ez-Zirikli**, Dâru Sâdır, Beyrût, 1999, s. 50.

bulunmuştur. Enis, daha sonra ileri sürdüğü görüşlerinin neticesinde, halk Arapçasının zorunlu ve kaçınılmaz olduğunu ileri sürmüştür. Çünkü ona göre Arapça; canlı, gelişen ve değişen bir lehçedir.[162]

Irak'ta yapılan çalışmalar arasında en dikkat çekenlerden biri de, patrik Hannâ Rahmânî el-Mavsilî (ö.1969)'nin [163] çalışmasıdır. Hannâ, i'râbın dilden atılmasını; kelimelerin sonundaki harekelerin sakin hale getirilmesini ve o sakinlerin, hem telaffuzda hem yazı dilinde kullanılmasını önermiştir.[164]

## 2.2.KAPSAMLI ÇALIŞMALAR

### 2.2.1. İbrâhîm Mustafâ'nın Çalışması

Bu tür yapılan yeni çalışmalar, nahvin tümüne dair yapıldığından dolayı, kapsamlı ve şümullü çalışmalar diye nitelendirilmiştir. Söz konusu çalışmalardan öne çıkanı ise İbrâhîm Mustafâ (ö.1962)'nın[165] 1937 yılında *İhyâu'n-Nahv* adlı eseriyle dilbilim çevrelerine sunduğu görüş ve önerilerdir. 'Abdurrahmân Eyyûb, İbrâhîm Mustafâ'nın eseri hakkında şu yorumda bulunmuştur: "Modern çağda Arap dünyasında geleneksel nahiv teorilerini eleştiren ilk eser, *İhyâu'n-Nahv* adlı çalışmadır.[166] İbrâhîm Mustafâ, nahvin ıslahına ve yenilenmesine dair görüşlerini şu iki temel düşünceye dayandırmıştır:

1- Arap grameri, cümlesi cümlesine, kelimesi kelimesine anlaşılması için konuşmaya dayanan bir sistemdir. Nahvin ibareleri, anlamı hedefleyen muntazam ve düzenli unsurlardır. Nahiv, i'râb ve yapısı açısından kelimelerin sonunu belirleyen

---

[162] Bkz.'Abdulfettâh Lâşîn, *et*-**Terâkibu'n-Nahviyye mine'l-Vicheti'l-Belâğiyye 'İnde 'Abdilkâhir**, Dâru'l-Murîh, Riyâd, el-Memleketu'l-'Arabiyye es-Su'ûdiyye, tsz. s. 70; Ahmed Suleymân Yâkût, **Zâhiretu'l-İrâb fi'n-Nahvi'l-'Arabî ve Tatbîkuhâ fi'l-Kur'âni'l-Kerîm**, Dâru'l-Ma'rife el-Cami'iyye, İskenderiye, 1994, s. 37.

[163] Yazar ve şairdir. Musul'da doğmuştur. Musul ile ilgili birçok araştırması vardır. *Ğufrânu'l-Emir* adlı bir tiyatro eseri vardır. Bkz. Kâmil Selmân el-Cubûrî, **Mu'cemu'l-Udeba mine'l-'Asri'l-Câhilî Hatta sene 2002**, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2003, c.1, 279.

[164] 'Abdulcabbâr Ca'fer el-Kazzâz, **ed-Dirâsâtu'l-Luğaviyye fi'l-Irâk fi'n-Nısfi'l-Evvel mine'l-Karni'l-'İşrîn**, Kulliyyetu'l-Âdâb, Câmi'atu Bağdâd, 1979, s. 157.

[165] Mısırlı Arap dilbilimcidir. İskenderiye Üniversitesi'nde Arap edebiyatı okumuştur. 1947 yılında Dâru'l-'Ulûm Fakültesine dekan olarak atanmıştır. En meşhur eseri *İhyâu'n-Nahv* adlı eserdir. Bkz. Munîr el-Ba'albekî, **Mu'cemun A'lamı'l-Mevrid**, Dâru'l-'İlm ve'l-Melâyîn, Beyrût, 1. bs., 1992, s. 15.

[166] Bkz. 'Abdurrahmân Muhammed Eyyûb, **Dirâsât Nakdiyye fi'n-Nahvi'l-'Arabî**, Mu'essesetu's-Sabâh, Kuveyt, tsz. (haşiye) s. c.

bir ilim dalı değildir. Nitekim nahivcilerin bu tavrı, nahvin kapsam ve amacını oldukça daraltmış, ona çok az bir alan tanımıştır.[167]

2- Nahvi, dilbilimcilerin takdir ve ta'lil türünden sığındıkları âmil kuralında olduğu gibi, kelamî ve felsefi tesirlerden de nahvi uzak tutmak.[168]

İbrâhîm Mustafâ, bu iki temel ilkeden hareket ederek, nahvin yenilenmesi kapsamında onun konularını aşağıdaki şekilde tasnif etmiştir:

1- İ'raptaki harekeler, anlamlara delalet eden işaretlerdir. Harekeler, nahivcilerin iddia ettiği gibi âmili gerektiren faktörler değildir. Damme/ötre, isnadın işaretidir. Kesre/esre, izafetin işaretidir. Fetha/üstün ise hiçbir şeyin işareti değildir. Fetha, Araplara göre sadece telaffuzu sevilen hafif bir harekeden ibarettir. Tenvine gelince o, nekre/belirsiz sözcüğün işaretidir.[169]

İ'râb harekeleri, konuşanın bizzat kastettiği anlam ve eylemini gösterdiğinden dolayı İbrâhîm Mustafâ, bununla âmil nazariyesinin temellerini yerle bir ediyor.[170]

İbrâhîm Mustafâ, bu görüşleri doğrultusunda nahivcilerin çeşitli konularda ele aldıklarını tek bir konuda toplamıştır. Örneğin, mübteda, fâil ve nâibu'l-fâili tek bir başlıkta ele almıştır. Çünkü ona göre söz konusu başlıkların hepsi, musnedun ileyh kapsamındadır.[171]

2- İbrâhîm Mustafâ'ya göre i'râbın aslî ve fer'î diye farklı alametleri yoktur. Bu şekilde bir ayrıntıya girmeye ve konuyu uzatmaya da gerek bulunmamaktadır. Onun görüşüne göre Esmâu'l-hamse'deki kelimeler, diğer tüm kelimeler gibi mu'rab (son harekeleri değişken) kelimelerdir. Esmâu'l-hamse'deki kelimelerde, bir lîn/yumuşaklık oluşsun diye sadece med yapılmıştır.

İbrâhîm Mustafâ*'nın* tezine göre cem-i müzekker-i sâlim'deki damme, ref olmanın alameti, "vâv" ise harekeyi uzatmak içindir. Kesre, cerr'in alameti; "Yâ" ise

[167] Mustafâ, **İhyâu'n-Nahv**, s. 1.
[168] Mustafâ, **İhyâu'n-Nahv** s. 41-42.
[169] Mustafâ, **İhyâu'n-Nahv** s. 50.
[170] Mustafâ, **İhyâu'n-Nahv** s. 50.
[171] Mustafâ, **İhyâu'n-Nahv** s. 53.

harekeyi uzatmak içindir. Fetha ise olduğu gibi bırakılmıştır. Çünkü fetha, bir i'râb türü değildir ve onunla herhangi özel bir alamet kastedilmemektedir.

İbrâhîm Mustafâ, cemi konusunda da iki irâb durumuyla yetinmiştir. Bu konuda da cem-i müennes-i salimi, cem-i müzekker-i sâlim'e benzetmiştir. Yani burada da ref ve cerr alametleriyle yetinmeyi tercih etmiştir. Ama İbrâhîm Mustafâ, tesniyenin/ikilin i'râbını, bunların dışında tutmuştur.

Kesrenin yerini fetha'nın tuttuğu gayr-ı munsarıf'a gelince, İbrâhîm Mustafâ onu kesre şekilde yorumlamıştır. Gayrı munsarıf tenvîn almadığı takdirde, kesre halinde mütekellim Ya'sına muzaf olup Ya'sı düşmüş isme benzeyeceğini söylemektedir. Zaten Arap dilinde mütekellim Ya'sının hazfi yaygındır. Araplar kesre halindeki i'râbı terk etmiş ve bu benzerlik devam ettiği sürece hep fethaya başvurmuşlardır.[172]

3- İbrâhîm Mustafâ'ya göre tevâbi' grubuna girenler[173], sadece hakiki na't/sıfat ve bedel'dir. Ona göre hakiki na't kapsamına mübtedanın haberi de girer. Çünkü ona göre sıfat, mevsufa tabi olduğu gibi haber de, mübtedaya tabi olmaktadır.[174] Sebebî na'ta gelince İbrâhîm Mustafâ'ya göre aslında onun mübteda olarak kabul edilmesi gerekir. Ama bazılarının yanı başındaki kelimenin harekesine uyma adına na't diye tesmiye edilmiştir. Mücavir kelimenin harekesine göre hareke almaya dair şu örnekler verilebilir: Kur'an'da pek çok ayette geçen **(الْحَمْدُ للهِ), الْحَمْدِ للهِ** şeklinde okunmuştur. Dikkat edilirse "elhamdi" kelimesindeki dal harfinin harekesi, kendisinden sonra gelen lam'a uyarak mecrur olmuştur. Aynı şekilde **هَذا جُحْرُ ضَبٍ خَرِبٍ** ibaresinde **خَرِبٍ** kelimesindeki kesre**, ضَبٍ** kelimesinin kesresine tabi olmuştur.[175] Oysa bu **جُحْر** kelimesinin sıfatıdır ve merfu olmalıydı.

İbrâhîm Mustafâ'ya göre bedel kapsamına te'kîd[176] ve 'atfu'l-beyân[177] da girmektedir. 'Atfu'n-nasak[178] ise tevâbi'a dâhil bir konu değildir. Çünkü ikinci

[172] Mustafâ, **İhyâu'n-Nahv**, s. 108-113.
[173] Tevâbi': Başlı başına i'râbları olmayıp, uydukları kelimenin i'râbına tabi olan kelimelerdir.
[174] Mustafâ, **İhyâu'n-Nahv**, s. 126.
[175] Mustafâ, **İhyâu'n-Nahv**, s. 120.
[176] Te'kîd; tabi olduğu kelimeyi pekiştiren, anlamdaki ihtimalleri yok ederek anlamını kesinleştiren bir sözdür.
[177] 'Atfu'l-beyân; tabi olduğu kelimeyi açıklayan bir tabi'dir.

kelime, birinci kelimenin ortağıdır. Onun gibi bağımsız bir niteliğe sahiptir. Onun gibi musnedun ileyh, muzâf vb. şekilde i'râb edilir. Burada dikkat edilmesi gereken nokta, atıf harflerinin manalarına yönelmektir.[179]

4- Özel isimlerde asıl olan, onlara tenvîn vermemektir. Sadece, göstermek istenen, belirsiz ve bilinmeyen bir şey ise onu tenvinlemek mümkündür.[180] İbrâhîm Mustafâ, belirli ve tanınan özel isimlere tenvîn verilmeyeceği hakkında deliller getirmek adına eserinde oldukça geniş yer ayırmıştır.[181]

İşte İbrâhîm Mustafâ'nın, *İhyâu'n-Nahv* adlı eserinde üzerinde durduğu ilke ve prensipler bunlardır. Biz, onun İbn Cinnî ve İbn Madâ el-Kurtûbî gibi eski nahivcilerden etkilendiğini görüyoruz. Mesela İbn Cinnî, i'râbtaki harekelerin, mütekellimin yani konuşanın bir eyleminden ibaret olduğunu söylemiştir. Yukarıda geçtiği üzere İbrâhîm Mustafâ da bu görüştedir. Mesela İbn Madâ, âmil nazariyesinin ve bazı felsefi konuların nahivden atılmasını ileri süren nahivcilerdendir. İbrâhîm Mustafâ da ondan etkilenmiş ve aynı öneriyi seslendirmiştir.

Sonuç olarak adı geçen çalışmalarda yöneltilen eleştiriler ve yapılan önerilerde, aslında hiçbir orijinal boyut bulunmamaktadır. Buna rağmen, nahvin yeniden okunması ve ele alınması konusundaki bu çalışmanın, cesaret verici olduğunu söylememiz mümkündür. Bu çalışmanın, önceki nahivcilerin hatalarını gündeme getirme ve onların hatalarını düzeltme bağlamında da önemli bir yeri olduğunu söyleyebiliriz. Çünkü bu çalışmaya muttali olan çağdaş araştırmacılar, ondan oldukça etkilenmiştir. Onların görüşleri, uzun süre nahvin öğretilmesinde belirleyici olmuş, nahvin derinliklerine nüfuz etmiştir. Daha sonra gelen birçok araştırmacı, nahvin ıslah ve kolaylaştırılmasına önem verenler olarak, onların izinde yürümüş ve dediklerini esas almıştır.

---

[178] 'Atfu'n-nasak; bir kelimeyi veya cümleyi, önce geçen kelime veya cümleye atıf harfleriyle bağlamak demektir.
[179] Bkz. Mustafâ, **İhyâu'n-Nahv**, s. 115-116-123-124.
[180] Mustafâ, **İhyâu'n-Nahv**, s. 179.
[181] Mustafâ, **İhyâu'n-Nahv**, s. 180 vd..

### 2.2.2. Mısır Eğitim Bakanlığının Çalışması

Nahvin tümüne dair yapılan çalışmalardan ikincisi, Mısır Eğitim Bakanlığının 1938 yılında yaptığı bir çalışmadır.[182] Bakanlık, nahiv, sarf ve belagatin kurallarını kolaylaştırmak amacıyla bir komisyon kurmuştur. Komisyon, özellikle İbrâhîm Mustafâ'nın *İhyâu'n-Nahv* adlı eserinde vurguladığı konuları ve eserin kamuoyundaki etkilerini ele almıştır. Komisyonun en dikkat çeken üyeleri Tâhâ Huseyn, İbrâhîm Mustafâ, Ahmed Emîn (ö.1954) ve 'Alî el-Cârim (ö.1949) gibi edip ve dilbilimcilerdir. Komisyon, takip edeceği gündemini aşağıdaki esaslar çerçevesinde belirlemiş ve şöyle özetlemiştir:

1- Gerek dolaylı gerekse dolaysız olsun, herhangi bir şekilde önceden belirlenen temel kaidelere dokunulmayacaktır.

2- Temel ilke ve prensipler, modern akla yakınlaştırmak suretiyle kolaylaştırılacaktır.

3- Eski kuralları terk etme konusunda hırslı davranılmayacaktır. Çünkü eski, eskidir. Bu konuda eski nahivcilerin üzerinde ittifak ettikleri ilke ve prensipleri değiştirme işlemine –şayet kaçınılmaz bir hal almışsa- kısmen dokunulacaktır.

4- Nahiv ekollerinin görüşlerinden, akla yatkın ve öğrencilere kolay gelen tercih edilmelidir.

5- Nahvin zorluk ve karmaşıklığını çözmek gerekir. Komisyona göre zorluk ve karmaşıklık üç noktada odaklanmıştır:

1- Önceki nahivcilerin, aşırı şekilde, i'râb konusunda illet gibi âmillere itibar emesi.

2- Kural ve terimler hususunda onların aşırı davranmaları.

[182] Bkz. Dayf, **Teysîru'n-Nahvi't-Talîmî Kadîmen ve Hadîsen Ma'a Nehci Tecdîdih**, s. 32.

3- Nahiv ve Arap edebiyatının arasına uçurum oluşturacak şekilde, ilmî derinliklere dalmak.[183]

Komisyon, daha sonra bu konuda yazılanlar hakkında görüş ve önerilerini detaylıca vurgulayan bir rapor hazırladı. Komisyon raporunun en önemli gördüğü ve içerdiği nokta, nahvin yenilenmesi ve kolaylaştırılmasının gerektiği noktasıdır. Komisyonun önerilerini aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:[184]

1- Komisyon, cümlelerde ve kelimelerdeki takdiri ve mahallî i'râbın kesinlikle olmaması görüşündedir.

2- Komisyon, her birisinin kendi konumunda asıl i'râb olması hasebiyle, aslî ve fer'î i'râb alametleri arasındaki ayrımın olmamasını önermektedir. Başka bir deyişle, fer'î i'râbın alameti bulunmamaktadır; aksine bütün alametler aslî hükmündedir. Hiçbir alamet, bir diğerinin yerini tutamaz. Komisyon, buradan hareket ederek mu'rab (son harekesi değişen) isimleri şu kısımlara ayırmıştır:

Üç harekeyi de alan isimler ki bunlar, sayıca en fazla olan isimlerdir.

Med (uzatma) ile birlikte her üç harekenin mevcut olduğu isimlerdir. Onlar, adı geçen beş isim, komisyonun ifadesiyle altı isimdir.

Kendisinde damme ve fetha'nın ortaya çıktığı isimlerdir. Onlar da gayr-ı münsarıflardır.

Kendisinde damme ve kesre harekelerini belirdiği isimlerdir ki bu kapsama cem-i müennes-i sâlim girmektedir.

Kendisinde sadece fetha harekesi bulunan kısımdır. Mankûs isim, bu kapsama girer.

Sonu "Elif-Nûn" ve "Yâ-Nûn" ile biten isimlerdir. Tesniye/ikil isim, bunun en iyi örneğidir.

---

[183] **Mecelletu Macma' Fuâd el-Evvel li-Luğati'l-'Arabiyye,** Matba'atu'l-Emîriyye, Kâhire, 1951, c. 6, s. 185.

[184] **Mecelletu Macma' Fuâd el-Evvel li-Luğati'l-'Arabiyye**, s. 187-191; Dayf, **Macma'u'l-Luğati'l-'Arabiyye fî Hamsîne 'Âmen (1934-1984)**, Macma'u'l-Luğati'l-'Arabiyye, Kâhire,6. bs. 1984, s. 170.

Kendisinde "Vâv-Nûn" ve "Yâ-Nûn" beliren isimlerdir. Bu kısma ise cem-i müzekker-i sâlim girer.

3- Komisyon, gerek mu'rab ve gerekse mebni i'râb kelimelerde her harekenin tek bir adının olması gerektiği görüşündedir. Kelimelerde, mebni sözcüklerdeki hareke isimleriyle yetinilmeli ve bunlar mu'rab isimler için de kullanılmalıdır. Bu işlem, bütün mu'rab kelimeleri kapsayacak şekilde gerçekleşmelidir.

4- Cümlenin iki ana öğesi "*el-Mevzû*" ve "*el-Mahmûl*"; geri kalan öğelerin tümü de *Tekmile* şeklinde adlandırılmalıdır. Söz konusu edilen diğerlerden ise tevkîd, beyânu'l-mefûl, hâl ve nev'dir.

Komisyon, bu işlemle i'râbı kolaylaştırdığı ve terimleri azalttığı görüşündedir. Komisyon Fâil, Nâibu'l-fâil, Mübteda, İsm-u Kâne ve İsm-u İnne konularını *el-Mevzû* başlığı altında toplamıştır. Mübtedanın haberini, Kâne'nin haberini ve İnne'nin haberini *el-Mahmûl* başlığı altında bir araya getirmiştir. Komisyon bu başlığa beş mefulu[185], hâl ve temyiz konularını da eklemiştir. Komisyon cümlede *el-Mevzû* ve *el-Mahmûl* dışında zikredilenleri, *Tekmile* başlığı altında toplamış ve onların daima meftûh (fethalı) olmasına hükmetmiştir. Ancak onlar bir muzâfun ileyhi olarak ya da onlara bitişen bir harf-i cerr bulunursa, meftûh olmaktan çıkarlar.

5- Komisyon'a göre mazi, muzari ve emir fiillerindeki müstetir/gizli merfû' zamirlerinin, gerek cevazen gerekse vücuben gizli olsun, her halükârda gramerden atılması lazımdır.

6- Komisyon, mahmûl oluncaya değin zarflar (zaman ve mekân zarfları), câr ve mecrûrlar için sözcük takdirinin ve i'râbın yapılmamasından yanadır. Ancak zarflar, câr ve mecrûr, aslında mahmul kapsamındadır.

7- Komisyon, nahivde taa'ccub, iğrâ, tahzîr vb. konuları içeren "*el-esâlîb*" yani "*metotlar*" adı altında yeni bir başlık açmayı kararlaştırmıştır. Komisyon, o metotların sabit, konuların anlamlarını açıklayan unsurlar olduğu üzerinde

[185] Onlar, Mefûl bih, Mefûl leh, Mefûl maah, Mefûl fîh ve Mefûl mutlaktır.

duracaktır. Komisyon, ayrıca metotların felsefesi ve şeklinden ziyade, onların kullanılmasına yoğunlaşacaktır.

8- Komisyona göre i'lâl ve İbdâl konuları gramerden ayıklanmalıdır. Sarf ilminde ise fiilin ve türevlerinin çekimleriyle, onların tesniye ve cemileriyle yetinilmelidir.

1945 yılında Kahire'de *Arap Dil Kurulu,* komisyonun yukarıdaki önerilerini ele almak üzere bir kongre düzenlemiştir. Kongre, komisyonun görüşleri üzerinde bazı düzenlemeler yapmıştır.[186] Ne var ki Kurul, komisyonun görüş ve önerileri doğrultusunda herhangi somut bir kitap yazamamıştır. Aynı şekilde Kurul, eğitim ve öğretimin bütün aşamalarında ilmî standartlara uygun bir malzeme ortaya koyamamıştır.

Bu nedenle o günün koşullarındaki okullara yönelik öğretim metotlarını belirlemek için sarf edilen bütün gayretlerin sonuçsuz kaldığını söylememiz mümkündür. Dahası, kurulun birçok önerisi, bazı dilbilimci ve araştırmacılar tarafından eleştirilmiş, onlara karşı çıkılmıştır. Bunun nedeni, bütün bu önerilerin, nahvin zorluklarını şekilsel olarak giderme çabalarından ibaret olduğu içindi. Daha sonra, tümüyle göz ardı edilip rafa kaldırılmıştır.

### 2.2.3. Muhammed Ahmed b. Burânik'in Çalışması

Konuyla ilgili Muhammed Ahmed Burânik[187], *en-Nahvu'l-Menhecî* adını verdiği bir kitap kaleme almıştır. Yazar, adı geçen eserinde hedefini, cümledeki kelimenin görev ve fonksiyonu üzerine kurduğunu belirtmiştir. Ona göre asıl görev ve amaç, öğrencilerin nahivden yararlanma yollarını kolaylaştırma olduğu gibi kelimenin cümledeki yerinin belirlenmesidir. Burânik, nahvi kolaylaştırmaktan amacın, önceki nahivcilerin çizdiği sınırların dışına çıkmama olduğunu ileri

[186] Dayf, **Macma'u'l-Luğati'l-'Arabiyye fi Hamsîne Âmen (1934-1984)**, s. 171.

[187] Araştırmacı bir bilgindir. 1928 yılında Cami'âtu Dâru'l-Ulum Fakültesi'nden mezun olmuştur. İlkokul, ortaokul ve enstitülerde öğretmenlik yapmıştır. Eserleri arasında *Ebû'l-Atahiyye* adlı eseri vardır. Bkz. Ahmed el-Alevinâ, **el-'Ulemâu'l-'Arab el-Mu'âsirûn ve Mealu Mektebâtihim**, Dâru'l-Beşâir el-İslâmiyye, Beyrût, 1. bs., 2011, s. 176.

sürmüştür. Burada, nahivcilerin ihtilaf ettikleri konuya ilişkin en kolay görüşü almanın uygun olacağını söylemiştir.[188]

Burânik'in çalışması dikkatlice incelendiğinde onun, daha önce nahvin kolaylaştırılması hakkındaki çalışmalarda yapılan önerileri göz ardı etmediği görülecektir. O, özellikle İbrâhîm Mustafâ'nın *İhyâu'n-Nahv*; *Mısır Eğitim Bakanlığı'*'nın 1938'deki projesi ve İbn Madâ'nın *er-Redd 'ala'n-Nuhât* adlı çalışmalarına dayanarak görüşlerini belirlemiş, onların izinden gitmiştir. Onun bu metodu, birçok konuda apaçık görülmektedir. Hatta kendisi, bir çok konuya hiçbir ekleme yapmadan onları olduğu gibi aktarmaktadır. Buna avâmilin nahivden atılmasını; bazı konuların ve metotların bir başlık altında toplanmasını; mübteda, fâil ve nâibu'l-fâilin *el-Musned* ve *el-Musnedu ileyh* adıyla bir konuda ele alınmasını; fiile bitişen zamirlerin harf olarak kabul edilmesini; i'râbın aslî ve ferî diye iki kısma ayrılmamasını örnek olarak verebiliriz. Burânik, İbrâhîm Mustafâ ile *Mısır Eğitim Bakanlığı*'nın, çalışmalarında önerdikleri başka görüşleri de olduğu şekliyle kabul etmiştir.[189]

Burânik'in, nahvi kolaylaştırmaya ilişkin yeni önerilerini aşağıdaki şekilde tasnif etmek mümkündür:

**Cinsin Hükmünü Nefyeden Lâ'nın ( لا ) İsmi**

Burânik, bu konuya dair zorluğun iki noktada ortaya çıktığına inanmaktadır. Birincisi Lâ'nın ismi müfred olduğunda mebni; muzâf ya da muzâfa benzeyen (şibhi muzâf) olduğunda ise mu'rab olarak kabul edilmesidir ki Burânik, bu ayırıma gitmenin gereği yoktur, diyor. Ona göre çözüm ise bütün durumlarda Lâ'nın isminin mansûb yani mu'rab olmasıdır. İkincisi ise öğrencilere zor gelen müfred ve şibhi muzâf kavramlarındır. Biz, onlara müfred, muzâf ve şibhi muzâf değildir dediğimizde, onları hayrete düşürürüz. Özellikle onların, şibhi muzâf'ın anlamını

[188] Muhammed Ahmed Burânik, **en-Nahvu'l-Menhecî**, Matba'atu Lecneti'l-Beyân el-'Arabî, Kâhire,tsz. , s. 50.
[189] Burânik, **en-Nahvu'l-Menhecî**, s. 53-83.

idrak etmeleri pek kolay olmamaktadır. Lâ'nın isminin mu'râb oluşu konusundaki görüş ise yeni bir görüş olmayıp önceki nahivcilerin belirlediği bir görüştür.[190]

**Münâdâ**

Burânik, Lâ'nın ismi konusunda ileri sürdüğü görüşün aynısını münâdâ hakkında da ortaya koymuştur. Nahivciler, münâdâ müfred bir özel isim ya da kastedilen bir nekre olduğunda onu mebni; muzâf, şibh muzâf ya da kastedilmeyen nekre bir kelime olduğunda ise mu'rab olarak saymışlardır. Ama Burânik, münadanın bütün durumlarındaki harekesi, i'râb harekesidir, demiştir.[191]

**Maksûr ve Memdûd İsimlerin Tesniye ve Cemi Durumları**

Muhammed Burânik'e göre maksûr isimde aslolan üçüncü ya da daha yukarısındaki sırada bulunan elifin Yâ harfine dönüşmesidir. Bu, bazen aslı Yâ bazen Vâv ya da aslı bilinmeyen bir eliften dönüşüm olabilir. Dönüşüm, kimi zaman aslı "Yâ" ile "Vâv" arasında değişebilen bir eliften de olabilir. Bu kuralda ancak ezberlenmesi mümkün olan birkaç kelime istisna edilebilir. Bu ise aslı "Vâv" olan "Elif" harfi konusunda ittifakın olduğu yerde olur ki bu tür kelimelerin büyük çoğunluğu pek kullanılmamaktadır. Onlar da **الشَّذا، والشَّغا، والصَّلَا ، والطَّلا ، والْعَشا، والْقَرا ، وَالْمَهَا-وَالْقَفَا** kelimeleridir.

*Burânik* tarafından uygulanan bu metodoloji aynı şekilde tesniye ve cemi müennes sâlim konusuna da uygulanmıştır. Cemi müzekker sâlime gelince, maksûr kelimedeki "Elif" harfi atılır; ondan önceki harf ise onun düşüşüne delalet etsin diye meftûh olarak bırakılır.[192]

Memdûd isim tesniye ve cemi durumunda hemzesi olduğu gibi bırakılır ve hiçbir değişikliğe uğramaz. Cemi müennesi sâlimde de durum aynıdır. Muhammed Burânik, bununla öğrenciler için doğru ve tek bir kuralın konulmasını sağlamayı; öğrencilerin zihinlerini çelişkili görüşlerden uzak tutmayı amaçlamıştır. Çünkü adı

[190] Burânik, **en-Nahvu'l-Menhecî**, s. 93-94.
[191] Burânik, **en-Nahvu'l-Menhecî**, s. 104.
[192] Burânik, **en-Nahvu'l-Menhecî**, s. 84-88.

geçen konuları hatırlama olgusu, öğrencilerin zihinlerini oldukça bulandırmaktadır.[193]

Bize göre Muhammed Burânik'in çalışması, daha önceki çalışmalara hiçbir yenilik katmamış, onun görüş ve önerileri lokal bir çerçevede kalmıştır.

### 2.2.4. Ya'kûb 'Abdunnebî'nin Çalışması

'Abdulvâris Mebrûk Sa'îd, Ya'kûb 'Abdunnebî'nin[194] *en-Nahvu'l-Cedîd*[195] adlı çalışmasına işaret etmiş, onu övmüş ve nahvi kolaylaştırma sürecinde metot bağlamında yapılan çalışmaların en ideal ve akla en yatkın olanı saymıştır. Aynı şekilde içerik olarak onun çalışmasını, modern dil metodolojisi konusundaki yenilikçi çalışmalar arasında en iyi çalışma olarak değerlendirmiştir.[196]

'Abdulvâris Mebrûk'un değerlendirmesine göre Ya'kûb 'Abdunnebî'nin çalışması, nahvi ıslah etme hususunda nazarî (teorik) ve tatbikî (pratik) olmak üzere iki bölümden oluşmaktadır. Nahvi yenileme ve ıslah etme konusundaki teorik bağlamdaki görüş ve önerileri, dilin mantalitesi ve aklî ölçüler tarafından desteklenen görüş ve önerilerdir. Ya'kûb 'Abdunnebî, ikinci kısımda yani tatbikî bağlamda ise nahvin kurallarına odaklanmıştır. O, *en-Nahvu'l-cedîd* adlı eserinde daha önceki temel görüş ve öneriler doğrultusunda olarak faaliyetini, okullarda okutulan kitapların metodolojisini ıslah etmeye yoğunlaştırmıştır. Bu nedenle eserinin adını *en-Nahvu'l-cedîd* koymuştur. Ya'kûb'un adı geçen çalışmasında amaçladığı temel nokta, nahivcilerin oluşturduğu yararsız, anlaşılmaz ve içinden çıkılmaz birçok kuralı ve konuları devre dışı bırakmaktır. Bunu yaparken en temel ve değişmeyen kurallar ile yan dallarından da uzaklaşmamaktır. Ya'kûb, daha sonra nahvin ıslahını gerçekleşmesi için somut adımlar atmıştır. Onu attığı adımları, aşağıdaki şekilde tasnif etmemiz mümkündür:

---

[193] Burânik, **en-Nahvu'l-Menhecî**, s. 89-92.

[194] Ya'kûb 'Abdunnebî hakkındaki bilgimiz, 1945 yılında Mısır Semâlut İlkokulunda öğretmenlik yaptığıdır. Bkz Sa' îd, **fî İslâhi'n-Nahv**, s. 164.

[195] 'Abdulvâris Mebrûk, Ya'kûb 'Abdunnebî'nin "*en-Nahvu'l-Cedîd*" adlı çalışmasının hâlâ el yazması şeklinde Arap Dil Akademisi nezdinde muhafaza edildiğini kaydetmiştir. Bkz. Sa' îd, **fî İslâhi'n-Nahv**, s. 165 (163 nolu dipnot).

[196] Sa' îd, **fî İslâhi'n-Nahv**, s. 123.

1- Merfû'ât ve mansûbât gibi birbirine benzer konuları, sağlam bir şekilde bir başlık altında toplamak.

2- Ayrı bir bâb olarak ele alınmasında sıkıntı olan bâbları ya elemek ya da başka bir bâba eklemek.

3- Bâbların kurallarını sağlamlaştırmak, kısaltmak ve istisnaların varlığını engellemek.[197]

Bu çalışmada, mevcut görüş ve önerilere eklenen en önemli tavsiyeler, aşağıdaki başlıklarda verilmiştir:

#### 2.2.4.1.Kelime Çeşitleri

Ya'kûb 'Abdunnebî, önceki nahivcilerin kelimeyi sadece isim, fiil ve harf şeklinde tasnif etmelerini eleştirmiş; bunu gelişi güzel, sıradan ve batıl bir tasnif diye nitelemiştir. Ya'kûb, burada kelimeyi yeni bir tasnife tabi tutmuş ve tasnifini de nahvin ıslahı bağlamında atılan önemli bir adım olarak nitelemiştir. Müellif, söz konusu çalışmasında kelimeyi şu kısımlara ayırmıştır:

1- İsim: Bir anlama delalet eden kelimedir.

2- Zamir: İsmin yerini tutan kelimedir ki beş kısma ayrılır: Onlar şahıs, işaret, mevsûl, şart ve istifham zamirleridir.

3- Mastar: Fiilin delalet ettiği olayı gösteren sözcüktür.

4- Nitelemeye ve mevsufuna delalet eden ve fiillerden alınan sıfat.

5- Zarf: Fiilin geçtiği zaman ve mekânı gösteren kelimedir.

6- Fiil: Zamanı ve bir olayı gösteren kelimedir.

7- Harf: Kendi başına anlamı olmayan, ancak başka bir sözcükle tam bir anlam kazanan kelimedir.

[197] Sa' îd, **fî İslâhi'n-Nahv**, s. 123.

8- Fiil isimler ve sesler: Birincisi, fiillerin anlamlarını taşıyan ama çekimi olmayan kelimelerdir. İkincisi ise insanın telaffuz ettiği seslerdir.

Ya'kûb, yukarıda geçen sekiz kısmın her biri için müstakil bir isim, kimlik vermektedir. Bu kısımların arasında yakınlık ve uyum açısından bağlantı ortaya çıksa da bunu yapmaktadır. Ya'kûb, bu kısımlar arasındaki temel farklılıkları kendi eserinde detaylıca açıklamıştır.

### 2.2.4.2. İ'râb ve Binâ

Ya'kûb, nahivcilerin mebni ve mu'rab kelimelere dair söylediklerini kabul etmektedir. Onun nahvin kolaylaştırılmasına dair olan çalışması, mahallî i'râbın gramerden atılması ile sınırlanmıştır. Ona göre mebni için "şundan veya bundan dolayıdır" demenin gereği yoktur. Her kelime için, onun umde [198], haber, fadla/fazla[199] ya da muzâf bir kelime olduğunu söylemek yeterlidir.

Ya'kûb'a göre i'râbın alametleri ise sadece fiil, meful, izafet terkibi ve benzeri cümle öğelerini gösteren harekelerdir. Onun ölçülerine göre harekelerin yerini harflerin alması kabul edilemez. Çünkü harfler, tesniye ve cemi gibi kipleri göstermek için getirilmiştir.[200]

Ya'kûb'a göre maksûr, mankûs, müsenna/tesniye, cemi müzekkeri sâlim, cemi müennesi sâlim, beş isim gibi konular, nahvin söz konusu kaideleri dışında kalan istisnai bâblardır. Ya'kûb, onların her biri için açıklamalar yapmıştır.[201]

### 2.2.4.3. Cümleler

Müellif, isim cümlesiyle fiil cümlesini birbirinden ayırmamış, her birinin bir umde'den (musnedun ileyh ya da muhberun anh) oluştuğunu söylemiştir. 'Umde; nahivcilerin literatüründe fâil, nâibu'l-fâil, mübteda, Kâne, Kâde ve İnne'nin ismi gibi öğelerdir. İnne ve benzerlerinden sonra gelen ve mansûb olan kelime hariç, bunların hakkı daima merfu olmaktır. Cümlelerin diğer bir 'umde'si, haberdir. Buna

[198] Nahivcilere göre 'umde, sözden atılamayan sözcüklerdir. 'Umde, isim cümlesinde mübteda ve haber; fiil cümlesinde de fiil ve fâil gibi temel öğelerdir.
[199] 'Umdenin aksine sözden atıldığında sözün anlamını yitirmediği kelimelerdir.
[200] Sa' îd, **fî İslâhi'n-Nahv**, s. 126-127.
[201] Sa' îd, **fî İslâhi'n-Nahv**, s. 129-130.

"haber" denilmiş, çünkü haber, 'umde'nin durumunu haber vermektedir. Bu tanım ve tespit, malum olduğu üzere daha önce İbrâhîm Mustafâ ile *Mısır Eğitim Bakanlığı*'nın ileri sürdüğü görüştür.[202]

Müellif, mükemmilât'ı (tamamlayıcılar) ise iki kısma ayırmıştır. Birincisi ismin mükemmilât'ıdır ki onlar hâl, temyiz ve müstesnadır. İkincisi ise fiilin mükemmilât'ıdır ki onlar da mefuller ve fiilin yerine geçen öğelerdir. Onlar da münâdâ ve cümlede tahsis, tahzir iğrâ gibi bir âmil ve etken sonucu amele uğramış olan isimlerdir.[203]

'Abdulvâris Mebrûk, Ya'kûb'un çalışmasını en ideal ve mükemmel bir çalışma olarak belirttiğini; buna rağmen onun hak ettiği ilgiyi görmediğini vurguladığına şahit oluyoruz. 'Abdulvâris, görüşünü şöyle paylaşıyor: "Bu eserin, araştırmacıların ve nahvin ıslahına ve yenilenmesine önem verenlerin eline ulaşması için yazma eser olmaktan kurtarılıp basılmalı ve yayımlanmalıdır. Bu eser, bu konuya dair yayımlanan birçok eserden daha çok yayımlanmayı hak etmektedir.[204]

### 2.2.5. Şevkî Dayf

Şevkî Dayf (ö.2005)'ın[205], nahvin yenilenmesi ve kolaylaştırılmasına dair olan çalışmaları, bazı aşamalardan geçmiştir. ilki, 1947 yılında İbn Madâ'ya ait *er-Redd 'ala'n-Nuhât* adlı eseri yayımlaması aşamasıdır. Nitekim kendisi, söz konusu esere oldukça uzun bir önsöz yazmıştır. Orada nahvin yenilenmesi konusundaki görüş ve önerilerini üç temel üzerine kurmuştur. Dayf burada İbn Madâ'nın, âmil nazariyesinin nahivden elenmesi, âmile dair te'vil ve takdirin de engellenmesi şeklindeki görüşlerinden ilham almıştır.[206]

---

[202] Sa' îd, **fî İslâhi'n-Nahv**, s. 131.
[203] Sa' îd, **fî İslâhi'n-Nahv**, s. 132.
[204] Sa' îd, **fî İslâhi'n-Nahv**, s. 165 (163. Dipnot).
[205] Asıl adı Ahmed Şevkî 'Abdusselâm'dır. Araştırmacı ve eleştirmendir. Arap edebiyatı tarihçisidir. Kahire I. Fuad Üniversitesinde okudu. Vefat edinceye kadar Kahire Arap Dil Konseyi başkanlığını yapmıştır. En meşhur eseri 10 ciltlik *Tarihu'l-Edebi'l-'Arabî*'dir. Bkz. el-Alevinâ, **el-Ulemâu'l-'Arab el-Mu'âsirûn ve Mealu Mektebâtihim**, s. 94.
[206] Dayf, **Tecdîdu'n-Nahv**, (mukaddime), s. 3.

Dayf, 1977 yılında *Mısır Arap Dil Akademisi*'ne biraz önce geçen üç temel üzerine kurguladığı nahvi kolaylaştırma projesini sunmuştur. Kendisi, üç temele dördüncü bir temel de eklemiştir.[207]

1982 yılında ise pratikte uygulansın diye nahvi yenilemeye dair *Tecdîdu'n-nahv* adlı bir eser kaleme almıştır. Eserini, işaret ettiğimiz dört temel üzerine bina etmiştir. Dayf, söz konusu dört esasa iki tane daha eklemiştir.[208] O, bununla yenilikçi projesini gerçekleştirmiş ve çalışmasını altı temel üzerine oturtmuştur. Biz, bu temelleri aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

#### 2.2.5.1. Nahiv Konularının Yeniden Düzenlenmesi

Bu görüş, Dayf'ın nahvin yenilenmesine dair öngördüğü projesinin üzerine bina ettiği görüştür. O, bununla yeni bir metoda uygun gelecek şekilde nahiv bâblarının tanzim edilmesini amaçlamıştır. Bâblarda öyle bir tertip ve düzen olmalıdır ki bâbların çokluğundan dolayı hiçbir öğrencinin düşüncesi darmadağın olmasın; aklî melekesi bitkin düşmesin; bir bâbta verilen misallerin bir kısmını da başka bir bâbta arama ihtiyacını duymasın.[209]

Dayf'ın tasnifi, aşağıdaki şekilde temayüz etmiştir:

Dayf, örnekleri başka bir bâbta mevcut bâbların gramerden atmıştır. Bu bâblar şunlardır:

Kâne, Zanne, A'leme ve Kâde'nin benzerleridir. Bu bâblara ait örneklerin, meful bih bâbına aktarılması daha uygun olacaktır. Leyse'nin işlevine sahip Mâ, Lâ ve Lâte edatlarına ait konuların ise nahivden ayıklanması gerekir.[210]

Müellif, tenâzu' ve iştiğal konularını nahiv konularından atmıştır.

Dayf, bütün mansûbât bâblarını olduğu gibi bırakmıştır. Temyiz bâblarının yeniden düzenleyerek ona ism-i tafdil, sıfat-ı müşebbehe, fiil-i ta'accüb, medh ve zem fiilleri, ihtisas ve sayı konularını eklemiştir.[211]

---

[207] Dayf, **Tecdîdu'n-Nahv**, s. 4.
[208] Dayf, **Tecdîdu'n-Nahv**, s. 5.
[209] Dayf, **Tecdîdu'n-Nahv**, s. 4.
[210] Dayf, **Tecdîdu'n-Nahv**, s. 11-17.

Müellif, tevâbi'in, cümleler konusundan müfred isim konusuna aktarmış, bunun gibi tahzîr ve iğrâ konularını da zikr ve hazf konusuna; terhîm ve nüdbe konularını ise nidâ konusuna eklemiştir.[212]

### 2.2.5.2. Takdîrî ve Mahallî İ'râbın Atılması

Şevkî Dayf, İbn Madâ'nın *er-Redd 'alâ'n-Nuhât* adlı eserinde vurguladığı noktalara katılmaktadır. Mesela maksûr ve mankûs isimlerin i'râbına dair verilen **جَاءَ الْفَتَى** ve **جَاءَ الْقَاضِي** örneklerinde sadece **الْفَتَى** ve **الْقَاضِي** kelimeleri için "fâildir" demek yeterlidir, demektedir. Aynı şekilde mebni isimlere dair verilen **هَذا زَيدٌ** örneğindeki **هَذا** kelimesi için sadece "mübtedadır" demek uygun olacaktır, görüşündedir. Cümlelerde ise cümlenin mahalli irabı zikredilmeksizin o cümle i'râbtaki yeri bir "haberdir" ya da "sıfattır" denebilir.[213] Dayf'ın, yukarıdaki örneklere dair görüşü, İbn Madâ'nın görüşleriyle örtüşmektedir.

Dayf'ın, takdîrî i'râb konularından atılmasını önerdikleri ise şunlardır:

1- Zarf ve câr-mecrûrlara mutallak takdir etmeyi ayıklamak. **هَذَا زَيْدٌ أَمَامَ البَيتِ** - **هَذَا زِيدَ عَلَى البَابِ** örneklerinde Şevkî Dayf, **عَلَى الْبَابِ** ve **أَمَامَ الْبَيْتِ** ifadelerinin Zeyd için hal durumunda olduğunu ifade etmektedir. Dayf, devamla şöyle diyor: Nahivciler ise her iki ifade için "onlar, mahzuf bir kelimeye bağlıdır, takdiri ise **مُسْتَقِراً** ya da **يَسْتَقَرُّ** kelimeleridir ve bu kelimeler, cümle içinde hal konumundadır" diyorlar. Nahivcilerin bu işlemi, aslında bir zorluktur. Hâlbuki zorluktan kaçınmak gerekir. İbn Madâ'nın, bu konuda nahivcilere hücum etmesinde haklılık payı vardır. Aslında cümledeki "zarf, câr-mecrûr; haber, sıfat ya da hal durumundadır" demek, en uygun olanıdır.[214]

2- Muzari fiilin başında takdir edilen mastar ان edatını ayıklamak.

Şevkî Dayf, **واو الْمَعِية ، فَاءُ السَّبَبِيّة ، لامُ الْجُحُود ، حَتَّى ، كَي ، لامُ التَّعلِيلِ** edatlarından sonra gelen bütün Muzari fiillerin, doğrudan mansûb olduğu görüşündedir. Burada

---

[211] Dayf, **Tecdîdu'n-Nahv**, s. 2-21.
[212] Dayf, **Teysîru'n-Nahvi't-Talîmî Kadîmen ve Hadîsen Ma'a Nehci Tecdîdihi**, s. 49.
[213] Dayf, **Tecdîdu'n-Nahv**, s. 23-24.
[214] Dayf, **Tecdîdu'n-Nahv**, s. 24-25.

vücuben ya da cevazen mahzuf, müstetir veya muzmar diye bir انْ takdiri bulunmamaktadır.[215]

3- İrâbtaki fer'î alametlerin ayıklanması.[216]

### 2.2.5.3. İ'râbın, Konuşmanın Sağlıklı Olması İçin Yapılması

Bu temel kural, Dayf'ın nahvin yenilenmesine dair öngördüğü projesi üzerine bina ettiği üçüncü görüşüdür. Bunun anlamı ise i'râbın, sadece sağlıklı bir şekilde konuşmak için bir rolünün olduğudur. Çünkü i'râb, özünde bir amaç değil; bir araçtır. Bunların dışındaki kelimeler için i'râb yapmanın gereği yoktur. Kelimelerin, cümlelerdeki işlevini belirtmek yeterlidir. Dayf, koyduğu bu kuraldan hareket ederek birçok kelimenin i'râb dışında tutulmasını önermiştir. Dayf'a göre o kelimeler için i'râb yapmanın bir önemi bulunmamaktadır. İrâb yapılmaması gerekenler şart edatları, **لاسيما**, *istifham* ve *haberiyy*e **كم**'i, bazı istisna edatları ile *muhaffef* **أنْ** ve **كأنْ** edatlarıdır.[217]

### 2.2.5.4.Nahvin Bazı Konuları İçin Daha Titiz Tanım ve Kuralların Konulması

Dayf, daha önce geçen üç temel kurala dördüncü bir kural daha eklemiştir. Onun bu faaliyeti, nahvin yenilenmesi ve kolaylaştırılması metodolojisine dair 1997 yılında *Mısır Dil Akademisi'*ne sunduğu projesinden sonra meydana gelmiştir. Onun bu ek projesi ise mefûl mutlak, mefûl ma'ah ve hâl gibi nahvin bazı konuları için daha titiz tanım ve kuralların konulması projesidir. Biz, onları aşağıdaki şekilde birer birer açıklamaya çalışacağız:

#### Mefûl-u Mutlak

Şevkî Dayf, nahivci İbn Hişâm (ö.761/1360)'ın mefûl mutlak için yaptığı tanım üzerinde durmuştur. Nitekim İbn Hişâm mefûl mutlak için "*O, ne bir haber ne de hâldir. O, ancak âmilini pekiştiren ya da onun tür ve sayısını açıklayan bir kelimedir*" demiştir. Dayf, bu tanımda, haber ve hâlden söz edilmesi bazı nahivcilerin

[215] Dayf, **Tecdîdu'n-Nahv**, s. 25.
[216] Dayf, **Tecdîdu'n-Nahv**, s. 25.
[217] Dayf, **Tecdîdu'n-Nahv**, s. 26-30.

zihnini bulandırdığını belirtmiş ve daha sonra mefûl mutlak hakkında bazı sorunları gündeme getirmiştir. Bu konuda son olarak İbn Hişâm'ın, mefûl mutlak hakkında getirdiği tanımın, konuyu tam kuşatmadığını vurgulamıştır. Dayf, mefûl mutlak hakkında İbn Hişâm'ın tanımından daha kapsamlı bir tanımı şu şekilde yapmıştır: "*Mefûl mutlak, âmilini pekiştiren, onu niteleyen ya da onun kaç kez yapıldığını açıklayan mansûb bir isimdir*." "*Onun kaç kez yapıldığını açıklayan*" ifadesi, ona göre, meful mutlakın yerini tutan tüm kip ve yapıları içine almaktadır.[218]

**Mefûl Ma'ah**

Şevkî Dayf, nahivcilerin mefûl ma'ah için yaptıkları tanıma itiraz etmiştir. İtirazına esas olarak İbn Hişâm'ın yaptığı mefûl ma'ah tarifini getirmiştir. Nitekim İbn Hişâm'ın yaptığı tarif şudur: "*Mefûl ma'ah, beraberlik manasına gelen vâv harfinden sonra gelen bir isimdir. Ayrıca o vâv, bir fiili veya bir ismi barındıran cümleden sonra gelmektedir.*" Dayf, İbn Hişâm'a ait bu tarifin, kendi içinde birçok kapalılık ve karmaşıklığı içerdiğini söylemektedir. Nahivciler, vâv harfinden sonra gelen isim hakkında kuruntu ve farazî durumlar oluşturan birçok i'râb çeşidini getirmişlerdir. O irâb çeşitleri de atfın vücubiyeti, cevazı, atıf ya da mefûl ma'ah yapmaktan uzak durma gibi hususlardır. Şayet nahivciler, mefûl ma'ahın dakik bir tarifini vermiş olsalardı, şu anda şahit olduğumuz zorluklar ile karşılaşmazdık. Onların tanımından başka özlü ve doğru olan şu tanım verilebilir: "Mefûl ma'ah, *beraberlik anlamına gelen ve atıf yapılmaksızın vâv harfinden sonra gelen mansûb bir isimdir*." Konu, bu şekliyle daha iyi belirlenmiş ve resmi daha da açıklığa kavuşmuş oluyor.[219]

**Hâl**

Şevkî Dayf, nahivcilerin hâl konusuna dair yaptıkları tarifi de eleştirmiş, onun kapalı ve muğlak olduğunu söylemiştir. Eleştirisine yine İbn Hişâm'ın "*Hâl, bir şeyin durumunu açıklayan ve fazladan olan bir vasıftır*"[220] şeklinde yaptığı tarifi örnek olarak vermiştir. Dayf, bu tanımı İbn Hişâm'ın bizzat yaptığı şerhinden hareket ederek şöyle açıklayıp eleştiriyor: "İbn Hişâm'ın tanımıyla hâl, bu durumda ne

[218] Dayf, **Tecdîdu'n-Nahv**, s.26-31.
[219] Dayf, **Tecdîdu'n-Nahv**, s. 33.
[220] Dayf, **Tecdîdu'n-Nahv**, s. 33.

mefulü mutlak ne haber ne temyiz ne de sıfat oluyor. Bu tanımla hâl, anlaşılmaz oluyor; dolaysıyla onunla ne hâlin mahiyeti ne de hakikati açıklanmış oluyor." Dayf, hâl hakkında İbn Hişâm'ın tarifine karşılık şu tarifi getiriyor: "*Hâl, sahibini niteleyen nekre, geçici ve mansûb bir kelimedir.*"[221] Dayf, yaptığı bu tanımla hâl konusuna dair oluşan kapalılık ve karmaşıklığı giderdiğini söylemiştir.

#### 2.2.5.5.Nahiv Konularındaki Fazlalıkları Ayıklamak

Dayf, nahvin birçok konusunda kendisine ihtiyaç duyulmayan fazlalıkların atılmasından yanadır. Çünkü fazlalıklar, öğrencilere oldukça ağır geliyor, onları yoruyor. Dayf'ın, nahivden ayıklanmasını önerdiği fazlalıklar şunlardır:

Mübteda ve haber konusunda, mübtedanın sona, haberin öne geçmesinin şartları; Hazf konusuna ilişkin bütün konular; isimlerin taksimi ve yapıları; ism-i tafdilin türeme şartları ve nahvin ihtiyaç duymadığı diğer konular.[222] Dayf, aynı şekilde nahvin ihtiyaç duymadığı fazlalıkların, ayrıntıların ve karmaşıklıkların, gramerden ayıklanması durumunda dilin öğretilmesinin daha kolaylaşacağını; öğrencilerin zorlanmadan ve cezalandırılmadan ona yöneleceği görüşünü paylaşmaktadır. Doğal olarak nahvin fazlalıkları, bütün ayrıntılarıyla hacimli ve kocaman kitaplarda varlığını sürdürecektir. Araştırmalarda nahiv uzmanları tarafından zaman doldurma nedeni olmaya devam edecektir. Ama öğrenciler, en az hata yapmalarını sağlayacak bir nahivle karşı karşıya getirilmeye daha layıktırlar.[223]

#### 2.2.5.6. Dayf'ın Yaptığı Eklemeler

Bu konu, nahvin yenilenmesine dair Dayf'ın yaptığı tasnifin son temel kısmını oluşturmaktadır. Nitekim Dayf, nahve yeni eklemeler yapma yolunu da izlemiştir. O, bununla nahvi öğrenmeye çalışan öğrencinin dünyasında Arapçanın yapısını açıklığa kavuşturma amacını gütmüştür.[224]

Onun yaptığı eklemelerin başında kelimenin güzel bir şekilde seslendirilmesi ve onların fonetiğine dikkat edilmesi gelmektedir. Dayf'ın kendisi bu konuda tecvid

[221] Dayf, **Tecdîdu'n-Nahv**, s. 33.
[222] Dayf, **Tecdîdu'n-Nahv**,. 34 vd.
[223] Dayf, **Teysîru'n-Nahvi't-Ta'lîmî Kadîmen ve Hadîsen Ma'a Nehci Tecdîdih**, s. 63.
[224] Dayf, **Tecdîdu'n-Nahv**, s. 41.

ilminden ve Kur'ân kırâatinden iktibaslar yaparak önerisini güçlendirmeye çalışmıştır. O, fiillerin muttasıl merfu zamirler ve nun-u te'kidle çekimlerinin bir tablosunu; ayrıca "*harfler bâbı*" gibi zorunlu gördüğü bazı bâbları da eklemiştir. Aynı şekilde isim ve fiil cümlelerinin öğeleri için hazf ve zikr bâbını; yine cümlenin öğeleri hakkında takdim ve te'hir bâbını eklediğini de söyleyebiliriz.[225]

Şevkî Dayf'ın çalışması hakkında birçok araştırmacı görüş ve eleştirilerini dile getirmiştir. Bazıları, onun eserinde ele aldığı sorunlardan bazısını desteklemiş, bazısı da karşı çıkmıştır. Bu itibarla Dayf'ın çalışmasının, nahvi yenileme ayarında bir eser olduğu söylenemez.[226]

Evet, Şevkî Dayf, nahve dair yeni bir tasnif yapmak için bir çalışma yapmıştır. O, nahvin yenilenmesi ve kolaylaştırılması alanında göz ardı edilmeyecek bir yere sahiptir. Ama ne var ki onun bu çalışması, şimdiye kadar meyvesini veremedi. Nahiv, okullarda ve üniversitelerde hâlâ eski nahivcilerin belirlediği metodoloji doğrultusunda öğretilmeye devam etmektedir.

Genel anlamda Dayf'ın *Tecdîdu'n-nahv* adlı kitabı, nahvi yenileme alanında atılmış ciddi bir adım olarak kabul edilmiş; sahibi de gösterdiği üstün çabadan dolayı takdir edilmeyi hak etmiştir. Nitekim onun eserinde tecdîd projesine dair kaydedilmiş birçok olumlu görüş ve öneri görülmektedir.

### 2.2.6. 'Abdulmute'âl es-Sa'îdî'nin Çalışması

Nahvi yenileme alanında yapılan önemli çalışmalardan biri de 'Abdulmute'âl es-Saîdî (ö.1959)'nin[227] 1947 yılında yazdığı *en-Nahvu'l-Cedîd* adlı eseridir. Yazar, daha önce yer verdiğimiz dört çalışmadan da yararlanmıştır.[228] 'Abdulmute'âl es-Saîdî, nahvin yenilenmesi konusunda kendine özgü bir temsiliyete sahip olduğu ve nahvi donukluktan yeni bir yere sıçrattığı gerekçesiyle eserini övmüştür. Sîbeveyh'in

[225] Dayf, **Tecdîdu'n-Nahv**, s. 42-43.
[226] Muhammed 'Îyd, **Kadâyâ Mu'âsıra fî'd-Dirâsâti'l-Luğaviyye ve'l-Edebiyye**, 'Âlemu'l-Kutub, Kâhire, 1.bs., 1989.s. 35.
[227] Mısır Ezher Üniversitesi öğretim üyelerinden ıslahatçı bir kişidir. Aynı üniversitenin Arap Dili ve Edebiyatı Fakültesi öğretim üyeliği yapmıştır. *Tarihu'l-İslâh bi'l-Ezher* ve *En-Nuzumu'l-Fenni fi'l-Kur'ân* adlı eserleri vardır. Bkz. Hayruddîn Ziriklî, **el-A'lâm**, c.4, s. 148.
[228] Yazarın yararlandığı dört çalışma İbrâhîm Mustafâ, Mısır Eğitim Bakanlığı Projesi, Emin el-Hulî ve Şevki Dayf'ın çalışmalarıdır.

*el-Kitâb* adlı eserinden bu yana kendi çalışmasına denk başka bir eser görülmediği iddiasındadır. Ona göre, eseri, nahvi yenileme konusunda yapılan birçok çalışmadan sonra yeni bir açılım olarak sayılacaktır. Nitekim Mısır el-Ezher'deki arkadaşları, nahvin yenilenmesi amacına başkaları ulaşmadan önce kendi aralarından birinin ona ulaşmasından dolayı mutlu olacaklardır.[229]

'Abdulmute'âl es-Saîdî'nin çalışması, el-Ezher'de verdiği dersler esnasında nahvin yenilenmesine dair önerdiği görüşleri ele almıştır. Onun öne çıkan görüşleri şunlardır:

İrâb: 'Abdulmute'âl es-Saîdî'ye göre irâb, Arapların, isim, fiil ve harflerin sonunda ref, nasb ve cerr şeklinde oluşturdukları bir faaliyettir.[230] es-Saîdî, bu tanımla nahiv ilmindeki mebnilik ve mahallî irâbı atmış oluyor. Bunun yerine mu'rablığı bütün kelimelere teşmil ediyor. Dolaysıyla burada isim, fiil ve harflerin irâbları arasında bir fark kalmıyor. Böylece bütün harflerin kendisine has irâbı olmuş oluyor. Ona göre isim ve fiiller, her birinin kendine özgü bir irâbının olduğu birçok kısma ayrılmaktadır. es-Saîdî, irâb konusuna dair bu tasavvuruyla nahivcilere köklü bir muhalefet yapmış olmaktadır.[231]

es-Saîdî, i'râbın harekeleri bağlamında irâbın aslî ve ferî olmak üzere yapılan geleneksel taksimi, olduğu gibi kabul etmiştir. Ama ferî irâbı, hareke ve harfler olarak saymıştır. Nidâ konusunda ise başka bir alamet eklemiştir. es-Saîdî, her yerde olduğı gibi münadada mahallî i'râbın terk edilmesini tavsiye etmiştir. Ona göre münâdâ, müfred olduğunda yani muzâf veya muzâfa benzeyen olmadığında, damme ile veya dammenin yerini alan elif veya vâv ile mansûb olur. Böylece damme, fethanın yerine geçmiş olmaktadır.[232]

es-Saîdî, mübteda, haber ve nevâsih konularını tek bir başlık altında toplamıştır. Mübteda ve haber için farklı harekeler zikretmiştir. Mesela normalde mübteda ve haber merfudur. Oysa ona göre kâne ve benzerlerinden sonra mübteda

---

[229] 'Abdulmute'âl Sa'îdî, **en-Nahvu'l-Cedîd**, Dâru'l-Fikr el-'Arabî, Kâhire, 1947, s. 266.
[230] es-Sa'îdî, **en-Nahvu'l-Cedîd**, s. 240.
[231] Memdûh 'Abdurrahmân er-Remmâlî, **el-'Arabiyye ve'l-Vezâifu'n-Nahviyye Dirâse fî İttisâ'i'n-Nizâmi ve'l-Esâlîb**, Dâru'l-Ma'rifeti'l-Câmi'iyye, 1996, s. 25; Sa' îd, **fî İslâhi'n-Nahv**, s. 147-149.
[232] es-Sa'îdî, **en-Nahve'l-Cedîd**, s. 129.

merfu, haber ise mansûb olur. İnne ve benzerlerinden sonra ise mübteda mansûb, haber merfu olur.[233]

Müellif, nâibu'l-fâil konusunu, mefûl bih ve fâilin yerini tutan başka öğelerin kısmına eklemiştir.

Müellife göre fiil isim, isim kelimeler değil, semai fiil kelimelerdir. Semâ'î fiil ise onda kıyasın meydana gelmediği fiildir. Mesela buna mazi fiil kipinde هَيْهَاتَ ; Muzari fiil kipinde أَوَّه ve emir fiil kipinde gelen هَيْتَ örnek olarak verilebilir.[234]

Mehdî el-Mahzûmî, es-Saîdî'nin çalışmasını çok özet bir çalışma olarak nitelemiştir. el-Mahzûmî diyor ki, es-Saîdî'ye göre nahvi yenilemeden kasıt, sanki onu özetlemek ya da en kısa metinler oluşturmaktır, şeklinde bir algı oluşmuştur. Nitekim önceki nahivcilerin tarif ettiği gibi es-Saîdî de konuları özetleyerek kısaltmış ve onları sadece yirmi sekiz sayfada toplamıştır.[235]

es-Saîdî'nin çalışmasının eksik ve kusurları görmezden gelindiğinde, 'Abdulvâris Mebrûk'un dediği gibi nahvin yenilenmesi hususunda yapılan çalışmalar içinde önemli bir yeri vardır. Çünkü onun belirttiği görüş ve öneriler, dille ilgili metinler ve dil olgusuyla çelişmemektedir. Nitekim o, önceki çalışmalarda görüldüğü gibi önerilerini dilin bizzat kurallarına yönelik yapmamıştır. Aksine o, görüş ve önerilerini temel kurallara dokunmadan, dilin düzeltilmesi ve gelişmesine yöneltmiştir.[236]

### 2.2.7. Ahmed 'Abdussettâr el-Cevârî'nin Çalışması

Ahmed 'Abdussettâr el-Cevârî (ö.1988) [237] , çağdaş nahiv âlimlerinden sayılmaktadır. O, nahvin yenilenmesi ve kolaylaştırılmasına dair görüş ve önerilerini, *Nahve't-Teysîr* adlı eserinde toplamıştır. el-Cevârî, İbrâhîm Mustafâ'nın çizgisini

---

[233] es-Sa'îdî, **en-Nahve'l-Cedîd**, s. 249-252.
[234] es-Sa'îdî, **en-Nahve'l-Cedîd**, s. 239.
[235] Mehdî el-Mahzûmî, **Medresetu'l-Kûfe ve Menhecuhâ fî Dirâseti'l-Luğa ve'n-Nahv**, Matba'atu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Beyrût, 2.bs., 1985, s. 400.
[236] Sa' îd, **fî İslâhi'n-Nahv**, s. 150.
[237] Ahmed 'Abdussettâr el-Cevârî, dilci ve edebiyatçıdır. Bağdat'ta doğmuştur. Bağdat Üniversitesinde ders vermiştir. Irak Dil Konseyi ile Kâhire, Şam, Amman ve Arapça Dil Konseyleri üyeliği yapmıştır. *Nahve'l-Kur'ân* ve *Nahve'l-Fiil* adlı eserleri vardır. Bkz. Ahmed el-Âlevinâ**, Zeylu'l-A'lâm**, Dâru'l-Menâr, Cidde, , 2.bs., 1998, s. 29.

takip etmiştir. Ona göre İbrâhîm Mustafâ, bu yola girmek isteyenler için nahvi kolaylaştırma kapısını açmıştır ve aynı zamanda bu çağdaki nahvi yenileme ve kolaylaştırma hareketinin öncüsüdür. el-Cevârî, kaleme aldığı eserinin önsözünde şöyle demiştir:

"Modern eğitim ve öğretimin kapılarını açan kişinin yolunu izledim. İşte o kişi, İbrâhîm Mustafâ'dır. Ben, onun birkaç yıl boyunca icra ettiği mütevazı tecrübe, çalışma ve girişimlerini kendime rehber edindim.[238] el-Cevârî, eserinin başka bir yerinde ise şunu eklemiştir: "Nahvin yenilenmesi ve kolaylaştırılmasına ilişkin çalışmaların, bu alandaki kapalı kapıları ilk açan ve nahve ilgi duyan zihinleri aydınlatan İbrâhîm Mustafâ'nın rotasında yürümesi gerekir."[239]

el-Cevârî, çalışmasını aşağıdaki temeller üzerine bina etmiştir:

el-Cevârî'ye göre nahvi kolaylaştırmak, onu basitleştirmek ya da özet bir forma sokmak değildir. Nahvi kolaylaştırmak, onun aslî kimliğinden sapmamak, ana amacını göz ardı etmemek ve cahilane bir tavırla ona yaklaşmamaktır. Daha sonra ise nahvin doğasından oldukça uzak yabancı unsurların nahve karıştığını bilmek ve onları nahivden uzaklaştırmaktır.[240]

Müellif'e göre şiire ait veriler ve yapay kurallar, nahvin karmaşıklığını hiçbir zaman çözemeyecektir. En hikmetli çözüm yolu, Kur'ân-ı Kerîm'e dayanmak ve onun hikmet dolu verilerinden uzaklaşmamaktır.[241]

Nahiv kurallarını oluşturma bağlamında âmil nazariyesinin ağırlığını ve hâkimiyetini, mümkün mertebe azaltmak.[242]

Nahvi, felsefe ve mantıktan temizlemek.[243]

el-Cevârî, nahvin yenilenmesi ve kolaylaştırılması konusunda daha çok, İbrâhîm Mustafâ'nın görüş ve önerilerine katılmış, onun çizgisini takip etmiştir.

[238] el-Cevârî, **Nahve't-Teysîr Dirâse ve Nakd Menhecî**, s. 8.
[239] el-Cevârî, **Nahve't-Teysîr Dirâse ve Nakd Menhecî**, s. 23.
[240] el-Cevârî, **Nahve't-Teysîr Dirâse ve Nakd Menhecî**, s.11.
[241] el-Cevârî, **Nahve't-Teysîr Dirâse ve Nakd Menhecî**, s. 53-54.
[242] el-Cevârî, **Nahve't-Teysîr Dirâse ve Nakd Menhecî**, s. 47-49.
[243] Bkz. el-Cevârî, **Nahve't-Teysîr Dirâse ve Nakd Menhecî**, s. 60-62.

Buna rağmen ikisi arasında bazı konularda farklı yorumlar da mevcuttur. Onlardan bazıları şunlardır:

el-Cevârî, fethanın hafif tercih edilen bir hareke olduğu konusunda İbrâhîm Mustafâ'nın görüşüne katılmakta; fethanın, manaya delalet eden bir hareke olduğu yorumuna ise katılmamaktadır.[244]

el-Cevârî, İbrâhîm Mustafâ'nın Kâne'nin haberinin hâl olduğu görüşüne katılmamaktadır. Aksine burada haberin musned olduğu ama onu belirleyici bir unsur geldiğinden dolayı onun ref durumundan nasb durumuna geçtiğini söylemektedir.[245]

el-Cevârî, İbrâhîm Mustafâ'nın, انّ'nin isminin yanlışlıkla mansûb olduğu tezini tasvip etmemekte; aksine onun da musnedun ileyh olduğunu ama belirleyici bir faktörün müdahalesiyle mansûb duruma geçtiğini belirtmektedir.[246]

Müellif, İbrâhîm Mustafâ'nın, kesrenin izafetin alameti olduğu görüşünün aksine cerrin alameti olduğuna taraftardır. Ona göre bu konuda izafet yerine cerrin yer alması daha uygundur. Çünkü cerr, anlam bağlamında izafetten daha geniş kapsamlıdır.[247]

el-Cevârî, İbrâhîm Mustafâ'nın, tenvinin, nekre alameti olduğuna dair görüşüne de katılmamaktadır. O, bu iddianın oldukça yetersiz ve zayıf bir tez olduğu görüşündedir ve onu genelleştirmek de mümkün değildir. el-Cevârî, birçok kelime vardır ki tenvinli olmasına rağmen, onların nekre formatında olmadığını söylemiştir. Görüşünü delillendirmek için ise **مُحَمَّدٌ** ve **عَليٌّ** isimlerini örnek olarak vermiştir.[248]

Bu konuda şunu söylememiz mümkündür: el-Cevârî'nin çalışması dikkatlice incelendiğinde onun, nahvin yenilenmesi ve kolaylaştırılması alanında ciddi bir çalışma olduğu görülecektir. Ama ne var ki o, nazarîyesini ve tavsiyelerini tatbikî platforma aktaramadığı gibi çalışması da arzulanan düzeyi yakalayamamıştır.

---

[244] el-Cevârî, **Nahve't-Teysîr Dirâse ve Nakd Menhecî**, s. 86-87.
[245] el-Cevârî, **Nahve't-Teysîr Dirâse ve Nakd Menhecî**, s. 80.
[246] el-Cevârî, **Nahve't-Teysîr Dirâse ve Nakd Menhecî**, s. 82.
[247] el-Cevârî, **Nahve't-Teysîr Dirâse ve Nakd Menhecî**, s. 97.
[248] el-Cevârî, **Nahve't-Teysîr Dirâse ve Nakd Menhecî**, s. 117.

### 2.2.8. Muhammed el-Kessâr'ın Çalışması

Muhammed el-Kessâr, *el-Miftâh li Ta'rîbi'n-Nahv* adlı eseriyle nahvi yenileme ve kolaylaştırma faaliyetinde bulunanların kervanına katılmıştır. O, eserinde harekelerin âmiller ile ilişkilendirilmesini kabul etmemiş; bunun Yunan felsefesinden alındığını söylemiş ve onu Arap dili mantalitesinin dışındaki bir işlem olarak görmüştür. Buradan hareketle mevcut olan nahvin, Araplara ait bir nahiv olmadığını iddia etmiştir. Muhammed el-Kessâr, kendi çalışmasının, nahvi düzeltmek ve netleştirmek; ona karışmış yabancı unsurları temizlemek; dolaysıyla çalışması neticesinde nahvin, Arap aklı ve çevresiyle uyumlu olan aslî kimliğine dönmesi için yapıldığını söylemiştir.[249]

el-Kessâr, i'râb ve alametlerinin tefsirini sağlayan alternatif bir teori getirmiştir. Ona göre i'râbın, her bir durumunun bir fonksiyonu bulunmaktadır. el-Kessâr, bu teoriye "*faaliyyet nazariyesi*" adını vermiştir. Ona göre nahivcilerin anlattıkları avâmil ile ilişkilendirdikleri i'râb harekeleri, Arap insanın zihninde anlattıkları şekilde oluşmamıştır. Önceki nahivciler, i'râb harekelerini âmile bağlamışlardır ama bu olgu Arap insanın zihninde bulunmamaktadır. el-Kessâr'a göre irâb harekeleri ancak fonetik sembollerdir. Mu'rab, Arapların onlardan yararlanmaları fiillerdeki ve fiillerle ortak paydası bulunan isimlerdeki faaliyet derecelerini belirlemek içindir.[250]

Muhammed el-Kessâr, i'râbın harekelerini faaliyyet nazariyesine bağlamış O, harekeleri bir nazariyesine göre farklı derecelerde olmak üzere üç kategoride ele almıştır: Bunlar, güçlü, normal ve zayıf derecede bulunma durumlarıdır. Müellif, güçlü mertebeyi el-'umde (temel); normal mertebeyi el-vasît (orta); zayıf ya da durgun mertebeyi ise el-fadlâ (fazla) olarak adlandırmıştır. Daha sonra ise her üç mertebeyi, oluşturduğu Arap dili kalıplarına uygun olarak aşağıdaki şekilde tanzim etmiştir:

Damme, güçlü derecede olmanın ifadesidir (Umde).

---

[249] Muhammed Kessâr, **el-Miftâh li Ta'rîbi'n-Nahv**, el-Mektebû'l-'Arabî li'l-İ'lân, Dimaşk, 1976, 170-172.

[250] Kessâr, **el-Miftâh li Ta'rîbi'n-Nahv**, s. 170-172

Kesre, orta derecede olmanın ifadesidir (Vasît).

Fetha, zayıf/durgun derecede olmanın ifadesidir (Fadla).[251]

el-Kessâr, nahvin konularını da adı geçen tasnife göre yapmıştır ki onlar da şunlardır:

el-'Umde, merfular içindir.

el-Vasît, mecrurlar içindir.

el-Fadlâ, mansuplar içindir.[252]

Muhammed el-Kessâr, daha sonra bu harekeleri faaliyyet esasına göre isimlere de uygulamıştır. Fiil ile olan yoğun ilişkisinden ve meydana gelen faaliyetteki güçlü işlevinden dolayı fâil için 'umdenin sembolü olan damme'yi uygun görmüştür. Faaliyetteki zayıf işlevinden dolayı fethayı, fethanın sembolü; faaliyetteki normal işlevinden dolayı da kesreyi de mecrurun sembolü olarak saymıştır.[253]

Yukarıdaki bakış açısına göre bütün fiiller mu'rabtır. Fiillerin son harekeleri, onların faaliyyetteki derecelerine göre ortaya çıkmaktadır. Mesela fiilin mazi kipi, zayıf bir faaliyeti göstermektedir. Çünkü o, geçmişte meydana gelmiş ve konuşanın zihin dünyasında artık kalmamıştır. İşte bu faaliyetin alameti, fetha olmaktadır. Muzari fiili ya da diğer adıyla *el-fi'lu'l-mustemirr*'i, harekelerin en güçlüsü olan damme'yi almıştır. Muhammed el-Kessâr'a göre bunun nedeni onun, halıhazırdaki gerçek bir faaliyetin içinde yer almasıdır.

Müellif, fetha'yı ise faaliyetin içindeki zayıflığın sembolü olarak nitelemiştir. Fetha, faaliyetin gelecekte meydana gelmesi veya sürmesi konusunda şüphe bulunduğunda kullanılır. Bu da, muzari fiilinin mansûb olduğu durum için geçerli olmuştur.

[251] Kessâr, **el-Miftâh li Ta'rîbi'n-Nahv**, s. 181.
[252] Kessâr, **el-Miftâh li Ta'rîbi'n-Nahv**, s. 218.
[253] Kessâr, **el-Miftâh li Ta'rîbi'n-Nahv**, s. 221-224.

Faaliyet ya da sürekliliğin kesildiğinin ifadesi olan muzari fiilin cezmi de böyledir. Aynı durum, emir fiil konusunda da geçerlidir. Çünkü sükûn alameti de, faaliyetin kesildiğinin bir ifadesidir.[254]

Yukarıda gündeme getirdiğimiz görüş ve yorumlar, el-Kessâr'ın çalışmasının bir özeti durumundadır. O, bu çalışmasıyla Arap insanının zihin dünyasıyla uyumlu olan bir teori getirmeyi amaçlamıştır. O, i'râb alametlerini açıklama konusunda Yunan mantığından alınmış yabancı unsurlara alternatif bir bakış açısını getirmeyi amaçlamıştır. Ne var ki biz, onun nahve dair dile getirdiği bu görüş ve yorumların da daha çok, felsefeye yakın duran görüş ve yorumlar olduğunu gördük. Daha önceki çalışmalarda yoğunluklu olarak vurgulanan noktanın, nahivcilerin ta'lil konusuna aşırı daldıkları boyutu olduğunu anladık. el-Kessâr ise Yunan felsefe ve mantığına dayanması nedeniyle nahvin, Arap nahvi olmadığı konusuna yoğunlaşmıştır. O, faaliyyet nazariyesi ile kelimelerin sonundaki harekeleri tasnif etmeyi çıkış noktası olarak kabul etmiştir. Oysaki bu, nahvi kolaylaştırma bağlamında bir aktivite olarak kabul edilemez. Nahvi yenileme ve kolaylaştırma konusunda yapılan çalışmalar ile eserlerde vurgulanan görüş ve yorumlar, nahvin ideal bir şekilde uygulanmasına katkıda bulunduğu söylenemez.

### 2.2.9. Mehdî el-Mahzûmî'nin Çalışması

Mehdî el-Mahzûmî (ö.1993)[255], konuya ilişkin iki eser yazmıştır. Birincisi, 1964 yılında yayımladığı *Fî'n-nahvi'l-'Arabî nakd ve tevcîh* adlı eserdir. Nahvin ıslahına dair tenkitlerini, görüş ve önerilerini içeren bu eser, onun nazarî/teorik görüşlerini temsil etmektedir. İkincisi ise 1966 yılında yayımladığı *Fî'n-Nahvi'l-'Arabî Kavâi'du ve Tatbîkun 'alâ'l-Menheci'l-'İlmi'l-Hadîs* adlı eserdir. Bu eser ise onun, nahvin nasıl uygulanması gerektiğine dair görüşlerini kapsamaktadır.

Mehdî el-Mahzûmî'nin, konuyla ilgili önemli kaynaklarının şunlar olduğu görülmektedir:

---

[254] Kessâr, **el-Miftâh li Ta'rîbi'n-Nahv**, s. 184-196.

[255] Mehdî el-Mahzûmî, Arap dilbilimcisidir. Necef'te doğmuştur. Bağdat Üniversitesi Edebiyat Fakültesi öğretim üyesi olarak çalışmıştır. Irak Bilim Konseyi üyeliğine tayin edilmiştir. Bkz. Nizâr Abazâ-Muhammed Riyâd el-Mâlih, **İtmâmu'l-A'lâm Zeyl li Kitâbi'l-A'lâm li Hayruddîn ez-Zirikli,** s. 291.

Kûfe ekolü yani en-Nahvu'l-Kûfî.

İbn Madâ el-Kurtûbî'nin *er-Redd 'alâ'n-Nuhât* adlı eseri.

İbrâhîm Mustafâ'nın *İhyâu'n-Nahv*.

Kendisine ait orijinal görüşler.

el-Mahzûmî'nin, nahvi yenilemeye dair projesi, nahvi öğrenecek kimselerin işini kolaylaştırmaya yönelik yeni önerilerin sunulmasına dayanmaktadır. Bu ise nahiv bilim dalının usul, konu ve metot olmak üzere tüm boyutlarıyla ıslahını içermektedir.[256]

Mehdî el-Mahzûmî'nin, nahvi yenilemeye dair çalışması, kısaca iki temel ilkeye dayanmaktadır:

Birincisi; ithal bir metot olan felsefi metodun etkisi altında nahve sokulmuş olan şaibeleri ortadan kaldırmak. Nitekim bu metot beraberinde *âmil düşüncesi*'ni getirmiştir.

İkincisi, nahiv dersinin konusunu belirlemek ve ondaki başlama faaliyeti noktasını belirtmektir. Bundan amaç ise nahvi okuyanlara yol göstermek ve onların adı geçen bilim dalından yararlanmasını sağlamaktır. Bu itibarla Mehdî el-Mahzûmî, cümle olgusunu nahvin başlangıcı olarak seçmiş; hatta onu nahiv dersinin konusu saymıştır.[257]

el-Mahzûmî'nin, nahvi yenilemeye dair projesinin içerdiği en önemli görüşleri, aşağıdaki şekildedir:

el-Mahzûmî'nin projesiyle nahiv, iki konuyu çözmüş olmaktadır: Birincisi cümlenin oluşumu ve sistemidir. Cümleyi oluşturan öğelerin takdim ve tehiri; açık ya da gizli olması gibi hususlar bu konuya girmektedir. İkincisi ise cümlenin, meram ve

[256] Mehdî el-Mahzûmî, **fî'n-Nahvi'l-'Arabî Nakd ve Tevcîh**, Dâru'r-Râid el-'Arabî, Beyrût, 2.bs., 1986. s. 15.
[257] el-Mahzûmî, **fî'n-Nahvi'l-'Arabî Nakd ve Tevcîh**, s. 15-16.

maksadını belirtmek için kullanılan edatları ve genel manaları ele alan kısımdır. Bunu da tevkîd, nehy, istifham vb. konular oluşturmaktadır.[258]

el-Mahzûmî'nin projesine göre âmil nazariyesi ve onunla ilişkili tenâzu', iştiğal, mahallî ve takdiri i'râb gibi konuların nahivden atılması gerekir.[259]

Mehdî el-Mahzûmî, öteden beri nahivcilerin, kelimeyi isim, fiil ve harf şeklindeki tasnifini kabul etmemekte; bu tasnife dördüncü bir ek yapmaktadır. O da kinayelerdir ki bu, zamirler, ismi işaretler, ismi mevsuller şart isimleri ve istifham edatlarından ibarettir.[260]

Nahvin tasnif ve konulara ayrılmasında kelime ya da edatların alanlarımdaki benzerliği temel almıştır. Bu, kelimelerin i'rablarını aşamamıştır. Böylece işler, birbirine karışmıştır. O, bütün nahivcilerin aynı başlıkta topladığı konuları birbirinden ayırmıştır. Buna örnek olarak mesela o, **أَنَّ ، أَنْ ، ما** edatlarını bir arada saymıştır. Çünkü ona göre bu edatlar, birbiriyle ilgisi olmayan iki şeyi birbirine kavuşturup ekliyor. Bu nedenle o, bu edatlara "*Vasl edatları*" adını vermiştir.[261]

Mehdî el-Mahzûmî, **فاء - واو** ve **ثُمَّ** ile **لا** ile **بَلْ** edatlarını birbirinden ayırmıştır.[262] Aynı şekilde istisna-i müferrağı (müstesna minh'i hazfedilen istisna), istisna konusundan atmış ve onu başka bir konu olan kasr konusuna eklemiştir.[263]

Mehdî el-Mahzûmî, öğretilmesi için nahve bazı üslupları içeren bir bâb eklemiştir. Orada tevkîd, nefy, istifham, şart, nida vb. üslupları ele almıştır.[264]

Yazar, cümleyi yeni bir tasnife tabi tutmuştur.

Fiil cümlesi: Bu, içinde musnedi yenilenmeye delalet eden ya da musnedun ileyhisi, musnedi nitelemekte olan cümledir. Daha açık bir ifadeyle fiil cümlesinde musned, bir fiildir. Çünkü olayın yenilenmesine devam etmekte olduğuna delalet eden sadece bir fiildir.

---

[258] el-Mahzûmî, **fi'n-Nahvi'l-'Arabî Nakd ve Tevcîh**, s. 17.
[259] el-Mahzûmî, **fi'n-Nahvi'l-'Arabî Nakd ve Tevcîh**, s. 16.
[260] Mehdî el-Mahzûmî **Fi'n-Nahvi'l-'Arabî Kavâid ve Tatbik**, Dâru'r-Râid el-'Arabî, Beyrût, 1986.s. 19-65.
[261] el-Mahzûmî, **fi'n-Nahvi'l-'Arabî Nakd ve Tevcîh**, s. 312-319.
[262] el-Mahzûmî, **Fi'n-Nahvi'l-'Arabî Kavâid ve Tatbik**, s. 191.
[263] el-Mahzûmî, **Fi'n-Nahvi'l-'Arabî Kavâid ve Tatbik**, s. 210.
[264] el-Mahzûmî, **fi'n-Nahvi'l-'Arabî Nakd ve Tevcîh**, s. 225-233.

İsim cümlesi: Musnedi, devamlılığa delalet eden ya da yenilenmeyen sabit bir vasfı gösteren bir musnedun ileyhi'yi barındıran cümledir. Daha açık ifadeyle isim cümlesindeki musned, bir isimdir. Kısacası fiil cümlesindeki musned fiil; isim cümlesinde ise bir isim olmaktadır.[265]

Mehdî el-Mahzûmî, fâil ile nâibu'l-fâili yani sözde özneyi bir konuda toplamıştır. Ona göre her ikisi de fiil cümlesinin musnedun ileyhi'sidir. Aynı zamanda her ikisi de lüğavî fâildirler.[266]

O, failin fiile takdini caiz görmüştür. Bu, onun cümlede fail olduğunu ortadan kaldırmaz.[267]

Mehdî el-Mahzûmî'ye göre hareke önceki nahivcilerin sandığı gibi bir âmilin etkisiyle i'râbın harekesi, mu'rab kelimenin sonunda ortaya çıkmış değildir. Aksine o hareke, cümlede musned, bir muzâfun ileyh, fâil, meful vb. bir görevin ifadesidir. el-Mahzûmî, damme ve kesrenin delaletine dair görüşleri hususunda İbrâhîm Mustafâ'nın dediklerine yaklaşmaktadır. Ne var ki o, fethanın, i'râbın işareti olduğuna dair İbrâhîm Mustafâ'nın görüşüne katılmamaktadır. el-Mahzûmî fethanın, ancak isnad ve izafet konusunda olmayan sözcükler için i'râbın işareti olabileceğine taraftardır. Nitekim bu alana birçok konu dâhil olmaktadır.[268]

el-Mahzûmî, bütün fiillerin mebni olduğu görüşündedir.[269] Ona göre mu'rab muzari fiilin harekesinin değişmesi, âmillerin etkisinden değil, zamandan dolayıdır. Muzari fiili, maziye veya müstakbele delalet eden edatlardan soyut olduğu halde merfu olur. Mesela **يَقُومُ – يَقْعُدُ** fiillerinde bu edatlar yoktur. Te'kid nunu **لَنْ** ve **إِذَنْ** gibi muzari fiilini gelecek zamanla sınırlandıran edatlar, fiilin başına geldiğinde muzari fiil, nasb olur. Muzari fiile, onun maziye delalet etmesine neden olan **لَمْ – لَمَّا** gibi cezm eden edatlar bitiştiğinde ise muzari fiil, meczum olur.[270]

---

[265] el-Mahzûmî, **fî'n-Nahvi'l-'Arabî Nakd ve Tevcîh**, s. 41-42.
[266] el-Mahzûmî, **Fi'n-Nahvi'l-'Arabî Kavâid ve Tatbik**, s. 15.
[267] el-Mahzûmî, **Fi'n-Nahvi'l-'Arabî Kavâid ve Tatbik**, s. 91.
[268] el-Mahzûmî, **fî'n-Nahvi'l-'Arabî Nakd ve Tevcîh**, s. 67.
[269] el-Mahzûmî, **fî'n-Nahvi'l-'Arabî Nakd ve Tevcîh**, s. 69.
[270] el-Mahzûmî, **fî'n-Nahvi'l-'Arabî Nakd ve Tevcîh**, s., 299-300 ; el-Mahzûmî, **Fi'n-Nahvi'l-'Arabî Kavâid ve Tatbik**, 25.

el-Mahzûmî, fiili mazi, muzari ve dâim (fâil vezninde olan sözcük) diye tasnif etmiştir. Onun dâim dediğine nahvin Basra ekolü ismu'l-fâil; Kufe ekolü ise *el-fi'lu'd-dâim* demektedir. el-Mahzûmî'ye göre birçok kullanılışında ismi fâil, gerçekte bir fiildir; hem manası hem de işlevi açısından olayın sürekliliğine ve devamlılığına delalet etmektedir.[271] Müellif el-Mahzûmî, fiilin iki vasfını taşımadığı iddiasıyla emir fiilini, fiillerin tasnifinden çıkarmıştır. Çünkü ona göre emir fiili, kipi bağlamında ne bir zamanı ne de bir isnadı göstermektedir.[272]

el-Mahzûmî, kimisi yeni kimisi de Arap nahiv kültüründen kaynaklanan terimler oluşturmuştur. Kendisi, Kûfe ekolünden etkilenmiştir. Mesela el-Mahzûmî, harf kavramı yerine edat[273]; cerr kavramı yerine hafd[274]; ismu'l-fâil kavramı yerine *el-fi'lu'd-Dâim* kavramlarını kullanmıştır.[275] Atıf harflerine karşılık ise edâtu't-teşrîk terimlerini kullanmayı tercih etmiştir. Çünkü onun görüşüne göre atıf harflerinin çoğu atıf olayını ifade etmemektedir. el-Mahzûmî, Basra ekolüne göre zarf sayılan mekan ve zaman zarflarını ise el-müknâ bih diye adlandırmıştır. el-Mahzûmî, zarflar konusunda "Biz, onları bu şekilde isimlendirmekten kaçındık; çünkü bu şekilde isimlendirme, aklî isimlendirmelerdir; dil alanında bunun benzeri de bulunmamaktadır" demiş ve zarf diye tesmiye edilmesini kabul etmemiştir.[276]

el-Mahzûmî, kâne ve benzerlerini *Ef'âlu'l-vucûd* diye adlandırmıştır. Cümlede mansûb olarak gelen kâne ve benzerlerinin haberini, Kûfe ekolünün görüşü doğrultusunda hâl diye kabul etmiştir. Bu konuda şu örnekleri getirip şöyle demektedir: **كَانَ المَطَرُ غَزِيرًا** "*Yağmur boldu*"; **مَا زَالَ المَطَرَ مُنْهَمِرًا** "*Yağmur, hâlâ boldur*" cümlelerdeki **غَزِيرًا** ve **مُنْهَمِرًا** kelimeleri mansûb tur ve hâl konumundadır. Zaten hâl, var olanın yani fâilin durumunu açıklar. Onun varlığı, ister كان ile tabir edilen mutlak bir varlık olsun ister belli bir zamana bağlı olsun, fark etmez. Mesela varlık، **أَصْبَحَ** ile sabah, **بَاتَ** ile gece gibi belli bir zaman dilimine bağlanmaktadır. **مَا فَتِئَ - مَا دامَ - مَا بَرِحَ ما انْفَكَّ - مَا زالَ،** fiilleriyle ise süreklilik arzetmektedir.[277]

---

[271] el-Mahzûmî, **Fi'n-Nahvi'l-'Arabî Kavâid ve Tatbik**, s. 23.
[272] el-Mahzûmî, **fî'n-Nahvi'l-'Arabî Nakd ve Tevcîh**, s. 120
[273] el-Mahzûmî, **Fi'n-Nahvi'l-'Arabî Kavâid ve Tatbik**, s. 37.
[274] el-Mahzûmî, **Fi'n-Nahvi'l-'Arabî Kavâid ve Tatbik**, s. 66.
[275] el-Mahzûmî, **Fi'n-Nahvi'l-'Arabî Kavâid ve Tatbik**, s. 23.
[276] el-Mahzûmî, **Fi'n-Nahvi'l-'Arabî Kavâid ve Tatbik**, s. 107.
[277] el-Mahzûmî, **Fi'n-Nahvi'l-'Arabî Kavâid ve Tatbik**, s. 132.

el-Mahzûmî, cerr harflerini "izafet edatları" diye nitelemiştir. Ona göre bu harfler ile izafeti mümkün olmayanın izafeti sağlanır. Mesela **خَرَجْتُ مِنَ الْبَيتِ** "*Evden çıktım*" cümlesindeki **الْبَيْتِ** kelimesi muzâfun ileyhtir. **خَرَجْتُ** fiili ise muzâftır. el-Mahzûmî, fiillerden sonra gelen kelimeleri, fiillere izafet yapmak için harf-i cerlere başvurulduğu görüşündedir. Çünkü bizzat fiil, yapısı ve durumu itibariyle izafeti kabul etmez.[278]

Yukarıda yer verdiğimiz bilgilerden hareketle, el-Mahzûmî'nin bu alandaki çalışmalarının, diğer çalışmalar ile kıyaslandığında, en geniş çalışmalar olduğunu söyleyebiliriz. Buna rağmen onun çalışmaları, modernist çağdaş araştırmacıların eleştirilerinden kurtulmuş değildir. Kanaatimizce onun söz konusu eleştirilere maruz kalması, çalışmalarının, nahvin yenilenmesi alanındaki değerini düşürmemekte; önemini azaltmamakta; pratik bağlamdaki öncülük rolünü geri plana itmemektedir. Çünkü nahvin yenilenmesi konusunda ileri sürülen birçok teorik görüş ve yorumların yanında onun çalışmaları, nahvin uygulanmasına dair vurgulanan nadir çalışmalar arasında yer almaktadır.

## 2.3. BATI'DAKİ DİL ARAŞTIRMALARINDAN ETKİLENEN ÇALIŞMALAR

### 2.3.1. 'Abdurrahmân Muhammed Eyyûb

'Abdurrahmân Eyyûb (ö.2013)'un[279] 1957 yılında yazdığı *Dirâsât Nakdiyye fi'n-Nahvi'l-'Arabî* adlı eseri, nahivcilerin metotlarını eleştiren yeni çalışmalar arasında sayılmıştır. Yazar, kitabında nahve dair bazı eksiklerin yerini belirlemiştir. O, nahiv konusunda modern dil yöntemleri ve tekniklerinin uygulanmasının zorunluluğuna ve önemine hep parmak basmıştır. Kendisi bu çalışmasını, nahvin zorluk ve noksanlıklardan kurtulması için yapmıştır. O, çalışmasını "Yeni neslin zihnini, nahve açılmadan önce, tamamlansın ve olgunlaşsın diye aklî bir devrime hazırlayan bir eser" olarak nitelemiştir.[280]

---

[278] el-Mahzûmî, **Fi'n-Nahvi'l-'Arabî Kavâid ve Tatbik**, s. 65.

[279] Dil çalışmaları konusunda Londra Üniversitesi'nde doktora yapmıştır. Kuveyt Üniversitesi'nde dil ve fonetik ilmi dersini vermiştir. Kahire Üniversitesi Dârul-'Ulûm Fakültesi'nde de ders vermiştir. Bkz. 'Abdurrahmân Eyyûb, **Dirâsât Nakdiyye fi'n-Nahvi'l-'Arabî** ve **Esvâti'l-Luğa** adlı eserlerin kapakları, Matba'atu Geylanî, byy., 5.bs.,1968.

[280] Eyyûb, **Dirâsât Nakdiyye fi'n-Nahvi'l-Arabî**, (Yazarın sözü, s. v.)

‘Abdurrahmân Eyyûb, nahvi eleştirme konusunda, kelimenin manasından daha çok, onun şeklini esas alarak tasnif eden şeklî ve tahlilî metoda dayanmıştır. Çünkü kelimeye dair belirlediği bu metot, kelimenin yerini diğer kelimelerden ayırt etmeyi kapsadığı gibi kelimenin unsurlarını ve kesitlerini de kapsamaktadır.[281]

‘Abdurrahmân Eyyûb, eserinin giriş kısmında, önceki nahivcilerin Arapça grameri konusunda düştükleri bazı yanlışları aşağıdaki şekilde belirlemiştir:

Onlar, gramerle ilgili nazariyelere yoğunlaşmadan önce konuyla ilgili misallere yoğunlaşmayı esas almışlardır.

Onlar, dil malzemesinden kurala ulaşmayı değil, aksine bazı aklî varsayımlara uygun kaideler koymuş, daha sonra da onları dille ilgili konulara tatbik etmişlerdir.

Arap kabilelerinin birbirine karışması ve dil kurallarını oluşturma konusunda lehçeleri birbirinden ayıramamak.

Yunan mantık kurallarından ve Eflatun’un dil konusundaki görüşlerinden etkilenme.[282]

İşte yukarıda saydığımız maddeler, ‘Abdurrahmân Eyyûb’un, nahivle ilgili ileri sürdüğü en önemli görüş ve yorumlardır. O, bunlarla şekilsel tahlil metodu bağlamında, nahvin sorun ve eksiklerini çözmeye çalışmıştır.

‘Abdurrahmân Eyyûb, nahiv kitaplarında öteden beri gelen konuların geleneksel tertibi metodolojisine bağlı kalarak kendi metodunu uygulamaya çalışmıştır. Eserinde buna ilişkin vurguladığı öneriler ise şunlardır:

#### 2.3.1.1. Kelimenin Üç Kısma Ayrılması

‘Abdurrahmân Eyyûb, kelimenin üçe ayrılmasına karşı çıkmıştır. O, bu tasnifi bir kusur olarak görmüştür. Kendisi nahivcilerin, bu tasnifi Antik Yunan dili tasnifinden aldığı görüşündedir. Bu itibarla mevcut tasnif, ona göre eksiktir ve ideal değildir. Çünkü adı geçen tasnif, kelimeyi bütün boyutlarıyla kapsamamakta ve

[281] Eyyûb, **Dirâsât Nakdiyye**, s. 11.
[282] Eyyûb, **Dirâsât Nakdiyye**, s. 5.

başka unsurların, kelimenin kapsam alanına girmesine engel olmamaktadır.[283] ‘Abdurrahmân Eyyûb’a göre bu kusur nedeniyle nahivciler, tariflerine bazı şekilsel alametler eklememişlerdir. Ona göre söz konusu alametler, kelime taksiminde tariflerden daha çok belirleyicidir. Kelimelerin çeşitlerini belirleyen alametler, efrâdını câmî’ ve ağyârını mâni’ yani belirleyici unsurlardır, demektedir.

Bu durumda manadan daha çok, şekilsel ve ta’lili esas alan ekole uygundur. Zaten ‘Abdurrahmân Eyyûb, kendi görüş ve yorumlarıyla bu ekolün görüş ve yorumları doğrultusunda hareket etmiştir.

#### 2.3.1.2. Mu‘râb ve Mebnîliğin Nedenleri

‘Abdurrahmân Eyyûb, kelimenin kısımları hakkında yaptığı eleştirisinde, yine kendi şeklî/biçimsel metodunu esas almış ve manaya delalet metodu da reddetmiştir. O, aynı şekilde önceki nahivcilerin esas aldığı mu’râb ve mebnîlikle ilgili illetleri (nedenleri) de reddetmiştir. Çünkü ona göre bunlar, güçlü ya da zayıf cılız olması bağlamında mantıksal bir anlayışa ve kategorik tasnife dayanmaktadır. Bu anlayışa göre güçlü kelimeler, mu’râb; zayıf kelimeler ise mebnî oluyor. ‘Abdurrahmân Eyyûb ise bütün kelime gruplarında fonetik bir boyut olduğunu; dolaysıyla onlara güçlü ya da zayıf şeklinde bir isnadın yüklenmemesi gerektiğini söylemektedir.[284]

#### 2.3.1.3. İ‘râbın Anlamı

‘Abdurrahmân Eyyûb, takip ettiği aynı metodu doğrultusunda dört kavramı açıklamıştır. Söz konusu kavramlar irâb, irâbın gerçekleştiği yer, irâbın durumu ve irâbın alametleridir. Mesela Eyyûb’a göre ref alameti, irâbın gerçekleştiği kelimenin konumundan dolayı meydana geliyor. Bu, söz konusu kelimenin kendisinden kaynaklanmıyor. Bu görüşüyle ‘Abdurrahmân *Eyyûb*, önceki nahivcilerin, mebni kelimenin ref’, nasb ve cezm durumlarını kabul etmedikleri şeklindeki görüşlerinden ayrılmaktadır. Çünkü söz konusu durumlar, önceki nahivcilere göre mu’rab kelimeler için geçerli özelliklerdir. Bundan dolayı nahivciler, bu durumdaki mebni kelimeye merfu’ demiyor, mahallen merfu diyorlar. Ama ‘Abdurrahmân Eyyûb, gerek mebni

[283] Eyyûb, **Dirâsât Nakdiyye**, s. 20.
[284] Eyyûb, **Dirâsât Nakdiyye**, s. 31.

gerekse mu'rab olsun, bütün kelimeler, belirli bir irâb yerini işgal ediyor ve bu şekilde, çeşitli irâb durumlarını ediniyor, demektir. Müellif aynı zamanda irâb alametinin, irâbın kaçınılmazları; irâb durumunun da irâbın gerçekleştiği yerin kaçınılmazlarından olduğu görüşünü seslendirmektedir. Çünkü bütün irâb halleri, irâbın alametinin olmasını zorunlu kılmamaktadır. Dahası takdiri irâb alametleri nazariyesine de gerek duyulmamaktadır.[285] Dolaysıyla ona göre irâb ve binâ konularına dair yaptığı eleştirinin, sadece nahivcilerin birçok görüş ve açıklamalarında dayandıkları mantıkî illetler çerçevesinde kaldığı apaçık ortadadır.

#### 2.3.1.4. Cümlenin Anlamı

'Abdurrahmân Eyyûb, musned + musned ileyh şeklindeki soyut ve örnek cümleler ile مُحَمَّدٌ قائمٌ (*Muhammed ayaktadır*) örneğinde olduğu gibi bizzat dile getirmiş ve söylenmiş cümleleri ayırt edemediklerinden dolayı önceki nahivcileri kınamıştır.

'Abdurrahmân Eyyûb, Batı'daki çağdaş dilbilimcileri, cümleyi "örnek cümleler" ve kullanılan "gerçek cümleler" diye ayırdıklarından dolayı takdir etmiştir. Bu açıklamanın sonucunda kendisi mübteda+haber unsurlarını oluşturan örnek cümleleri, isim cümlesi niteliğini taşıyan cümleler olarak görmektedir. مُحَمَّدٌ قائمٌ "*Muhammed ayaktadır*" cümlesi ise gerçek hayattan bir örnek olarak gelmiştir. Ona göre bundan dolayı her iki unsuru ayırmamız gerekir. O, devamla diyor ki "Tüm dillerin gramerinde bu ayırımın yapılması gerekir. Hayatın içinden gelen ve gerçekleşen bir konuşmadan ibaret olan cümle ile örnek şeklindeki cümleler arasında bir ayırımın yapılması zorunludur. Mesela mübteda+haber ilişkisi bir örnektir. Bu örneğe göre kullanılan cümleler ise konuşma formatında sayılmaktadır. مُحَمَّدٌ قائمٌ ve misal olarak verilen benzer cümleler, nahiv ilmi sayılmamakta; aksine onlar hayatın içinde gerçekleşen uygulamalı konuşmalar olarak kabul edilmektedir.[286]

#### 2.3.1.5. Cümle Çeşitleri

'Abdurrahmân Eyyûb, nahivcilerin isim ve fiil cümlesi şeklinde yaptıkları cümle tasnifine katılmamaktadır. O, Arapçada cümlenin konumu itibariyle *isnâdiyye*

[285] Eyyûb, **Dirâsât Nakdiyye**, s. 55.
[286] Eyyûb, **Dirâsât Nakdiyye**, s. 125-126.

ve *gayr-ı isnâdiyye* şeklinde iki kısma ayrılmasından yanadır. *İsnâdiyye cümleleri,* isim ve fiil cümleleriyle sınırlıdır. Ama *gayr-ı isnâdiyye cümleleri* ise nidâ, ni'me, bi'se ve ta'accübü barındıran cümlelerdir. Ona göre bunların, nahivciler tarafından, fiil cümlesi diye nitelendirilmiş olması, fiil cümleleri kategorisinde ele alınmasını gerektirmez.[287]

Yukarıda saydığımız görüşler, Eyyûb'un, *Dirâsât Nakdiyye fi'n-Nahvi'l-'Arabî* adlı eserinde ele aldığı en önemli düşünceleridir. Kanaatimizce o, tüm bu görüşleriyle nahvin genel çerçevesi dışına çıkmamıştır. O, bununla sadece içeriden nahvi ıslah etmeye çalışmıştır. Her ne kadar bu minval üzere eleştirse de nahiv kültürünü tüm yönleriyle devre dışı bırakmamıştır. *Eyyûb,* bu yönüyle modern nahvin öncülerinden sayılmıştır. Kendisi, "*Şekilsel tahlil ekol*"ü bile diyeceğimiz modern dil nazariyesi bağlamında nahvi eleştiren ilk kimsedir, denebilir. O, aynı zamanda dikkatlerin, modern Batı dili teorilerine çevrilmesi ve nahiv konusunda söz konusu teorilerden yararlanmanın zorunluluğuna odaklanılmasında pay sahibidir.

### 2.3.2. Temmâm Hassân'ın Çalışması

Temmâm Hassân (ö.2011)[288], *el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ* adlı eserinde, dilin vasfî (niteleyici) metotla öğrenilmesinden yana tavır takınmıştır. Nahvin yenilenmesi konusunda ise önceki çalışmaların bertaraf etmede aciz kaldığı âmil nazariyesinden uzak durmaya dayanmıştır. O, âmile karşılık, i'râb alametlerinin tefsirini yapacak bir teorinin getirilmesini tavsiye etmiştir. Temmâm Hassân, önceki nahivcilerin konu edindiği âmil sözcüğünden kesinlikle uzak durulmasından yanadır. O, alternatif olarak getirdiği teorisini "*karinelerin yardımlaşması*" şeklinde adlandırmıştır. Kendisi bunu, nahve dair mananın, i'râb alametleriyle tek başına anlaşılamayacağına bağlamıştır. Onun görüşüne göre mananın anlaşılması, cümledeki mevcut alamet ve faktörlerin yardımlaşmasıyla mümkündür. O, bu

[287] Eyyûb, **Dirâsât Nakdiyye**, s. 129.

[288] Temmâm Hassân, dilbilimcidir. Birçok üniversitede ders vermiştir. Onlardan biri de Kahire Üniversitesi Dâru'l-'Ulûm Fakültesinde öğretim üyeliği yapmıştır. Kahire Arap Dil Konseyi üyeliğinde bulunmuştur. Eserleri arasında *Menâhicu'l-Bahs fi'l-Luğa* da vardır. Bkz. 'Abdurrahmân Hasan el-Arif ve diğerleri, **Temmâm Hassân Râiden Luğaviyyen**, 'Alemu'l-Kutub, Kâhire, 1.bs., 2002, s. 13-16.

çalışmasını, nahvin yenilenmesi alanında yapılan en cesur çalışma olarak nitelendirmiştir.[289]

Temmâm, nazariyesini kelimeler arasındaki anlam ilişkisi (ta'lik, el-alâkâtu's-siyâkiyye) temeline dayandırmıştır. Kendi ifadesiyle söz konusu nazariye, nahiv alanında en temel düşüncedir. Bundan dolayı Temmâm, ta'lik konusunun sağlam şekilde anlaşılmasını, tek başına nahiv ve âmiller alanındaki yanlışların anlaşılması ve giderilmesi için yeterli saymıştır. Çünkü ona göre ta'lik, birbiriyle ilişkili konuların anlaşılması ve eksiksiz açıklanması hususunda en ideal bir araç durumundadır. Aynı şekilde ta'lik nazariyesi, nahvin konularının işlevlerinin anlaşılması ve analiz edilmesi bağlamında en yararlı nazariyedir.[290]

Temmâm Hassân, ta'lik fikrini, 'Abdulkâhir el-Curcânî (ö.471/1078)'nin *Delâilu'l-İ'câz* adlı eserindeki düşüncelerinden almıştır, denebilir. Temmâm, *Delâilu'l-İ'câz*'daki ta'lika dair görüşlerin, şu ana kadar nahiv kültürü tarihinde kelimeler arasındaki ilişkilerin tefsiri bağlamında en önemli görüşler olduğunu söylemiştir. O, bu konuya ilişkin dile getirilen 'Abdulkâhir'in dediklerini en önemli ve mutlak yorumlar olarak kabul etmiştir. Temmâm'ın iddiasına göre ta'lik nazariyesi manevî, lafzî ve halî karineler aracılığıyla nahvi, anlamlar arasındaki ilişkiyi sağlamaktadır.[291]

Muhammed Selâhuddîn Şerîf, Temmâm'ın *el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ* adlı eserinde manaya, kelimeler arasındaki ilintilerin önemli derecede manaya etki ettiği yönünde görüş belirten dil ekolü taraftarlarından büyük oranda etkilendiğini söylemiştir. Bu ise mananın, dilin anlaşılmasında en ideal unsur olduğunu kabul eden İngiliz dilbilimci John Rupert Firth'in (ö.1960) görüş ve yorumlarına dayanmaktadır.[292]

---

[289] Temmâm Hassân, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, Dâru's-Sekâfe, Dâru'l-Beydâ, Fas, 1994, s. 10.
[290] Hassân, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, s. 189.
[291] Hassân **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, s. 186-188.
[292] Muhammed Selâhuddîn Şerîf, **en-Nizâmu'l-Luğavî beyne'ş-Şekl ve'l-Ma'na min Hilâli'l-Kuttâbi'l-'Luğa el-'Arabiyye Ma'nahâ ve Mebnahâ**, Havliyyâtu'l-Câmi'ât et-Tûnisiyye, Tunus, 1979, S. 17, s. 201.

Temmâm Hassân'ın "*karinelerin yardımlaşması*" adlı teorisini, aşağıdaki şekilde özetlemek mümkündür:

1- Temmâm, başlangıçta Arap dilindeki nahiv sisteminin şu beş temel üzerine kurulduğunu açıklamıştır[293]:

Birincisi, nahvin genel anlamlardan oluşan bir gruptur. Bunlara "cümlelerin anlamı" veya "üslupların anlamları" denir. Buna isbat/olumlu, nefy/olumsuz, emir, nehiy, te'kid, istifham, temenni, terecci, kasem, şart, nida, tahsis vb. anlamlar girer.

İkincisi, nahvin özel anlamlarından oluşan gruptur. Bu, fâillik, mefulluk ve izafet gibi tek tek kelimelerin nahvî anlamlarından oluşmaktadır.

Üçüncüsü, nahvin özel anlamlar ile kelimeleri barındıran cümleler arasındaki ilişkiler altında gerçekleşen esastır. Söz konusu ilişkiler isnad, tahsis, nisbe ve tabi olma ilişkileridir. Aslında bu ilişkiler, fâil ve mefulde oluğu gibi özel nahvî anlamlara dair manevî karinelerdir.

Dördüncüsü, fonetik ve sarf ilimlerinin nahiv ilmine sunduğu fonetik ve sarf karineleridir. Buna harekeler, harfler, sarf yapıları ve lafzî karineler örnek verilebilir.

Beşincisi, yukarıda geçen kısımların her biri ile değer unsurlar arasındaki diğer farklılıklardır.

2- Temmâm, daha sonra bazı başlıklar altında kelimelerin birbiriyle ilişkileri konusunu (ta'lik) ele almıştır. Onlardan birisi nahvî manaları birbirine bağlayan *el-'Alakâtu's-siyâkiyye* başlığıdır. Bu başlık altındakiler, nahvî manaları belirleyen konulardır. Aslında onlar, manevî karinelerdir. Diğer başlık ise lafzî karinelerdir. Temmâm'a göre ta'lik, nahvi tahlil ya da dilbilimcilerin ifadesiyle ir'ab için bir çerçevedir.[294]

3- Temmâm, nahvî manayı belirleyen *el-'Alakâtu's-siyakiyye* ya da manevi karinelerir şu şekilde açıklamıştır:

[293] Hassân, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, s. 178.
[294] Hassân, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, s. 189-191.

İsnad karinesi: bu mübteda ile haber; fiil, fâil ya da nâibu fâil arasındaki ilişkiyi ifade eder.[295]

Tahsis karinesi: Bununla mansubâtlar kast edilmektedir. Buna *siyâkatun kubrâ* karinesi ya da *maneviyyetun kubrâ* karinesi denir. Bunlardan manevî karineler türer. Söz konusu karinelerin en göze çarpanları şunlardır:

Ta'diyye karinesi: Bu, mefulü bihi gösteren karinedir.

el-Ğâiyye karinesi: Bunun birkaç çeşidi vardır. Birincisi ğâiyyetu's-sebeb: Meful lieclihi; lam, key fâ ve hattâ edatlarından sonra gelen muzari fiiller bunun kapsamına girer. İkincisi ğâiyyetu'z-zamandır: Len, izen, hattâ ve vâv edatlarından sonra gelen muzari fiiller bunun kapasamına girer. Üçüncüsü ise ğâiyyetu'l-mekân'dır: Hattâ edatından sonra gelen muzari fiili içerir.

Ma'iyye karinesi: Musâhabe (eşlik, refakat ve arkadaşlık etme) faaliyeti konusunda ondan istifade edilir. Bu, mefulü maah ile vâv'dan sonra gelen muzari fiili gösterir.

Zarfiyye karinesi, meful fîh'i gösteren karinedir.

Tahdîd ve tevkîd karinesi, meful mutlakı gösteren karinedir.

Mülâbese karinesi, hâl konusunu içeren karinedir.

Tefsir karinesi, temyizi gösteren karinedir.

İhrâç karinesi, istisna konusunu içeren karinedir.[296]

Muhalefet karinesi: Bu karine, ihtisas'ı ve diğer bazı manevî konulardan olan mutaaccubu minh, emir manasına gelen mastar vb. konuları içeren karinedir.[297]

Nisbe karinesi: Bu karine, isnâd ile ilgili ya da onun alanında gerçekleşen bir olaya dair konulan genel bir koşuldur/şarttır. Bu şart, isnâdın nisbî olmasına neden olmaktadır. Tahsîs karinesi ile nisbe karinesi arasındaki fark; tahsis, daralmayı; nisbe

[295] Hassân, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, s. 191-194.
[296] Hassân, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, s. 194-198.
[297] Hassân, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, s. 198-201.

ise ilhâk'ı yani ekleme ve ilaveyi ifade eder. Tahsîs karinesi konusuna harfi cerler ve izafet terkibi girer.[298]

4- Temmâm Hassân, ondan sonra lafzî karineler diye bir konudan söz etmiştir. Bu ise tümüyle fonetik ve sarfla ilgili yapılardan kaynaklanmaktadır. Bu karineler, sekiz tane olup şunlardır[299]:

İ'râb alameti karinesi: Temmâm'ın dediği gibi bu, lafzî karinelerden birisidir. Her ne kadar nahivciler, ona büyük önem vermiş ya da onu dört dörtlük bir nazariye (âmil nazariyesi) diye adlandırmış olsalar da, onun sadece manaya delalet etmesi mümkün değildir.[300]

Rutbe karinesi: Söz ve deyim yapısındaki kelimenin yerini gösteren lafzî bir karinedir. Bu ya mahfuz ya da gayr-ı mahfuz şeklinde olur. Mahfuz olan rutbe, fiil ile fâil ve fiil ile nâibu'l-fâil arasındaki gibi takdim ve tehirin bulunmamasıdır. Bu durum, aynı şekilde harf-i cerr ile mecrûr isim; atıf harfiyle ma'tuf ve benzerleri arasında da geçerlidir. Gayrı mahfuz rutbe ise Temmâm'ın dediği gibi, şayet onun yani mananın karışık olmadığından emin ise ya da siyakında bir uyum olduğunda takdim-tehir yapmaya gerek yoktur. Buna mübteda ile haber; fâil ile mefûl bih vb. unsurlar arasındaki ilişkiyi örnek olarak verebiliriz.[301]

Sığa karinesi: Bu karine, isim, fiil ve sıfatların çekim yapılarıyla ilgili olan bir karinedir.[302]

Mutâbakat karinesi: Bu karine, terkibin unsurları arasındaki ilgiyi sağlamlaştıran ve birbiriyle uyumlu iki obje arasındaki anlamların anlaşılmasına yarayan lafzî bir karinedir. Çünkü uyumlu iki obje arasında herhangi bir anlam kopukluğu olduğunda, terkibi oluşturan kelimelerde manayı olumsuz yönde etkileyen bir durum meydana gelecektir. Mutabakat, beş konuda meydana gelir: Onlar ir'ab

[298] Hassân, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, s. 201-204.
[299] Hassân, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, s. 204.
[300] Hassân, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, s. 205.
[301] Hassân, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, s. 207-210.
[302] Hassân, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, s. 210.

alameti; şahıs (tekellüm/birinci, muhatab/ikinci ve gaib/üçüncü şahıslar); sayı (müfred, tesniye ve cemi); nev' (müzekker-müennes) ve ta'yindir (ma'rife-nekre).[303]

Rabt karinesi: Birbiriyle ilişkili nesnelerden birini diğerine bağlayan lafzî bir karinedir. Mesela onlardan bir tanesi, ism-i işaret örneğidir. **(وَ لِبَاسُ التَّقْوَى ذَلِكَ خَيْرٌ)** [304] ayetinde **ذَلِكَ** ismi işareti, cümlenin **لِباسُ التقوى** tarafı ile - **خَيْرٌ** tarafını birbirine bağlamıştır. Burada **خَيْرٌ** kelimesi, haber durumundadır.

Tadâm karinesi: Bu karine, nahvin iki unsurundan birini, diğeriyle ilgili ya da ilgisiz kılan bir karinedir: cerr'in mecrûr ile, harf-i atfın matuf ile ve fiilin fâil ile zorunlu ilişkisi gibi. İki lafzın birbiriyle olumsuzluğuna gelince, buna zamirden sonra sıfatın ya da muzâfun ileyh'in gelmesinin muhal olma örneğini vermek mümkündür. Başka bir ifadeyle, fiillerden önce harf-i cerrin bulunamayacağı gibi…[305]

Edât karinesi: Bu, ta'lik (kelimelerin birbiriyle ilişkilendirilmesi) olayında kullanılan lafzî bir karinedir. Bu karine, kullanılması bağlamında Arapların, oldukça önemsediği bir karinedir.[306]

Nağme karinesi: Bu karine, konuşmanın akışı içindeki fonetik çerçeveyi ifade ve içeren bir karinedir. Arapça cümleler, özü itibariyle çeşitli senfonik nağme ve kipler şeklinde gerçekleşir. Nağme şeklinde gelenler, daha çok, istifham/soru şeklinde gelen cümleler; nağme dışı gerçekleşen cümleler ise genellikle normal olumlu cümlelerdir.[307]

5- Temmâm, daha sonra sadece bir karineye dayanarak manayı sınırlandırmanın mümkün olmayacağını söylemiştir. Aksine o, *karinelerin yardımlaşmasının* zorunlu olduğu görüşündedir. Bu işlem, hem manevî hem lafzî olmak üzere bütün karineler için geçerlidir.[308]

6- Temmâm, manevî ve lafzî karinelerin, anlamlara ilişkin işlevleri ya da nahvin özel durumunu veya fâiliyye, mefuliyye ve izafet gibi konuların anlamlarını

[303] Hassân, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, s. 211-212.
[304] A'râf, 7/26.
[305] Hassân, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, s. 216-224.
[306] Hassân, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, s. 224.
[307] Hassân, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, s. 226.
[308] Hassân, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, s. 232.

sınırlayan unsurlar olduğunu ileri sürmüştür. Temmâm'ın bu görüşü, daha önceki nahivcilerin sahip olduğu âmil teorisinin alternatifidir. Ki nahivciler, nahvin zahirleri ve kelimeler arasındaki ilişkiler bağlamında âmil nazariyesine dayanmışlardır. Oysaki âmil, nahvin manalarını sınırlandırma konusunda bir başına yeterli değildir. Çünkü o, sadece i'râb alametlerinin çeşitlerini açıklamakla sınırlıdır. İ'râb alameti, biricik lafzî karinedir. Tek başına nahvin manaların açıklayamaz.[309]

**7-** Manevî ve lafzî karinelerden söz eden Temmâm, uygulansın diye i'râba dair şöyle bir örnek vermiştir: Bizden **ضَرَبَ زَيدٌ عَمْرًا** türünden bir cümlenin i'râbı istendiğinde biz, ilkin cümledeki birinci sözcük olan **ضَرَبَ** kelimesine bakarız. Onun **فَعَلَ** fiili sığasında geldiğini görürüz. Buradan hareketle, onun gerek şekilsel gerekse vuku bulduğu durum dolaysıyla **يَفْعَلُ – اِفْعَلْ** mazi fiil kipiyle gerçekleştiğini biliriz. Onun kelimenin çeşitleri arasında fiil diye adlandırılan kipi kategorisi altında bulunduğunu görürüz. Buradan hareketle **ضَرَبَ** kelimesinin mazi fiil olduğunu söyleyebiliriz. Daha sonra ise **زَيدٌ** kelimesine bakar ve ona dair şunları söyleyebiliriz:

İsim yapısıyla bağı olması dolaysıyla burada sığa karinesi vardır.

Onun merfu olması dolaysıyla i'râb alameti karinesi vardır.

Onun fiilden sonra gelmesi dolaysıyla burada rutbe karinesi vardır.

Fiilin malum olması dolaysıyla burada sığa karinesi vardır.

Fiilin kendisinde müfred gaiplik durumu olduğundan, burada mutabakat karinesi vardır.

İşte yukarıda belirttiğimiz bütün bu karinelerden dolayı "Zeyd"in, fâil/özne olduğu sonucuna varabiliriz. Daha sonra da **عَمْرًا** kelimesine bakar ve şunları söyleriz:

Onda isim yapısıyla ilgili olması dolaysıyla burada sığa karinesi vardır.

Onun mansûb olması dolaysıyla i'râb alameti karinesi vardır.

[309] Hassân, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, s. 231.

Onunla ve fiil arasındaki ilişkinin ta'diyye ilişkisi olduğundan, burada ta'lik karinesi vardır.

Onun fiil ve fâilden sonra bulunması dolaysıyla burada rutbe karinesi vardır.

Bu karinenin gayrı mahfuza olması dolaysıyla da burada rutbe karinesi vardır. İşte tüm bu karinelerden hareketle 'Amr kelimesinin mefûl bih olduğuna hükmedebiliriz.[310]

8- Temmâm, daha sonra nahivde kelimeler arasındaki ilişkinin anlaşılması bağlamında karinelere dayanmanın önemine dikkat çekmiş, bu teorinin, nahvin anlaşılmasına dair büyük yararlar sağlayacağını ve şunların olması gerektiğini söylemiştir.

Siyakın zahirlerine dair gerek zannî gerekse mantıkî olsun, bütün nahvi tefsirler atılmalıdır.

Yararsız başlık ve konularla dopdolu nahiv kitaplarının ele aldığı şu veya bu işleme; bazı kelimeleri diğer yan sözcüklere bağlamaya; âmilin güçlü ve zayıflığına; âmilin ta'lil ve teviline dair oluşan mantıkî tüm tartışmalar da devre dışı bırakılmalıdır.[311]

Nahvin sorununa dair yukarıda özet halinde verdiğimiz Temmâm'ın söz konusu nazariyesi, önceki nahivcilerin önem verdiği âmil nazariyesinden oldukça uzak bir konumdadır. Temmâm'ın çalışması, nahvin yenilenmesi ve kolaylaştırılması konusunda araştırma yapan birçok kimse tarafından büyük ilgi gördüğünü söyleyebiliriz. Onun çalışmasını ele alıp tartışan araştırmacılar, onun ciddi görüşler içerdiğini; bir açıdan Arap dil kültüründen, diğer açıdan da modern dil araştırmalarından istifade ettiği yönünde görüş belirtmişlerdir. Temmâm'ın nazariyesine dair birbiriyle çatışan birçok görüş ve yorum yapılmıştır. Söz ettiğimiz tüm bilgilerden hareket ederek biz, Temmâm'ın, önceki nahivcilerin âmil nazariyesine alternatif olsun diye delil olarak getirdiği birçok karineye rağmen,

[310] Hassân, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, 181-192.
[311] Hassân, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Ma'nâhâ ve Mebnâhâ**, s. 232-233.

çalışmasının amaçladığı kolaylığı gerçekleştirmediği kanaatindeyiz. Nahvi yenileme hareketi, nahvi kolaylaştırma hareketiyle ilişkili olmadığında, onun yenileme hareketi diye nitelenmesi söz konusu olamaz. Nahvi yenileme hareketi, kolaylaştırma hareketiyle insicam içinde olduğunda, işte o zaman dili hatalardan korumaya dair amaçlanan fayda elde edilecek, reform gerçekleşecektir.

# SONUÇ

Biz, bu araştırmamızda modern bir çağda nahivle ilgilenen birçok dilbilimcinin zihnini meşgul eden önemli bir sorunu ele almaya çalıştık. O da, nahvin yenilenmesi ve kolaylaştırılması sorunudur. Bu bağlamda, modern çağda nahvin yenilenmesi ve kolaylaştırılmasına dair öne çıkan meşhur çalışma ve araştırmaları sunmaya çalıştık. Buradan hareketle ulaştığımız sonuçları aşağıdaki şekilde tasnif edebiliriz:

1- Dilbilimciler tarafından nahvin yenilenmesi sorununa ilişkin oluşturulan terimler arasında bir ahenk, uyum ve insicamın olmadığına şahit olduk. Söz konusu terimlerin, kimi zaman eşanlamlı kimi zaman ise birbirinin tekrarı mahiyetinde olduğunu, genel bir kural ve anlama sahip olmadıklarını gördük. Bu terimlerin, gayeleri bağlamında baştan sona değin kuşatıcı bir boyuta varamadıklarını tespit ettik. Hatta onların, bir odakta toplanması şöyle dursun, iç içe geçtiğini gördük. İlk etapta bakış ve yorumlarda ittifak varmış gibi görünse de terimlerin delalet ettiği anlamların, umulan amacı gerçekleştiremediğini tespit ettik.

2- Nahvin yenilenmesi ve kolaylaştırılması konusunda farklı adlandırmalar olmakla beraber bu sorun, sadece çağdaş dilbilimciler tarafından gündeme getirilmiş değildir. Aksine önceki dilbilimciler de nahvin zorluğuna işaret etmiş; birçok açıdan onun yenilenmesi ve kolaylaştırılması yönünde çaba sarf etmiş, çalışma yapmışlardır. Söz konusu çalışmalar arasında en meşhurunun, İbn Madâ'nın *Kitâbu'r-Redd 'ale'n-Nuhât* adlı eseri olduğu görülmektedir. İbn Madâ, adı geçen eserinde, nahivden âmil nazariyesinin atılmasını; aynı şekilde tenazu', ilgâ, ta'lil ve kıyas konularının da ayıklanmasını önermiştir.

3- Çağdaş araştırmacılar tarafından nahvin yenilenmesi ve kolaylaştırılması konusunda yapılan çalışmaların nedenini, üç maddede özetlemek mümkündür:

Birincisi; nahiv dersinin zorluğu, konularının karmaşıklığı ve öğrencilerin ondan ürküp kaçmasıdır.

İkincisi; İbn Madâ el-Kurtubî'nin görüşlerinin ortaya çıkması; Şevkî Dayf'ın, onun ünlü eserini yayımlamasıdır.

Üçüncüsü ise Arapçaya dair çeşitli modern dil araştırmalarının ortaya çıkması ve onlarda dilbilim metotlarına ilişkin çeşitli teorilerin vurgulanmasıdır.

4- Çağdaş araştırmacıların, nahvin yenilenmesine alternatif olarak ya da önceki teorilerin düzeltilmesine yönelik ileri sürdüğü görüşler arasında birçok farklılığın mevcut olduğu görülmüştür. Mesela 'Abdulmüte'âl es-Sa'îdî ve Ahmed 'Abdussettâr el-Cevârî gibi dilbilimciler, nahiv kültürünü esas alarak nahvin yenilenmesi ve kolaylaştırılması konusunda görüş ve eleştiriler getirmişlerdir. Bu araştırmacılar, Batı'nın dilbilim konusundaki nazariyelerinden etkilenmiş; özellikle onlar araştırmalarında Batı'nın çeşitli üniversitelerindeki çalışmaları esas almış ve söz konusu çalışmaları Arap nahvinin temeli sadedinde kabul etmişlerdir. Bunlara 'Abdurrahmân Muhammed Eyyûb ve Temmâm Hassân'ı örnek olarak verebiliriz.

5- Bazı çalışmaların, nahvi kolaylaştırma sorununu, nahvi temelden yıkan bir balyoza dönüştürdükleri görülmektedir. Bu minvaldeki çalışmaların sahipleri, nahvin i'râb konusunu tamamen ortadan kaldırmayı, günlük konuşmalarda halk Arapçası egemen olduğu gibi edebiyatta da aynı dilin kullanılmasını önermişlerdir. Bu yönde görüş ve öneride bulunanlara ise Kâsım Emîn ve Selâme Musa gibi dilbilimcileri örnek olarak vermemiz mümkündür.

6- Nahvi kolaylaştırma alanında teorik bağlamda ilke ve prensipler sunan kimi dilbilimcilerin, olayın pratik boyutunu göz ardı ettikleri görülmüştür.

7- Çalışmalarında bazı görüşleri ileri süren araştırmacıların, nahvin yenilenmesi ve kolaylaştırılması konusunda önerilerde bulunan İbn Hazm ve İbn

Madâ el-Kurtûbî gibi eski dilbilimcilerin görüşlerini seslendirmekten öteye geçemedikleri müşahede edilmiştir.

8- Âmil nazariyesi, neredeyse nahvin yenilenmesi konusunda yapılan bütün çalışmaların ana ekseni olmuştur. Âmil nazariyesi'nin kaldırılması yönünde görüş belirten yenilikçilerin birçoğu, söz konusu nazariyenin, tevil ve nedensellikler ile nahvi karmaşık hale getirdiği görüşündedirler. Hâlbuki durumun, öyle olmadığı görülmüştür. Çünkü söz konusu kişiler, âmil nazariyesini ortadan kaldırmakla yetinmediler; ayrıca onun yerine nahvi daha da zorlaştırmada payı olan başka bir âmili getirdiler. Bu ise nahvin zorluğunun arka planındaki temel nedenin, âmilin olmadığını ortaya çıkarmıştır. Nitekim çoğu kez, nahvin sorunlarını çözen faktörün, âmil olduğu görülmüştür.

9- Nahvin yenilenmesine dair yapılan birçok çalışma, sorunun nasıl çözüleceğini, olayın nasıl başarılacağını yazmamıştır. Bu itibarla sorun, aynı şekilde devam etmekte; nahiv ve zorluğuna dair şikâyet ve serzenişler sürüp gitmektedir.

İşte bu çalışmamızda ulaştığımız en önemli ve açık seçik sonuçlar, yukarıda söz konusu ettiklerimizdir.

# KAYNAKÇA


ABDULBAKÎ**,** Muhammed Fuâd, **el-Mu‘cemu’l Mufehres li Elfâzi’l-Kur’âni’l-Kerîm**, el-Matba‘atu’l-İslâmiyye, İstanbul, 1982.

el-AFAGÂNÎ**,** Sa‘îd b. Muhammed b. Ahmed, **Min Târîhi’l-‘Arabî**, Mektebetu’l-Felâh, tsz.

----------**, Nazarât fi’l-Luğa ‘İnde İbn Hazm el-Endelusî**, Dâru’l-Fikr, Beyrût, 2. bs., 1969.

el-AHMER**,** Halef, **Mukaddime fi’n-Nahv**, ‘İzzuddîn et-Tennûhî (Thk.), Dimaşk, 1961.

el-ALEVİNÂ, Ahmed, **el-‘Ulemâu’l-‘Arab el-Mu’âsirûn ve Mealu Mektebâtihim,** Dâru’l-Beşâir el-İslâmiyye, Beyrût, 1. bs., 2011.

----------**, Zeylu’l-A’lâm, Dâru’l-Menâr,** Cidde, , 2.bs., 1998.

el-ARİF, Abdurrahmân Hasan ve diğerleri, **Temmâm Hassân Râiden Luğaviyyen**, ‘Alemu’l-Kutub, Kâhire, 1.bs., 2002.

ATİYYE**,** Şa’bân Âbdulâtî ve diğerleri, **el-Mu‘cemu’l-Vasît**, Macma‘u‘l-Luğati’l-‘Arabiyye, Mektebetu’ş-Şurûk, 4.bs., Kâhire, 2004.

AVN, Hasan, **Tatavvuru’d-Dersi’n-Nahvî**, Ma‘hadu’l-Buhûs ve’d-Dirâsâtu’l-‘Arabiyye, Kâhire, 1970.

el-AZZVÎ, Ni'me Rahîm, **fî Hareketi Tecdîdi'n-Nahv ve't-Teysîrihi fî'l-Asri'l-Hadîs**, Dâru'ş-Şuûni's-Sekâfiyye, Bağdad, 1995.

el-BAALBEKÎ, Munîr**, Mu'cemun A'lamı'l-Mevrid,** Dâru'l-'İlm ve'l-Melâyîn, Beyrût, 1. bs., 1992.

BESENDÎ, Halid b. 'Abdilkerîm, "**Muhâvalâtu't-Tecdîd ve't-Teysîr fî'n-Nahvi'l-'Arabî (el-Mustalah ve'l-Menhec)"**, Mecelletu'l-Hitâb es-Sekâfî, 2008.

BİŞR, Kemâl, **el-Luğatu'l-'Arabiyye Beyne'l-Vehm ve Sûi'l-Fehm**, Dâru Garîb, Kâhire, 1999.

BROCKELMANN, Carl, **Târîhu'l-Edebi'l-'Arabî**, çev. 'Abdulhalîm Naccâr, Dâru'l-Ma'arif, Kâhire, c.3, 1959.

BUHÂRÎ, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. İsmâ'il, **Sahîhu'l-Buhârî**, Dâru İbn Kesîr, Dimaşk, 1993.

BURÂNİK, Muhammed Ahmed, **en-Nahvu'l-Menhecî**, Matba'atu Lecneti'l-Beyân el-'Arabî, ts., Kahire.

CÂHIZ, Ebû Usmân 'Amr b. Bahr b. Mahbûb, **el-Hayavân**, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 2.bs., 1424.

el-CEVÂRÎ**,** Ahmed 'Abdussettâr, **Nahve't-Teysîr Dirâse ve Nakd Menhecî**, Matba'atu'l-Macma'i'l-'İlmî el-'Irâkî, Bağdâd, 1984.

el-CUMAHÎ**,** Muhammed b. Sellâm, **Tabakâtu Fuhûli'ş-Şu'arâ**, Mahmûd Muhammed Şâkir (Thk.), Dâru'l-Medenî, Cidde, tsz.

ÇAĞMAR, M. Edip, **Halefu'l-Ahmer ve Mukaddime fi'n-Nahv Adlı Eseri**, İlâhiyât Yayınları, Ankara, 2006.

ÇİÇEK, Hacı, Ebû'l-Qâsım Mahmûd ez-Zemahşerî'nin "el-Mufassal fî Sinâ'ati'l-İ'râb" Adlı Eseri, **İnönü Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi,** Bahar 2015/6 (1).

DAYF, Şevkî, **Tecdîdu'n-Nahv**, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, ts.

--------, **el-Madârisu'n-Nahviyye**, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, 7.bs., tsz.

……,**Macma'u'l-Luğati'l-'Arabiyye fî Hamsîne Âmen (1934-1984)**, Macma'u'l-Luğati'l-'Arabiyye, Kâhire, 1984.

---------,**Teysîru'n-Nahvi't-Talîmî Kadîmen ve Hadîsen Ma'a Nehci Tecdîdihi**, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, tsz.

DURMUŞ, İsmail, **"Halef el-Ahmer" maddesi**, *DİA*, İstanbul, 1997.

EBÛ'L-MEKÂRİM, 'Ali, **Usûlu't-Tefkîri'n-Nahvî**, Dâru Ğarîb, Kâhire, 1.bs., 2006.

EMÎN, Ahmed, **Duha'l-İslâm**, el-Heyetu'l-Mısriyye, Kâhire, tsz.

el-ENBÂRÎ, Ebû'l-Berekât Kemâluddîn 'Abdurrahmân b. Muhammed, **Nuzhetu'l-Elibbâ fî Tabakâti'l-Udebâ**, İbrâhîm Samarrâî (Thk.), Mektebetu'l-Menâr, Ürdün, 3. bs ,1985.

ERGİN, Mehmet Cevat, **Endülüslü Dil Bilimci Ebu Bekir ez-Zübeydî ve el-Vâdıh'ı**, Araştırma Yayınları, Ankara, 2011.

EYYÛB, 'Abdurrahmân Muhammed, **Dirâsât Nakdiyye fi'n-Nahvi'l-'Arabî**, Muessesetu's-Sabâh, Kuveyt, tsz.

----------**, Esvâti'l-Luğa,** Matba'atu Geylanî, byy., 5.bs.,1968.

el-FEVZÂN, Sâlih 'Abdullâh, **Delîlu's-Sâlik İlâ El-Elfiyye İbn Mâlik**, Dâru'l-Muslim, tsz.

el-HADÎSÎ, Hadîce, **Kitâb Sîbeveyh ve Şurûhuh**, Dâru't-Tadâmun, Bağdad, 1.bs., 1967.

HÂKİM, Ebû 'Abdillâh Muhammed b. 'Abdillâh en-Nisâbûrî, **el-Mustedrek 'ale's-Sahihayn**, Dâru'l-Kutubi'l-'İlmiyye, Beyrût, 1990.

HALÎFE, ‘Abdulkerîm, **Teysîru’l-‘Arabiyye Beyne’l-Kadîm ve’l-Hadîs**, Menşûrâtu Macma‘i’l-Luğati’l-‘Arabiyye el-Urdunî, ‘Ammân, 1. bs., 1986.

HASAN, ‘Abbas, **el-Luğa ve’n-Nahv Beyne’l-Kadîm ve’l-Hadîs**, Dâru’l-Ma‘ârif, Kâhire, 1966.

el-HASRÂN, ‘Abdullâh b. Hamd, **Merâhilu Tatavvuri’d-Dersi’n-Nahvî**, Dâru’l-Marife el-Câmi‘iyye, İskenderiyye, 1993.

HASSÂN, Tammâm, **Kitâbu’l-Usûl Dirâse Ebistemolojiyye li’l-Fikri’n-Nahvî ‘İnde’l-‘Arab**, ‘Alemu’l-Kutub, Kâhire, 2000.

**....., el-Luğatu’l-‘Arabiyye Ma’nâhâ ve Mebnâhâ**, Dâru’s-Sekâfe, Dâru’l-Beydâ, Fas, 1994.

el-HÛLÎ, Emîn, **Menâhicu et-Tecdîd fi’n-Nahv ve’l-Belâğa ve’t-Tefsîr ve’l-Edeb**, Dâru’l-Ma‘rife, Kâhire, 1961.

İBN AKÎL, Bahâuddîn Abdullah, **Şerhu İbn ‘Akîl alâ El-Elfiyye İbn Mâlik**, Muhammed Muhyiddîn ‘Abdulhamîd (Thk.), Dâru’t-Turâs, Kâhire, 20. bs., 1980.

İBN CİNNÎ, Ebû’l-Feth Usmân b. Cinnî el-Mevsılî el-Bağdâdî, **el-Luma‘ fi’l-‘Arabiyye**, Semîh Ebû Muğillî (Thk.), Dâru Mecdulâvî, ‘Ammân, 1988.

İBN HALDÛN, Ebû Zeyd Veliyyuddîn ‘Abdurrahmân b. Muhammed et-Tûnusî (ö.808/1406), **Mukaddime (Dîvânu’l-Mubtede ve’l-Haber fî Eyyâmi’l-‘Arab ve’l-‘Acem ve’l-Berber ve men-Aŝarahum min-Zevi’ş-Şe’ni’l-Ekber)**, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, ts.

İBN KUTEYBE, Ebû Muhammed ‘Abdullâh b. Muslim, **‘Uyûnu’l-Ahbâr**, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 1418.

İBN MADÂ, Ahmed b. ‘Abdirrahmân el-Kurtubî, **Kitâbu’r-Red ‘ale’n-Nuhât**, Muhammed İbrâhîm el-Bennâ (Thk.) , Dâru’l-İ‘tisâm, Kâhire, 1979.

İBN MANZÛR, Ebû Fadl Cemâluddîn Muhammed b. Mukerrem, **Lisânu'l-'Arab**, Dâru Sâdır, Beyrût, 3.bs., 1414.

İBN VELLÂD, Ebû'l-'Abbâs Ahmed b. Muhammed et-Temimî en-Nahvî, **el-İntisâr li Sibeveyh alal-Muberrid**, Zuheyr 'Abdulmuhsin Sultân, (thk.),Muessestu'r-Risâle, Beyrût, 1. bs., 1996.

İSMÂİL**,** 'Abdullâh Ahmed Halîl**, Kiraâtun Cedîde fî Kadiyye'ed-Da've ila'l-'Amiyye**, Mecelletu'l-Cami'ati'l-İslâmiyye, c.5, S.2,Gazze, 1997.

ÎYD, Muhammed, **Kadâyâ Mu'âsıra fî'd-Dirâsâti'l-Luğaviyye ve'l-Edebiyye**, 'Alemu'l-Kutub, Kâhire, 1.bs., 1989.

KESSÂR, Muhammed, **el-Miftâh li Ta'rîbi'n-Nahv**, el-Mektebû'l-'Arabî li'l-İ'lân, Dimaşk, 1976.

el-KAZZÂZ, 'Abdulcabbâr Ca'fer, **ed-Dirâsâtu'l-Luğaviyye fi'l-Irâk fi'n-Nısfi'l-Evvel mine'l-Karni'l-'İşrîn, Câmi'atu Bağdâd**, Kulliyyetu'l-Âdâb, 1979.

LÂŞÎN, 'Abdulfettâh, *et-Terâkibu'n-Nahviyye mine'l-Vicheti'l-Belâğiyye 'İnde 'Abdilkâhir*, Dâru'l-Murîh, Riyâd, ts.

el-MAHZÛMÎ, Mehdî, **fi'n-Nahvi'l-'Arabî Nakdun ve Tevcîhun**, Dâru'r-Râid el-'Arabî, Beyrût, 2.bs., 1986.

**----------, Medresetu'l-Kûfe ve Menhecuhâ fî Dirâseti'l-Luğa ve'n-Nahv**, Matba'âtu Mustafâ el-Bâbî el-Halebî, Beyrût, 2.bs., 1985.

**----------, Fi'n-Nahvi'l-'Arabî Kavâid ve Tatbik**, Dâru'r-Râid el-'Arabî, Beyrût,bs.2, 1986.

MECELLETU MACMA'FUÂD EL-EVVEL Lİ-LUĞATİ'l-'L ARABİYYE, Matba'atu'l-Emîriyye, Kâhire, 1951.

el-MUBERRİD, Ebû'l-'Abbâs, **el-Muktadab**, Muhammed 'Abdulhâlık Uzayma (Thk.), 'Alemu'l-Kutub, Beyrût, tsz.

el-MULAH, Hasan Hamîs Sa‘îd, **Nazariyyâtu’t-Tal’îl fî Nahvi’l-‘Arabî Beyne’l-Kudamâ ve’l-Muhdesîn**, Dâru’ş-Şurûk, Ürdün, 1.bs., 2000.

MUSTAFÂ, İbrâhîm, **İhyâu’n-Nahv**Kâhire, 2.bs., 1992.

MÛSÂ, Selâme,**el-Belâgatu’l-‘Asriyye ve’l-Lugatu’l-‘Arabiyye**, Selâme Musa li’n-Neşr,1. bs.,1945.

en-NEDÎM, Ebû’l-Ferec Muhammed b. İshâk b. Muhammed, **el-Fihrist**, İbrâhîm Ramadân (Thk.), Dâru’l-Ma‘rife, Beyrût, 1997.

en-NEHHÂS, Ebû Ca‘fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâil el-Muradî el-Mısrî, **Kitâbu’t-Tuffâha fi’n-Nahvi’l-‘Arabî**, Kurkis ‘Avvâd (Thk.), Matba‘atu’l-Ânî, Bağdad, 1965.

en-NİSÂBÛRÎ, Ebû ‘Abdillâh Muhammed b. ‘Abdillâh Hâkim**, el-Mustedrek ‘alâ’s-Sahihayn, Dâru’l-Kutubi’l-‘İlmiyye, Beyrût, 1990**

er-REMMÂLÎ, Memdûh ‘Abdurrahman, **el-‘Arabiyye ve’l-Vezâifu’n-Nahviyye Dirâse fî İttisâ’i’n-Nizâmi ve’l-Esâlîb**, Dâru’l-Ma’rifeti’l-Câmi’iyye, 1996.

es-SAĞÎR, Muhammed Huseyn, **Nahve’t-Tecdîd fî Dirâsâti Duktûr el-Cevârî**, Matba‘atu’l-Macma‘i’l-İlmî el-Irâkî, Bağdad, 1984.

SAÎD, ‘Abdulvâris Mebrûk, **fi İslâhi'n-Nahvi'l-‘Arabî-Dırâse Nakdiyye**, Dâru'l-Kalem, Kuveyt, 1.bs., 1985.

SAÎD, Nefûse Zekeriyya, **Târîhu’d-Da‘veti ilâ’l-‘Âmiyye ve Âsâruhâ fî Mısr**, Dâru’s-Sekâfe, İskenderiye, 1. bs., 1964.

SAÎDÎ, ‘Abdulmüte’âl, **en-Nahvu’l-Cedîd**, Dâru’l-Fikr el-‘Arabî, Kâhire, 1947.

es-SAMARRÂÎ, Fâdıl, **ed-Dırâsâtu’l-Luğaviyye ve’n-Nahviyye ‘İnde’z-Zemahşerî**, Dâru’t-Tedeyyun, Bağdad, 1970.

SÂRÎ, Muhammed, **Teysîru’n-Nahv Teref em Darûre**, Mecelletu’d-Dirâsâti’l-Luğaviyye, sayı 3, Yıl 2, 2001.

SÎBEVEYH, Ebû Bişr ‘Amr b. Usmân b. Kanber, **el-Kitâb**, ‘Abdusselâm Muhammed Harûn (Thk.), Mektebetu’l-Hancî, Kâhire, 3.bs., 1988.

es-SUYÛTÎ, **‘**Abdurrahmân b. Ebî Bekr Celâluddîn, **el-Muzhir fî ‘Ulûmi’l-Luğati ve Envâ‘ihâ**, Fuâd ‘Ali Mansûr (Thk.), Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût, 1.bs., 1998.

----------, **el-İktirâh fî Usûli’n-Nahv ve Cedelihi**, Mahmûd Faeccâl (Thk.), Dâru’l-Kalem, Dimaşk, 1.bs., 1989.

SUZAN, Yahya Medreselerde Arapça Öğretimi, **Medrese ve İlahiyat Kavşağında İslâmî İlimler (Uluslararası Sempozyum),** 29 Haziran-1 Temmuz 2012, Bingöl Üniversitesi Yayınları, 2013.

ŞÂMÎ, Ahmed Cemîl, **en-Nahvu’l-‘Arabî Kadâyâhu ve Merâhilu Tatavvurih**, Dâru’l-Hadâra, Beyrût, 1418.

ŞERÎF, Muhammed Selâhuddîn, **en-Nizâmu’l-Luğavî beyne’ş-Şekl ve’l-Ma‘na min Hilâli’l-Kuttâbi’l-‘Luğa el-‘Arabiyye Ma‘nahâ ve Mebnahâ**, Havliyyâtu’l-Câmiati’t-Tûnisiyye, Tûnus, 1979.

et-TANTÂVÎ, Muhammed, **Neş’etu’n-Nahv ve Târîhu Eşheri’n-Nuhât**, Dâru’l-Ma‘ârif, Kâhire, 2.bs., tsz.

TERZÎ, Fuâd Hannâ, **fî Usûli’l-Luğa ve’n-Nahv**, Dâru’l-Kutub, Beyrût, tsz.

TİRMÎZÎ, Ebû İsâ Muhammed, **Sunen**, Dâru’l-Kutubi’l-İlmiyye, Beyrût, tsz.

UMER, Ahmed Muhtâr ‘Abdulhamîd, **el-Bahsu’l-Luğavî İnde’l-‘Arab**, ‘Alemu’l-Kutub, Kâhire, 2.bs., 1988.

YÂKÛT, Ahmed Suleymân, **Zâhiretu’l-İrâb fi’n-Nahvi’l-‘Arabî ve Tatbîkuhâ fi’l-Kur’âni’l-Kerîm,** Dâru’l-Ma‘rife el-Cami’iyye, İskenderiye, 1994.

YÛSUF, Muhammed Hayr Ramazan, **Mu’cemu’l-Muellifin el-Mu‘âsirîn fî Âsârihim el-Mahtûta ve’l-Mefkûd**, Mektebetu Melik Fahd el-Vataniyye, Riyâd, 2004.

ez-ZECCÂCÎ, Ebû'l-Kâsım 'Abdurrahmân b. İshâk en-Nihâvendî, **el-Îzah fî 'İlmi'n-Nahv**, Mâin el-Mubârek (Thk.) , Dâru'n-Nefâis, 3.bs., 1979.

**----------, el-Cumel fi'n-Nahv**, 'Alî Tevfîk el-Hamd (Thk.), Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 1. bs., 1984.

ez-ZEHEBÎ, Şemsuddîn Ebû 'Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Usmân b. Kaymâz, **Siyeru A'lami'n-Nubelâ**, Muessesetu'r-Risâle, Beyrût, 2001.

ez-ZEMAHŞERÎ, Ebû'l-Kâsım Mahmûd, **el-Keşşâf an Hakâiki Ğavâmidi't-Tenzîl ve 'Uyûni'l Ekâvil fî Vucûhi't-Te'vîl**, Dâru'l- Dâru'l-Ma'rife, Beyrût, 2. bs., 2009.

ez-ZİRİKLÎ, Hayruddîn, **el-A'lâm**, Dâru'l-'Alem li'l-Melâyîn, Beyrût, 15. bs., 2002.

ez-ZUBEYDÎ, Ebû Bekr Muhammed b. el-Hasan, **Tabakâtu'n-Nahviyyîn ve'l-Luğaviyyin**, nşr. Muhammed Ebûl-Fadl İbrâhîm, Dâru'l-Ma'ârif, Kâhire, 2.bs.,1973.

**----------, el-Vâdıh,** 'Abdulkerîm Halîfe (Thk.), Dâru Celîs, 'Ammân, 2011.